

MASARYKOVA UNIVERZITA
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
Katedra sociální pedagogiky

**Pohled na mateřství očima mladých matek
s nařízenou ústavní výchovou**

Diplomová práce

Brno 2020

Vedoucí práce:

Mgr. Dušan Klapko, Ph.D.

Autorka práce:

Bc. Iveta Velevová

Bibliografický záznam

VELEVOVÁ, Iveta. *Pohled na mateřství očima mladých matek s nařízenou ústavní výchovou*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta pedagogická, Katedra sociální pedagogiky, 2020. s. 104, 27 s. příloh. Vedoucí práce Mgr. Dušan Klapko, Ph.D.

Anotace

Diplomová práce *Pohled na mateřství očima mladých matek s nařízenou ústavní výchovou* se zabývá analýzou sociálního prostředí mladých matek, jejich mateřstvím a očekáváním od života po odchodu z ústavního zařízení. Diplomová práce je rozdělená na teoretickou a empirickou část. Teoretická část obsahuje kapitoly, které se věnují sociálnímu prostředí, sociálnímu vývoji jedince v období dospívání, rodičovství a péči o dítě, sexuální výchově a ústavním zařízením. V empirické části jsou pomocí interpretativní fenomenologické analýzy (IPA) analyzovány a interpretovány zkušenosti a postoje nezletilých matek z ústavního zařízení pro těhotné dívky a nezletilé matky.

Klíčová slova

sociální prostředí, poruchy rodiny, poruchy rodičovství, klinická rodina, socializace, deprivace, dospívání, rizikové chování, sexuální výchova, sexuální chování, mateřství, péče o dítě, ústavní zařízení

Annotation

Diploma thesis *View of motherhood through the perspective of young mothers with ordered institutional education* deals with the analysis of the social environment of young mothers, their motherhood and expectation from life after leaving an institution. The thesis is split into two parts, theoretical and empirical. The theoretical part contains chapters that deal with the social environment, social development of the individual in adolescence, parenting and child care, sex education and institutional facilities. In the empirical part using the research method IPA (Interpretative phenomenological analysis), views and experiences of chosen young mother from the institution for pregnant girls and teenage mothers are analysed.

Keywords

Social environment, Family disorders, Parenthood disorders, Family, Socialization, Deprivation, Growing up, Risk behaviour, Sexual education, Motherhood, Childcare, Institutions

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, s využitím pouze citovaných pramenů, dalších informací a zdrojů v souladu s Disciplinárním řádem pro studenty Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity a se zákonem č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů.

V Brně dne 9.8.2020

Bc. Iveta Velevová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Dušanu Klapkovi, Ph.D. za jeho odborné vedení, cenné rady a připomínky, které mi poskytl v průběhu psaní diplomové práce. Dále bych chtěla poděkovat všem informantkám za jejich spolupráci a ochotu při poskytování rozhovorů. Děkuji také své rodině, která mi byla oporou v průběhu psaní diplomové práce.

OBSAH

ÚVOD.....	9
TEORETICKÁ ČÁST.....	10
1. SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ	10
1.1. Rodina jako základní sociální skupina.....	10
1.1.1. Definice rodiny	10
1.1.2. Základní funkce rodiny	11
1.2. Význam rodiny pro dítě	13
1.3. Poruchy rodiny a rodičovství	14
1.3.1. Definice poruch rodiny	14
1.3.2. Poruchy rodičovství	15
1.3.3. Klinická rodina	17
2. DOSPÍVÁNÍ - SOCIÁLNÍ VÝVOJ	20
2.1. Období dospívání.....	20
2.1.1. Pubescence a adolescence	21
2.2. Socializace v období adolescence.....	22
2.2.1. Vztahy k rodičům.....	23
2.2.2. Vztahy k vrstevníkům.....	23
2.2.3. Partnerské vztahy	24
2.2.4. Vztah k sobě - sebepojetí	25
2.3. Rizikové chování v adolescenci.....	26
3. SEXUÁLNÍ VÝCHOVA	28
3.1. Vymezení pojmu sexuální výchova	28
3.2. Sexuální výchova v rodině.....	29
3.3. Sexuální výchova ve škole.....	30
3.3.1. Koncepce a pravidla sexuální výchovy	31
3.3.2. Sexuální výchova jako předmět sexuální pedagogiky	31
3.6. Zdroje informací o sexualitě	32
4. RODIČOVSTVÍ A PÉČE O DÍTĚ	34
4.1. Rodičovství	34
4.2. Teorie připoutání.....	35
4.2.1. Vztah mezi matkou a dítětem	36

4.2.2. Narušení procesu připoutání	37
4.3. Socializace dítěte	37
4.3.1. Základní potřeby dítěte	38
4.3.2. Deprivace v procesu socializace	41
5. ÚSTAVNÍ ZAŘÍZENÍ.....	43
5.1. Etopedie	43
5.2. Školská výchovná zařízení a jejich charakteristika	45
5.3. Výchovná zařízení pro těhotné dívky a nezletilé matky	47
5.3.1. Možnosti bydlení po odchodu z ústavního zařízení.....	49
EMPIRICKÁ ČÁST	51
6. METODOLOGIE VÝZKUMU	51
6.1. Cíl výzkumu a výzkumné otázky.....	51
6.2. Výzkumná strategie	52
6.2.1. Kvalitativní výzkum	52
6.2.2. Charakteristika výzkumného vzorku	52
6.3. METODA SBĚRU DAT	53
6.3.1. Polostrukturovaný rozhovor	53
6.3.2. Struktura rozhovoru	53
6.4. METODA ZPRACOVÁNÍ A ANALÝZY DAT	54
6.4.1. Interpretativní fenomenologická analýza.....	55
6.4.2. Analýza dat	56
6.4.3. Reflexe zkušeností s tématem výzkumu.....	57
7. ANALÝZA ZÍSKANÝCH DAT	58
7.1. Transkripce empirický dat	58
7.2. Opakované čtení	58
7.3. Poznámky a komentáře	59
7.4. Vynořující se témata	61
7.5. Hledání souvislostí napříč případy	62
7.6. Etika výzkumu	63
8. ANALÝZA A INTERPRETACE ROZHOVOŮ	63
8.1. Analýza a interpretace rozhovoru 1	63
8.2. Analýza a interpretace rozhovoru 2	72

8.3. Analýza a interpretace rozhovoru 3	80
8.4. Společná témata	86
VÝSLEDKY VÝZKUMU	93
SEBEREFLEXE VÝZKUMNÍKA.....	95
ZÁVĚR	96
RESUMÉ	97
SEZNAM LITERATURY	98
SEZNAM PŘÍLOH.....	102
SEZNAM TABULEK.....	103
SEZNAM ZKRATEK	104
PŘÍLOHY	105

ÚVOD

V rámci studia sociální pedagogiky je možné nalézt velké množství témat, kterými se lze zabývat. Pro svoji diplomovou práci jsem se vybrala téma mladých matek.

Cílem diplomové práce je analyzovat a interpretovat zkušenosti mladých matek se svým sociálním prostředím. Za další cíl jsem si stanovila popsat pocity mladých matek spojených s mateřstvím. Cíle jsou zaměřeny na zachycení zkušenosti, prožitky mladých matek, které se týkají původního sociálního prostředí, na vnímání jejich současné situace, ve kterém se nyní nachází. Otázky spojené s mateřstvím se týkají převážně témat každodenní péče o dítě a pocitů matek spojených s rolí rodiče.

V první části práce jsou popsány teoretická východiska vztahující se k danému tématu. Jedná se převážně o vymezení základních pojmů jako je původní rodina, dospívání, sexuální výchova, mateřství a péče o dítě a ústavní zařízení.

Druhá část práce je věnována otázkám spojeným s výzkumnými cíly. Pomocí výzkumné metody Interpretativní fenomenologické analýzy se snažím zachytit a porozumět zkušenosti mladých matek a následně jejich prožitky interpretovat ve výsledcích výzkumného šetření.

Výsledky analýzy dat výzkumné práce, by mohly přispět k pochopení zkušenosti mladých matek se sociálním prostředím a jejich pocitů spojených s mateřstvím. I když se obecně jedná o společnosti okrajově vnímaný problém, v sociálním prostředí, ve kterém je větší koncentrace mladých matek, se daný problém zdá být významný. Jde tedy o to, jakou má člověk s tímto sociálním jevem, jako je mladé mateřství v období dospívání, osobní zkušenost. Vzhledem k tomu, že patřím do druhé skupiny lidí, mám potřebu pochopit podstatu zkušenosti dívek, kterých se rané mateřství týká.

TEORETICKÁ ČÁST

1. SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ

Život jedince se odehrává v konkrétní společnosti v kontextu přírodního a sociálního prostředí. Pojem sociální prostor vyjadřuje skutečnost, že okolo člověka existuje materiální a duchovní prostředí, které pro něho nabývá smysl, až když je s ním ve vztahu, v situaci.

Sociální prostředí je tvořeno lidmi a jejich vzájemnými vztahy, společnými aktivitami a produkty těchto vztahů a aktivit, které mohou být materiální i duchovní. Sociální situace je pojem, kterým označujeme uspořádání objektů a vztahů sociálního prostředí ve vztahu k jedinci a všechny interakce mezi prvky takového subsystému prostředí. (Řezáč, 1998)

1.1. Rodina jako základní sociální skupina

Podle Dunovského (1999) je rodina nejstarší základní společenská skupina, která prochází neustálými změnami jak do své velikosti, tak i do významu a začlenění do společnosti. Členu rodiny poskytuje péči a ochranu, a to zvláště v době, kdy se neumí o sebe postarat. Rozvíjí ho po tělesné, duševní, duchovní stránce. Dává mu pocit jistoty a bezpečí, pocit domova. Pokud neplní tyto hlavní úkoly, znamená pro jedince vážné nebezpečí, které ho svojí dysfunkcí či afunkcí zasahuje na nejcitlivějších místech.

Šulová (in Šulová, Fait, Weiss, 2011) v praxi rodinu vidí jako stále se měnící sociální struktura, jak v rovině určitých vývojových fází konkrétní rodiny, tak i v rovině aktuálně probíhajících změn systémů, do kterých je rodina zařazena.

1.1.1. Definice rodiny

Z hlediska socializace Dunovský (1999) považuje rodinu za nejdůležitější skupinu spolu se skupinou předškolní, školní a pracovní, skupinou vrstevníků a vnímá ji jako nejvýznamnější součást společenské mikrostruktury, která člověka provází nebo se ho aspoň dotýká ve všech fázích jeho života. Představuje ji jako biosociální systém,

který stále hledá své místo ve společnosti a společností je formován a ovlivňován. Svě opodstatnění má jen tehdy, když uspokojuje potřeby a požadavky každého člena rodiny.

Dunovský (1999, s. 91) dále chápe rodinu jako „*malou primární společenskou skupinu, založenou na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí, či vztahu jej substituujícím (osvojení), na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznávané role vyplývající ze soužití, a na souhrnu funkcí, jež podmiňují existenci tohoto společenství a dávají mu vlastní význam ve vztahu k jedincům i k celé společnosti.*“

Šulová (in Šulová, Fait, Weiss a kol., 2011, s. 179) uvádí, že jasné a jednoznačné vymezení pojmu rodina je téměř nemožné z mnoha důvodů:

- rodina je definována z hlediska různých vědních disciplín (sociologie, demografie, práva, psychologie apod),
- rodina je definována z hlediska různých oblastí téže vědy (klinické psychologie, sociální psychologie, pedagogické psychologie apod.),
- rodina je vymezována z hlediska různých systémových přístupů (psychoanalýza, behaviorismus apod.),
- rodina je definována na základě různých aspektů (funkčnosti, vztahů, rolí, komunikace, procesů apod.).

Matějček (1992) říká, že rodinu charakterizuje vzájemné sdílení životního času a životního prostoru vychovatelů a dítěte. Je pro něj předpokladem pro učení a vzdělávání. Učení v rodině označuje jako *školu života*, které se vyznačuje učením nápodobou, společnou činností, soužitím.

1.1.2. Základní funkce rodiny

Beavers (in Matoušek, 1997) funkčnost rodiny spatřuje ve schopnosti členů rodiny efektivně spolu komunikovat, řešit běžné a vyjímečné problémy, udržovat si doplňkové role a určovat meze dovoleného chování.

Dunovský (1999) uvádí, aby rodina dostála všem náročným požadavkům a dala smysl své existenci, musí plnit aspoň ty základní úlohy a funkce, které zabezpečují život člověka ve společnosti ve všech etapách jeho existence. Giddens (1999, s. 552) rodinu charakterizuje jako „*skupinu jedinců spojených pokrevními svazky, manželstvím nebo*

adopcí, která vytváří ekonomickou jednotku a její dospělí členové zodpovídají za výchovu dětí.“

Vymezení základní funkce rodiny:

1. Funkce biologická, reprodukční, kdy klíčovou funkcí rodiny je stále funkce reprodukční. Tato funkce bývá někdy označována jako funkce sexuální s rozlišením sexuálních aktivit „pro reprodukci a aktivit pro radost“. Tato funkce se sice může uplatnit mimo rodinu, v rodině však nabývá svůj plný význam, nejde tedy jen o to přivést dítě na svět, ale také mu zabezpečit potřebné podmínky života a další jeho vývoj.

2. Ekonomicko-zabezpečovací funkce se nevztahuje jen na dítě v rodině, vztahuje se na všechny její členy. Zabezpečovací funkce se netýká jen oblasti materiální, ale postupně přechází do oblasti sociální, duševní až duchovní. Má tedy poskytovat svým členům životní jistoty.

3. Socializačně-výchovná funkce pozitivní emocionální vztahy a celková atmosféra v rodině se tak stávají východiskem pro nejvýznamnější rodinnou funkci. Ta zabezpečuje společenskou kontinuitu. Spočívá v opravdovém zájmu o dítě a kvalitní péči o ně, v jeho výchově, v jeho přijetí, jaké je, porozumění mu v jeho vývoji a potřebách a požadavcích, které je nutno včas, náležitým způsobem a s plným zaujetím pro ně uspokojovat, rozvíjet všechny jeho schopnosti a síly.

„Vliv rodiny se projevuje v sociální komunikaci verbální i neverbální, rodina vytváří předpoklady pro porozumění dítěte a kvalitu jeho dorozumívání. Rodina tvoří základ pro herní aktivity, učení a pozdější pracovní návyky. Rodina předává dítěti hodnoty duchovní formou pohádek, rituálů a tradic, formuje jeho etické cítění, umožňuje mu vlastní uměleckou produkci“. (Šulová, in Šulová, Fait, Weiss a kol., 2011, s. 180)

4. Emocionální funkce v rodině je vázána na plně rozvinutého člověka, zralého, odpovědného, pro něhož citový vztah není něčím chvilkovým, ale trvalouází jistoty a citovým zázemím pro všechny její členy. Zájem o dítě a sledování jeho prospěchu pramení především z emocionality, zajišťující harmonický život rodiny i pocit celkového uspokojení a životního naplnění pro všechny její členy. (Dunovský a kol., 1999).

„Emocionální funkce rodiny není vázaná na věk členů rodiny. Potřeba zázemí, bezvýhradného přijímání, podpory a pomoci, potřeba klidu a uvolnění, potřeba sdílení zážitků, společné historie, společných rituálů, potřeba známosti, důvěrnosti, potřeba společných perspektiv a plánů, potřeba vztažnosti sebe k něčemu trvalému, jistému, nerecipročnímu, je nutná pro všechny věkové kategorie, To vše rodina poskytuje.“ (Šulová, in Šulová, Fait, Weiss a kol., 2011, s. 181)

1.2. Význam rodiny pro dítě

Za nejdůležitější sociální faktor v životě člověka považuje Mitlöhner (in Štěrbová, Rašková, Procházková, Prouzová, 2012) rodinu a vyzdvihuje její zásadní význam pro normální sociální vývoj dítěte. Stejně tak Dunovský (in Dunovský a kol., 1999, s. 99) uvádí nezastupitelný význam rodiny pro dítě. *„Dítě se do ní rodí, dostává od ní, rodičů genetickou výbavu, má rozhodující vliv na celkový rozvoj jeho osobnosti, zvláště v nejranějším období jeho dětství, a to jak v oblasti tělesné, duševní, tak i sociální.“*

V rodině a s rodinou se uskutečňuje společenská adaptace dítěte a jeho začleňování do společnosti. V kontaktu s bezprostředním prostředím si dítě utváří vnitřní obraz světa, který odpovídá tomu, jak je mu okolní realita jeho rodiči či vychovateli interpretována.

„Zásadní význam pro člena rodiny má způsob života rodiny, který obsahuje modely, vzory chování a jednání a zároveň je i souhrnem interakcí, v nichž dochází k proměnám sociálních rysů osobnosti a jejich stabilizaci.“ (Řezáč, 1998, s. 204)

Koťa (in Jedlička a kol. 2015, s. 35) vidí primární funkci rodiny v tom, že *„již od narození ovlivňuje vývoj jedince, vytváří jeho citové vazby, které mají dlouhodobý vliv a zapisují se trvale do duševního života dítěte.“* Její socializační funkci vidí v uspokojování biologických potřeb dítěte, zajišťování podmínek pro jeho zrání a růst a v přípravě na přijetí rolí a vzorů jednání. V rodině se uskutečňuje vědomá řízená výchova utvářením návyků, sebekontroly, učením, přijetím disciplinovaných forem jednání, očekávání odměn a trestů.

Fomby, James-Hawkins, & Mollborn (2015) *„Family Resources in Two Generations and School Readiness Among Children of Teen Parents“* (v překladu:

Rodinné zdroje ve dvou generacích a připravenost na školu dětmi náctiletých rodičů), zkoumali, jak se rodinné zdroje (vzdělání dvou generací odrazí na připravenosti dětí na školu u náctiletých matek. Došli k nároku, že největší vliv na dovednosti dětí při nástupu do školy má vzdělání prarodičů a rodičů a socioekonomický status.

1.3. Poruchy rodiny a rodičovství

Znalost rodiny dítěte, jejích vztahů uvnitř a vně, zvláště pak ve vztahu k její normě i k jejím případným poruchám je nezbytnou součástí posouzení celkového stavu a vývoje dítěte i řešení jeho případné problematiky. Proto je nutné, aby každý zúčastněný (dětský lékař, sociální pracovník, učitel) byl schopen zhodnotit, jak rodina uspokojuje aspoň základní potřeby dítěte s ohledem na jeho věk, stupeň vývoje, popř. nemoc, postižení apod. Musí umět posoudit možné poruchy rodiny k situaci dítěte či dětí. Je potřeba znát nejenom potřeby dítěte, ale i poruchy jeho rodiny a vzájemnou vazbu mezi nimi. (Dunovský a kol., 1999)

1.3.1. Definice poruch rodiny

Porucha rodiny je situace, kdy rodina v různé míře neplní základní požadavky dané společenskou normou a vyjádřené v očekávání na přiměřené chování jejích členů ve společnosti. V obecném pojetí lze poruchu rodiny vyjádřit jako selhání některého člena nebo členů rodiny, která se projevuje v nedostatečném naplňování některých nebo všech základních rodinných funkcí. (Dunovský, Šulová, in Šulová, Fait, Weiss a kol., 2011)

„Rodinné poruchy ve vztahu k dítěti jsou významné právě závažností úlohy, kterou rodina zaujímá ve vývoji dítěte a ovšem i péčí o ně. Příčin poruch je velké množství a jsou vázány na jednu, na několik nebo na všechny základní funkce. Z nich nejvýznamnější je porucha funkce socializačně výchovné.“ (Dunovský a kol., 1999, s. 103)

Dunovský dále uvádí čtyři typy rodin:

1. Funkční rodina – bez větších znaků problémů, v níž je zajištěn dobrý vývoj dítěte a jeho prospěch. Takových rodin je v běžné populaci většina.

2. Problémová rodina – rodina, ve které se vyskytují závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, které však vážněji neohrožují systém rodiny nebo vývoj dítěte. Rodina je schopna tyto problémy vlastními silami řešit nebo kompenzovat za případné jednorázové nebo krátkodobé pomoci zvenčí. Rodina nemusí vyhledávat odbornou pomoc, může se jednat o pomoc přátel nebo širší rodiny.

3. Dysfunkční rodina – je rodina, ve které se vyskytují vážné poruchy některých nebo všech funkcí rodiny, které bezprostředně ohrožují nebo poškozují rodinu jako celek, zvláště vývoj a prospěch dítěte. Tyto poruchy už rodina není schopna zvládnout sama, a proto je potřeba dělat řadu opatření zvenčí tzv. *sanace rodiny*.

4. Afunkční rodina – poruchy rodiny jsou velké a rodina přestává plnit svůj základní úkol. Dítěti závažným způsobem škodí nebo je dokonce ohrožuje. Sanace takové rodiny je bezpředmětná a zbytečná, jediným řešením, které dítěti může prospět, je odebrat ho z této rodiny a umístit do rodiny náhradní nebo do institucionální péče.

Rozdíl mezi funkční a nefunkční rodinou podle Matouška

Rodina	Funkční	Nefunkční
Vnitřní vztahy	Respekt, brán ohled na druhé, pevná aliance mezi rodiči, jasná hierarchie odpovědnosti, potěšení ze vzájemného kontaktu, angažovanost	Nedůvěra a nepřátelská atmosféra, očekávání nepříjemností, mocenské boje, vytváření koalic, nejasné role, neangažovanost
Komunikace	Každý mluví sám za sebe, komunikace je jasná, přímá, adresná, živá a aktivní, otevřená pro nové myšlení a hledání nových řešení problémů, nezkruslování sociální reality rodiny	Protimluvy, nedorozumění, zmatky, neurčitosti, vysoká stereotypie, nízká komunikační iniciativa, jeden mluvčí, neodvažuje se hledat nové způsoby řešení problémů, popírání sociální reality rodiny
Provoz rodiny	Hladké zvládnutí, kooperace, jasné kompetence, vnímání potřeb členů rodiny, vyhýbání se nálepkování	Zvládají obtížně, nejsou zde jasné kompetence, vypadávání některých členů z provozu rodiny, nálepkování

Tabulka č. 1 Rozdíl mezi funkční a nefunkční rodinou Matoušek (1997)

Funkčnost rodiny tedy spočívá ve schopnosti členů rodiny efektivně spolu komunikovat, řešit běžné a výjimečné problémy, udržovat si doplňkové role, přiměřeně emočně reagovat a určovat meze dovoleného chování. (Matoušek, 1997)

1.3.2. Poruchy rodičovství

I když se zdá, že rodičovství je něčím naprosto přirozeným, mohou se objevit jak vnitřní, tak zevní faktory a situace, které vedou k poruchám rodičovství. Matějček, Prokopec a Dytrych (in Dunovský a kol.1999) se domnívají, že poruchy rodičovství vznikají tím, že se rodiče nemohou, neumějí starat nebo nechtějí dělat to, co je potřebné pro výkon rodičovské role a pro zdárný vývoj dítěte.

1. Rodiče se o dítě nemohou starat – důvody spočívají v nepříznivých přírodních podmínkách a situacích (přírodní katastrofy, devastace prostředí), v poruchách fungování celé společnosti (válka, bída, hladomor) a při narušení celého rodinného systému (nemoc, úmrtí, invalidita, nepříznivý zdravotní stav dítěte, který mu zabraňuje žít doma).

2. Rodiče se o dítě nedovedou či neumějí starat – jde o situace, kdy rodiče nejsou schopni zabezpečit dětem alespoň přiměřený vývoj a uspokojit jejich základní potřeby z důvodu vlastní nezralosti, neschopnosti vyrovnat se se zvláštními situacemi (nemoc či trvalé postižení dítěte), nebo nejsou schopni přijmout základní společenské normy. Sem lze zařadit i situaci dětí rozvádějících se nebo už rozvedených rodičů, kteří nevědí, jak se chovat v těchto konfliktních situacích.

3. Rodiče se o dítě nechtějí starat – pokud se rodiče nechtějí o dítě starat, tak příčiny tohoto chování spočívají v poruchách osobnosti rodičů jako je disharmonická osobnost, psychopatie, maladaptace. Zájem rodičů o dítě není stabilní, projevuje se v krajních polohách chování, někdy je vůči dítěti až hostilní. Rodiče neposkytují dětem potřebnou péči, v některých případech je opakovaně opouštějí. Péči o dítě lze hodnotit jako nedostatečnou, chybějící nebo pro dítě škodlivou a lze ji označit jako zanedbávání dítěte jak v oblasti somatické, tak psychické.

4. Rodiče dítě týrají a zneužívají – rodiče mají k dětem nepřátelský až hostilní vztah, který se projevuje násilím na nich i nejrůznějšími škodlivými praktikami (vědomě jim

ubližují, týrají je, sexuálně zneužívají). Děti jsou ohroženy na fyzickém i dušním zdraví. Takové zacházení může vést až k smrti dítěte.

5. Rodiče se o dítě starají nadměrně – dítěti se dostává větší pozornosti, než je třeba, dětem je poskytována nadměrná péče a zájem o ně. Nadměrná péče o ně vede k nepřiměřené stimulaci, k rozmazlování, nepřipravenosti na samostatný život, nerespektování druhých.

Nejčastější typy poruch rodičovství:

- dítě je ihned po narození odvrženo, v extrémních případech usmrceno,
- rodiče si po porodu dítě ponechávají, ale nedochází k jeho plnému přijetí,
- extrémní věk rodičů,
- dítě je od narození vychováváno pouze jedním rodičem,
- somatické poruchy,
- psychické poruchy.

Dunovský (1999) dále uvádí, že je důležité nezaměňovat poruchy rodičovství s poruchami funkce rodiny. Tyto dva problémy se často prolínají. Pokud se hovoří o poruchách funkce rodiny, potom to je nejčastěji v souvislosti s poruchami výchovné a socializační funkce rodiny, tedy se zaměřením na potřeby dítěte.

1.3.3. Klinická rodina

Matoušek (1997) zavádí pojem klinická rodina, do které řadí tyto typy rodin:

1. Rodina se zanedbávaným, případně týraným dítětem – zanedbáváním míní rodičovskou nevšímavost k podstatným potřebám dítěte. Rodiče nereagují na zřetelné signály nouze nebo deprivace svých dětí. Pokud se rodič chová jak agresivně, tak nevšímavě, považuje se za závažnější problém nevšímavost. Zanedbávané děti prosperují hůře oproti dětem týraným.

Nejčastějším psychologickým následkem týrání je tzv. *desorganizovaná vazba* mezi dítětem a rodičem. Jak Matoušek uvádí, termín vychází z teorie psychiatra Johna Bowlbyho, podle níž dítě primárně hledá a potřebuje ve vztahu k rodiči bezpečí, jistotu. Dítě se v přítomnosti týrajícího rodiče chová chaoticky, protože rodič pro něj

představuje jak zdroj jistoty a bezpečí, tak zdroj ohrožení. Tento typ vazby je velmi stabilní až do dospělosti.

Společným rysem rodin, které své děti zanedbávají a týrají je necitlivost k potřebám dítěte, která bývá spojována s osobností rodičů. U rodičů převládají osobnostní rysy, jako je agresivita, rigidní nutkavost, pasivní závislost, nezralost. Často se objevuje snížená inteligence, duševní nemoci, trestná činnost, psychopatie, silná nespokojenost s vlastním životem, tělesné hendikepy.

2. Rodina s emočně zneužívaným dítětem – emoční zneužívání dítěte se může vyskytovat i v rodinách, které se jinak na dítěti neproviňují. Jedná se o nepřátelský postoj rodiče k dítěti nebo naprostý emoční chlad. Dítěte je využíváno výhradně k plnění citových potřeb dospělého, které nebere v úvahu potřeby dítěte. Stanovení emočního zneužívání je obtížné, protože hodnocení a představa dítěte o patřičném chování rodičů vůči němu je odvozena z rodinných norem chování.

3. Rodina se sexuálně zneužívaným dítětem – pokud se pohlavního zneužívání dítěte dopouštějí členové rodiny, jsou to nejčastěji vzdálenější mužští příbuzní – nikoliv otcové, ale strýcové, dědové, případně nevlastní otcové. Vlastní otcové zneužívající sexuálně své dcery jsou většinou intelektově podprůměrní, psychopati nebo anomální osobnosti, konají tak většinou pod vlivem alkoholu. Hodně z nich jsou alkoholiky, nebo zneužívají jiné drogy.

Většina sexuálně zneužívaných dětí má v dospělosti potíže s navazováním vztahů k opačnému pohlaví. Dítě obtížněji dospívá, může se i paradoxně fixovat na rodiče, který ho sexuálně zneužívá (zvláště syn na matku). Hodně zneužívaných dívek se stává prostitutkami, jejich sexualita se jim stala prostředkem komunikace a jsou zvyklé na to, že projev přízně následuje za projevem sexuálního zájmu.

Psychické zpracování sexuálního zneužívání se považuje za větší problém než samotné trauma tělesné. Většina sexuálně zneužívaných dětí fakt zneužívání tají hluboko do dospělosti. Oproti fyzicky týranému dítěti (poškození na těle, modřiny, četné rány) a těžce zanedbanému dítěti (špinavé, hladové, špatně komunikující) je sexuální zneužívání dítěte odhaleno nejčastěji při psychologickém, psychiatrickém nebo pediatrickém vyšetření, ke kterému vedl špatný psychický stav dítěte.

4. Rodina mladistvého delikventa – v posledních desetiletí se podle Matouška (1997) zjišťuje, že mladiství delikventi pocházejí z dobře situovaných a na první pohled dobře funkčních rodin oproti tradičnímu pojetí, že mladistvý delikvent musí jednoznačně pocházet z rodiny sociálně slabé, popřípadě rozpadlé. Vysvětlením je, že ony dobře funkční rodiny mohou být funkční jen navenek a mohou se v ní skrývat vážné vnitřní konflikty. Vliv rodiny na dospívající děti slábne a při vzniku delikventního chování má hlavní vliv vrstevnická skupina, která se řídí delikventní normou.

Podle Ferreira (in Matoušek, 1997) se jedná o *rozštěpenou dvojnou vazbu*, která vystihuje napětí mezi otcovským a mateřským postojem k delikventnímu dítěti. Co otec dovoluje, to matka zakazuje a naopak. Tato polarizace v postojích k jakkoli ohroženému dítěti se dá považovat za univerzální reakci rodičů. Stále platí, že neúplná rodina (chybějící otec) se statisticky významně častěji vyskytuje jako charakteristika rodinného zázemí u delikventních osob. To souvisí s významem otcovského vzoru a otcovské autority.

Wahler (in Matoušek, 1997) charakterizuje vztahy v rodinách delikventních mladistvých jako *reciprocně manipulativní*. Dítě si vynucuje káravou reakci rodiče a rodič ji poskytuje. Emocionální vazba mezi rodiči a dětmi je narušována neustálým komandováním, vyžadováním a kritizováním. K podobnému procesu jako uvnitř rodiny dochází i mezi rodinou a jejím okolím.

Shrnutí

- Rodina je základní společenská skupina poskytuje člena rodiny péči a ochranu, a to zvláště v době, kdy se o sebe neumí nebo nedovede postarat. Její struktura se stále mění v rovině vývojových změn konkrétní rodiny a v rovině probíhajících změn systémů, ve kterých je zařazena.
- Rodina představuje biosociální systém, který má opodstatnění, jen tehdy, pokud uspokojuje potřeby a požadavky každého člena rodiny.
- Porucha rodiny je situace, kdy rodina neplní základní požadavky dané společenskou normou vyjádřené v očekávání na přiměřené chování jejích členů ve společnosti.

- Poruchy rodičovství vznikají tím, že se rodiče nemohou, neumějí starat nebo nechtějí dělat to, co je potřebné pro výkon rodičovské role a pro zdárný vývoj dítěte.
- Do klinické rodiny patří rodiny se zanedbávaným, případně týraným dítětem, rodiny s emočně zneužívaným dítětem, rodiny se sexuálně zneužívaným dítětem a rodiny mladistvého delikventa.

2. DOSPÍVÁNÍ – SOCIÁLNÍ VÝVOJ

2.1. Období dospívání

Období dospívání zahrnuje jednu dekádu života od 10-20 let. Je to období přechodu mezi dětstvím a dospělostí a dochází v něm ke komplexní proměně osobnosti ve všech oblastech: somatické, psychické i sociální. Dospívání představuje specifickou životní etapu. Stejně tak Macek (2003) spatřuje toto období dospívání jako období transformace mezi dětstvím a dospělostí, a to jak v oblasti fyziologické, tak v oblasti psychologické a sociální.

„Je to období hledání, přehodnocování, ve kterém má jedinec zvládnout vlastní proměnu, dosáhnout přijatelného sociálního postavení a vytvořit si subjektivně uspokojivou, zralejší formu vlastní identity.“ (Vágnerová, 2012, s. 367)

Langmajer, Krejčířová (2006, s. 142) uvádí, že spolu s biologickým zráním probíhá řada významných a nápadných psychických změn, které můžeme charakterizovat *„ohlášením nových pudových tendencí a hledání způsobů jejich uspokojování a kontroly, celkovou emoční labilitou a zároveň nástupem vyspělého způsobu myšlení a dosažením vrcholu jeho rozvoje.“* Tělesné, psychické a sociální změny probíhají do jisté míry současně a navzájem závisle. Důležitou úlohu v tomto období hrají nejen sociální, ekonomické a kulturní faktory, ale i výchovný postoj rodičů, učitelů a dalších významných osob pro jedince.

Dospívání představuje specifickou etapu života, ve které se dějí zásadní změny v životě jedince, které následně ovlivní jeho další život. Klepinger, Lundberg & Plotnick (1999) ve své matematicko-ekonomické studii *„How Does Adolescent Fertility*

Affect the Human Capital and Wages of Young Women?“(v překladu: Jak adolescentní plodnost ovlivňuje lidský kapitál a mzdy mladých žen) dospěli k závěrům, že právě v období adolescence probíhají zásadní investice do lidského kapitálu, který se pak odrazí v socioekonomické úrovni jedince a jeho dětí. Pokud tedy jedinec dostatečně nezvyšuje svůj lidský kapitál v období adolescence (vzdělání, příprava na povolání, volný čas, relaxace aj.), tak v budoucnu bude mít tato skutečnost negativní dopad na jeho osobní život a na socioekonomický status celé rodiny.

2.1.1. Pubescence a adolescence

Balátová (2014) rozděluje pubescenci na dvě období:

Prepuberta je období před nástupem puberty kolem roku 10-12, ve kterém se dítě stává kriticky realistický.

Puberta je obdobím vyznačujícím se disharmonií fyzickou a psychickou spolu s pociťovaným zvýšením sociálních nároků. Mezi charakteristiky dětí v pubertě patří emoční labilita, časté a nápadné změny nálad, impulzivita jednání, nestálost a nepředvídatelnost reakcí a postojů, zvýšená unavitelnost, obtíže v koncentraci a drobné neurovegetativní poruchy. Navazují významnější vztahy mezi vrstevníky. Vrstevníci představují nezastupitelnou roli vývoje pubescenta. Objevuje se také revolta, kritika rodičů, stud za projevy lásky, odmítání přílišné kontroly.

Oproti tomu Vágnerová (2012) období pubescence rozděluje na *ranou adolescenci*, do které zahrnuje prvních pět let dospívání. Jedná se o období 11-15 let a nejnápadnější změnou je tělesné dospívání spojené s pohlavním dozráváním, změna způsobu myšlení, kdy je dospívající schopen uvažovat abstraktně a změna emočního prožívání.

Druhé období pubescence označuje *pozdní adolescenci* a zahrnuje do ní dalších pět let života, od 15-20 let. Je to období, které je biologicky vymezeno pohlavním dozráním. Pozdní adolescence je především dobou komplexnější psychosociální proměny, mění se osobnost dospívajícího a jeho společenské pozice.

2.2. Socializace v období adolescence

Obecně je socializace označována jako přechod od biologického tvora ke společenskému, kterou Anthony Giddens popsal jako „*proces vývoje od stadia bezmocného novorozeněte až po osobu dobře si uvědomující sebe sama a orientovanou ve své vlastní kultuře.*“ (Koťa in Jedlička a kol., 2015, s. 12)

Socializace představuje termín, který je užíváný v celé řadě vědních oborů a znamená formování a růst osobnosti pod vlivem vnějších podnětů, které nazýváme výchovou. „*Za vnější podněty je chápáno působení všech věcí, rostlin, zvířat i lidí, které člověka obklopují, a to včetně počasí, krajiny, demografického a kulturně-hospodářského charakteru obce, v níž jedinec žije, rodinného a společenského klimatu.*“ (Koťa in Jedlička a kol., 2015, s. 14)

Proces socializace lidského jedince přesahuje a je jedním ze základních činitelů, kterými se udržují a z generace na generaci předávají výchovné postoje, životní zásady, systém hodnot, včetně postojů ke zdraví, nemoci, zásad životosprávy, postojů k manželství a rodičovství apod. (Dunovský, Břicháček, Matějček, in Dunovský a kol., 1999)

Pedagogové užívají užší pojem výchova, která vyjadřuje řízené a vědomé působení rodičů, učitelů a dalších výchovných činitelů, oproti tomu socializace obsahuje vědomé i nevědomé, přírodní a společenské vlivy, které ovlivňují osobnostní vývoj jedince. „*Jedním z výsledků socializace je neopakovatelná osobnost, jejíž stabilní vzorce chování, cítění a činnosti jsou vždy jedinečné a svérázné „individuum“*“ (Koťa in Jedlička a kol., 2015, s. 15). Řezáč (1998) socializaci chápe jako kvalitativní proměnu člověka, kdy se individuum mění v osobnost.

Individuální vývoj každého jedince podle Pelikána (1995) určuje širší sociokulturní prostředí, a to je:

- *makroklima* – stav společnosti, ve které žije,
- *mezoklima* – příslušnost k určité společenské vrstvě, národnosti, instituci,
- *mikroklima* – nejužší společenské prostředí, rodina, přátelé, partneři, třída atd.

2.2.1. Vztahy k rodičům

V období dospívání se mění vztahy s lidmi, s dospělými a vrstevníky. Je to fáze experimentů s různými rolemi a vztahy. Dospívající bývají kritičtí nejen k dospělým, ale i k vrstevníkům a sobě samému. Důležitou roli v tomto období hrají sociální skupiny a instituce jako je rodina, škola, volnočasové instituce a vrstevnické skupiny. V pozdní adolescenci pak je to také pracovní skupina.

Šulová (in Šulová, Fait, Weis a kol., 2011) píše, že rodiny i nadále silně ovlivňují své členy nacházející se v adolescentní fázi svého vývoje. Z jejich výzkumů vyplývá, že adolescenti vnímají své rodiče jako důležité osoby, jejichž vliv má vysoký podíl na sebehodnocení dospívajících a jsou také zdrojem sociální opory. Pokud potřebují pomoc nebo radu, obrací se často na rodiče, převážně matku a až na druhém místě uvádějí své vrstevníky jako zdroj pomoci.

Vágnerová (2012) dospívání vidí jako proces emancipace, který je spojený se změnou postoje dospívajících k dospělým a který se projeví především v rodině. Vztahy s rodičovskou autoritou jsou intimnější a emočně významnější. I když se dospívající chtějí zbavit omezujících kontrol a rozhodovat o sobě sami, tak zároveň potřebují i rodičovskou oporu.

Odpoutávání, separace od rodiny bývá náročné pro obě strany, jak pro rodiče, tak i pro dospívající. Odpoutávání je však hlavním úkolem dospívání. Dospívajícím, kterým se nepodaří z přílišné závislosti na rodičích odpoutat, může docházet k různým obtížím, např. obrácení lásky k rodičům v nenávisť, pohrdání. Mění se také styl komunikace v rodině. Neshody a nepochopení mohou být ventilovány, čímž může dojít ke zkreslení, že je v tomto období více mezigeneračních konfliktů než v přechodných či následných vývojových obdobích. Svou roli v této oblasti hraje rodičovský zájem, emoční intenzita interakce, styl rodičovského vedení a podstata rodičovské autority. (Šulová, in Šulová, Fait, Weiss a kol., 2011)

2.2.2. Vztahy k vrstevníkům

Dospívající se do určité míry odpoutává, jak uvádí Šulová (in Šulová, Fait, Weiss a kol., 2011), od své původní rodiny a vztahuje se k novým lidem, kteří mají pro dospívajícího čím dál větší význam, většinou se jedná o vrstevníky. Vztah mezi

vrstevníky je jedinečný a těžko zastupitelný. Pro dospívajícího má velký význam. Tato vrstevnická skupina umožňuje vzájemné poskytování názorů, pocitů, vzorců chování. Je prostředkem k hledání a ujasňování vztahu k sobě samému, k testování sebe. Nové vztahy poskytují dospívajícím náhradu jistoty, kterou ztrácí emancipací od rodiny.

Vrstevnická skupina poskytuje možnost „*observačního učení a napodobování*“ určitých modelů chování. Na druhé straně však existuje v tomto věku velká snaha projevovat se jako jedinečné individuum. Tato „*ambivalence*“ – (tendence napodobovat, ale zároveň být jedinečným) je zdrojem značného vnitřního napětí dospívání.

Dospívající, jak uvádí Jangmajer, Krejčířová (2006) se začínají lišit jak od dětí, tak i od dospělých zvláštními znaky, specifickou subkulturou s odlišným vyjadřováním, oblečením.

2.2.3. Partnerské vztahy

Navazování předpartnerských vztahů s vrstevníky opačného pohlaví v období dospívání nemusí být stimulována okouzlením či pocity zamilovanosti, ale může být výsledkem tlaku vrstevnických norem.

Šulová (in Šulová, Fait, Weiss a kol., 2011) uvádí, že psychosexuální vývoj dospívajících umožňuje navazování a rozvoj partnerských erotických vztahů a prolíná celým obdobím dospívání. Tento psychosexuální vývoj bývá členěn do několika fází, *první fáze* utváření erotických partnerských vztahů je obvykle v období pubescence a souvisí s uvědoměním si vlastní sexuality. První schůzky v páru s erotickým podtextem jsou v pubescenci častější u dívek, které si někdy volí starší partnery. Vztahy bývají krátkodobé, obvykle vyplněné kulturními, sportovními či jinými zábavnými akcemi. Důležitým aspektem těchto vztahů bývá často zvědavost a potřeba ujistit se o vlastní ceně a přitažlivosti. Vágnerová (2012) tuto fázi označuje za „*fázi platonické zamilovanosti*.“

V *druhé fázi* psychosexuálního vývoje dle Šulové (in Šulová, Fait, Weiss a kol., 2011) se dospívající už více identifikují se svou pohlavní rolí, partnerské schůzky přestávají být ve značné míře součástí skupinových aktivit, jsou více zaměřeny na sdělování vzájemných pocitů a společných prožitků, tak i na intimní fyzický kontakt.

Vágnerová (2012) hovoří o „*fázi navázání vztahu*“, chození s někým a „*fázi dosažení opravdové intimacy*“, tedy adolescentní milostný vztah.

2.2.4. Vztah k sobě - sebepojetí

Pro celé období dospívání je charakteristická zvýšená sebereflexe. K vlastnímu „Já“ jsou vztahovány názory a soudy subjektivně významných osob, vrstevnické standardy a společenské normy. Prohlubuje se vědomí časové kontinuity vlastního „Já“ je často spjato s přehodnocováním vlastní minulosti a se zvýšenou orientací na vlastní budoucnost. Specifický význam začínají pro adolescenty mít tzv. možná „Já“, která vyjadřují představy a přání, týkající se jejich budoucnosti. (Macek, 1987). Základy formování osobnosti, jejího sebeuvědomění, sebepojetí, sebereflexe je potřeba hledat v rodině. (Pelikán, 1995)

Vnímání vlastního chování, prožívání a sociální srovnávání vede k sebehodnocení. Týká se všech dílčích charakteristik, které adolescent považuje za důležité a které vztahuje k vlastnímu Já. Čím detailnější je adolescent v sebereflexi, tím více se zvyšuje možnost vnímat sebe jak pozitivně, tak negativně.

Za základ pozitivního sebehodnocení vidí Šulová (in Šulová, Fait, Weiss a kol., 2011) uznání vlastní hodnoty. Pocit vlastní hodnoty se odvíjí od toho, do jaké míry dospívající považuje svoje Já za pravdivé či autentické. V časně a střední adolescenci je vědomí autentického či pravého Já založené na pocitu pochopení a akceptaci vlastní autonomie. Kromě odpovědi na základní otázku „*kdo jsem*“ je důležitou kvalitou i vědomí vlastní stability, kompetence a pohody.

Za největší hrozby dospívání dále Šulová považuje ztrátu smysluplnosti života, ztrátu přirozené zvědavosti a touhy objevovat. Mladí lidé, kteří si formují vlastní identitu, se potřebují vůči něčemu vymezovat a vyhodnocovat si vlastní chování. Potřebují mít nějaký jasný hodnotový normativní rámec, který jim však současná společnost neposkytuje.

Jako základ sebepojetí dospívajícího vidí Šulová (in Šulová, Fait, Weiss, a kol., 2011) v přijetí nové formy vlastního těla. Toto přijetí se děje v několika rovinách:

- *rovina kognitivní* – nástup abstraktního myšlení, denní snění,
- *rovina poznávací* – zhoršená koncentrace, nerovnoměrné výkony ve škole,

- *rovina motivačně volní* – odpovídající na otázky – kam směřuji, co je cílem mého života,
- *rovina emocionální* – projevuje se labilitou, nejistotou, vnitřními rozpory, ambivalentní pocity,
- *rovina biologická* – fyziologické dospívání organismu.

Za zdroje utváření sebepojetí považuje Helus (1973, in Šulová, Fait, Weis, a kol., 2011)

- zrcadlový fenomén – rodina či skupina poskytuje svými postoji a chováním jedinci představu o sobě samém,
- moment očekávání – rodina předloží dítěti jakýsi scénář či předobraz očekávaného chování,
- přesun sociální perspektivy – člověk nazírá na sebe očima významných blízkých a jejich očima se též hodnotí,
- potřeba integrace rozmanitých sociálních rolí, které společnost od jedince vyžaduje. Zvláště dospívající pocítuje nutnost uvést je v souladu s vlastní dominující hodnotovou orientací,
- sociální srovnávání – porovnávání sebe sama se vzory či vytyčenými kritérii a očekávání,
- přibližování se ideálnímu Já, které jsem si vytyčil.

2.3. Rizikové chování v adolescenci

Období adolescence je velmi zranitelným obdobím, ve kterém dospívající musí čelit nejrůznějším výzvám a problémům. (Chrenková, 2010)

Rizikové chování v adolescenci je široce zkoumaným pojmem vývojové a sociální psychologie, kriminologie, sociální pedagogiky a dalších věd o člověku a společnosti. Mluví se o pojmech jako je rizikové chování, problémové chování, delikvence, predelikventní jednání, poruchy chování. Jde tedy o komplexní pojem, kterým se zabývají nejen společenskovědní, ale také medicínské obory. Chápeme tím *„takové chování, které přímo nebo nepřímo ústí v psychosociální nebo zdravotní poškození jedince, jiných osob, majetku nebo prostředí“* (Macek 2003, in Nielsen Sobotková 2014, s. 40)

V adolescenci dochází k prudkému nárůstu rizikových faktorů, které ohrožují jak fyzické zdraví, tak zdraví psychické. Většina jedinců toto vývojové období překoná úspěšně, aniž by je potkaly závažné psychické, sociální či zdravotní problémy. Kritické období pro rozvoj všech forem rizikového chování se ukazuje raná adolescence (11 let), kdy dochází ke strmému nárůstu všech forem rizikového chování.

Vzhledem k tomu, že velká část dospívajících se mezi desátým až sedmnáctým rokem věku zapojí alespoň do jedné z hlavních forem rizikového chování, je toto chování v adolescenci některými autory považováno za součást normálního vývoje.

Příčinou rizikového chování v dospívání je v životě jedince převládání rizikových faktorů nad faktory ochrannými. Za fyzikové faktory v průběhu dětství lze považovat zanedbávání a zneužívání, problémové chování, ztráta v rodině, zavržení rodičem, onemocnění rodiče. V dospívání se jedná o malou sebedůvěru a sebeúctu, těhotenství a rodičovství v dospívání, handicap, nejisté perspektivy pro budoucnost. (Machová, Hamanová, 2002)

Hamanová, Kabíček (in Nielsen Sobotková, 2014) hovoří o syndromu rizikového chování v dospívání (SRCH-D), který zahrnuje tři oblasti, které se navzájem kombinují, usnadňují společně svůj vznik a mají společné příčiny:

- *zneužívání návykových látek* – klesá uživatelů a roste podíl dívčí populace,
- *negativní jevy v oblasti psychosociálního vývoje* – maladaptace, poruchy chování, agrese, delikvence, kriminalita,
- *rizikové chování v oblasti reprodukční* – předčasný sex, předčasné rodičovství (těhotenství před devatenáctým rokem se považuje za předčasné a nežádoucí, protože vzájemně kolidují potřeby dospívající matky a rostoucího plodu), časté střídání partnerů, pohlavní nemoci.

Mezi rizikové chování Nielsen Sobotková (2014) dále řadí záškoláctví, lhaní, agresivitu, agresivní chování, šikanu, kyberšikanu, násilné chování, obecně kriminální jednání (krádeže), vandalismus, závislostní chování, rizikové chování na internetu, rizikové sexuální chování, rizikové chování v dopravě, extrémně rizikové sporty, hazardní aktivity, užívání anabolik a steroidů, nezdravé stravovací návyky, extremismus, xenofobie, rasismus, intolerance, antisemitismus.

Shrnutí

- Dospívání je období přechodu mezi dětstvím a dospělostí, ve kterém dochází ke komplexní proměně osobnosti ve všech oblastech: somatické, psychické i sociální.
- Osobnostní vývoj jedince ovlivňují vědomé i nevědomé, přírodní a společenské vlivy.
- V období dospívání se mění vztahy s lidmi, s dospělými a vrstevníky. Důležitou roli v tomto období hrají sociální skupiny a instituce jako je rodina, škola, volnočasové instituce a vrstevnické skupiny.
- Období adolescence je velmi zranitelným obdobím a může dojít k rizikovému chování jedince.

3. SEXUÁLNÍ VÝCHOVA

3.1. Vymezení pojmu sexuální výchova

„Sexuální výchova reflektuje vztah práva a zodpovědnosti lidského jedince a společnosti, jejich vzájemnou hodnotovou hierarchii. Veškerá školní výchova je tedy všeobecnou a sexuální výchova speciální součástí procesu vytvářejícího socializaci lidského jedince a jeho začlenění do společnosti ostatních lidí.“ (Uzel, in Štěrbová, Rašková, Procházka, Prouzová, 2012, s. 37)

Kozakiewicz (in Štěrbová, Rašková, Procházka, Prouzová, 2012) uvádí čtyři typy této výchovy, které se mohou i vzájemně prolínat a doplňovat:

1. Populační výchova – směřuje hlavně pokud ne zcela výlučně k problémům prokreace. Zdůrazňuje morální odpovědnost za demografickou explozi a reguluje lidskou reprodukci, klade důraz na antikoncepci.
2. Sexuální výchova – je založena na tradičním švédském vzoru a je chápána jako příprava na sexuální život, může být chápána autonomně mimo manželství a rodinu. Velký důraz klade na antikoncepci a prevenci sexuálně přenosných nemocí. Důležité je také řešení psychologických a psychosexuálních problémů se sexuálním životem spojených.

3. Výchova k mezilidským vztahům a komunikace – je jí možno chápat jako humánnější verzi tradiční sexuální výchovy. Obsahuje základní informace o vztazích k příslušníkům opačného pohlaví.

4. Rodinná výchova – zdůrazňuje široce pojatou sexuální výchovu zaměřenou na budoucí manželskou a rodičovskou roli, kde vlastní sexuální výchova je pouze součástí přípravy na život v dospělosti. Manželský a rodinný život je pochopitelně více než pouhý sexuální styk a musí být chápán ve všech společenských souvislostech. V tomto typu výchovy je rodičovství považováno za základní hodnotu a cíl každého lidského individua.

Täubner (in Štěrbová, Rašková, Procházka, Prouzová, 2012) spatřuje za obecný ideální cíl sexuální výchovy kvalitní a zdravý život v partnerství, manželství a rodičovství, ve kterém je bsažena harmonie sociální, etická, psychická a biologická.

3.2. Sexuální výchova v rodině

Sexuální výchova je v rodině více emocionální a citová, je více spontánní a méně řízená, je méně uvědomovaná a začíná již v útlém věku dítěte.

Šilerová (in Štěrbová, Rašková, Procházka, Prouzová, 2012) uvádí, že rodinná sexuální výchova s sebou nese důležitý prvek, kterým jsou rodičovské vzory. Od rodičů se malé dítě učí projevovat lásku, pozornost, city, ale i nesouhlas a odpor. Rodičovský vzor se promítá do pozdějšího partnerského života.

Čeští rodiče současných dospívajících jsou stále ještě více reaktivní, což znamená, že sami nezačínají se svými dětmi a dospívajícími hovořit o sexualitě a otázkách s ní spojených. Z výzkumu, který provedla Šilerová (in Štěrbová, Rašková, Procházka, Prouzová, 2012) vyplývá, že pouze ve 20 % rodin rodiče sami začínali se svými dětmi hovory na sexuální téma. Ve 30 % rodiny se rodiče těmito tématům zcela vyhýbali, dokonce odmítali odpovídat na dětské otázky spojené s pohlavním dospíváním a sexualitou. V ostatních rodinách, tedy přibližně polovině, rodiče nehráli aktivní roli, ale byli schopni svým dětem ve větší či menší míře na tyto otázky odpovídat. Z výsledků šetření je patrné, že řada rodičů má stále ještě obtíže a zábrany se svými dětmi přirozeně komunikovat o pohlavním dospívání, sexualitě a souvisejících otázkách.

Hlavní důvody obav a zábran rodičů:

- neznalost faktických informací,
- přesvědčení o zbytečnosti sexuální výchovy,
- přesvědčení, že o sexualitě se nemluví,
- přesvědčení, že dítě je ještě malé,
- strach z podněcování zájmu o sexualitu,
- strach ze zahájení sexuálního života,
- strach, že se dítě vyděsí,
- problematický vztah k vlastní sexualitě,
- prudérní přístup k sexualitě,
- tabu incestu.

Další faktory, které souvisí s celkovými vztahy mezi rodiči a dětmi je nedostatek důvěry či emocionálního kontaktu, nezájem o dítě, problém ve vztahu a další bariéry v rodinné situaci jako je např. neúplná rodina.

Z výše vedených důvodů, jak uvádí Šilerová (in Štěrbová, Rašková, Procházka, Prouzová, 2012) vyplývá úkol pro odborníky z oblasti sexuální výchovy, snažit se dostupnými prostředky podpořit rodiče dětí a dospívajících v tom, aby se svými dětmi o sexualitě hovořili a posléze diskutovali. I když se děti dozví řadu podstatných informací mimo rodinu, role rodičů je v této oblasti nezastupitelná.

3.3. Sexuální výchova ve škole

Sexuální výchovu lze vnímat jako prevenci rozsáhlé sociální patologie, která se projevuje výrazněji než v jiných věkových obdobích v době dospívání. Lze předpokládat, že existují souvislosti s klíčovými projevy dospívání a orientace v oblasti sexuality, ve vztahu k vlastní osobě i společnosti jako celku. Když společnost dospívající na tuto oblast lépe připraví, projevy sociální patologie (abúzus drog, různé projevy siláctví, vandalství či agresivity, promiskuitní chování, sebepoškozování) tohoto období mohou být méně výrazné a společnosti méně zatěžovat. Sexuální výchova ve škole by měla suplovat nefunkční chování rodičů v této oblasti k vlastním dětem. (Šulová, in Šulová, Fait, Weiss a kol., 2011)

Sexuální výchova v rodině i ve škole je významným působením proti snižování stability rodinné struktury, proti zhoršování vztahů ve společnosti obecně. Je známé, že v rodinné komunitě dochází k jakémusi *mezigeneračnímu řetězení* předávaných modelů chování a jde-li o řetězení negativních modelů chování, může jít v jedné generaci o běžný vztahový problém, v další generaci již dochází k rozpadu rodinné struktury a následná generace již není schopna normálních partnerských vztahů a dochází k výraznějším problémům, např. k týrání dětí, k jejich odkládání apod. (Šulová, in Šulová, Fait, Weiss, a kol., 2011)

3.3.1. Koncepce a pravidla sexuální výchovy

Koncepce sexuální výchovy lze podle Šulové (in Šulová, Fait, Weiss, a kol., 2011) rozdělit na přístupy: *medicínský přístup* zdůrazňuje biologický aspekt lidské sexuality, *pedagogický přístup* vychází z holistického, celostního přístupu ke zdraví a poslední *psychologický přístup* je zaměřen na psychologické aspekty vztahující se k sexualitě.

Mezi základní pravidla sexuální výchovy dále řadí vzájemnou důvěru mezi žákem a vyučujícím, respektování stupně zralosti dětí, řešit otázky, které si vzhledem k věku děti samy pokládají, poznatky předávat v přiměřené míře a vhodným způsobem.

Täubner (in Štěrbová, Rašková, Procházka, Prouzová, 2012) uvádí principy v sexuální výchově, které jsou výsledkem současného vědeckého poznání v pedagogice a psychologii.

Základní principy sexuální výchovy:

- spolupráce rodičů a školy,
- začlenění sexuální výchovy do obecného projektu výchovy dítěte,
- vědeckosti,
- aktuálnosti, latentnosti a projekce budoucnosti,
- koedukovanosti,
- etičnosti,
- aktivity žáka a spolupráce s žákem,
- komplexnosti a harmonie,
- osobnosti pedagoga,

- přiměřenosti.

3.3.2. Sexuální výchova jako předmět sexuální pedagogiky

Täubner (in Štěřbová, Rašková, Procházka, Prouzová, 2012) chápe sexuální pedagogiku jako teoretickou vědeckou pedagogickou disciplínu jejímž předmětem je sexuální výchova. Uvádí, že poměr sexuální pedagogiky a sexuální výchovy je obdobný poměru pedagogiky a výchovy, je to poměr teorie a praxe.

V užším slova smyslu rozumíme sexuálním chováním takové chování, které přímo souvisí s reprodukčním chováním a sexualitou (pohlavní styk, početí, porod, antikoncepce atd.).

V širším slova smyslu rozumíme sexuálním chováním, takové chování, které se účastní velké části mezilidských vztahů (přátelství, kamarádství, láska), ochrany zdraví, je součástí mezilidské komunikace, tvorby mravních činností a zásadně se účastní na životě v partnerství, manželství a rodičovství.

Cíl sexuální výchovy ve školní praxi má tři roviny:

- *rovina kognitivní a informativní* – množství a kvalita informací a poznání, které má žák získat,
- *rovina postojová a emocionální* – kvalita a množství emočních a identifikovaných postojů k jednotlivým vědomostem, dovednostem, návykům a k chování z oblasti sexuální výchovy, které si má žák vytvořit,
- *rovina dovedností, návyků a chování* – množství a kvalita získaných dovedností, návyků a chování, které má žák v sexuální výchově získat.
-

3.6. Zdroje informací o sexualitě

Jako zdroj informací o sexualitě stále převládají kamarádi a známí, rodina a škola jsou v tomto ohledu nedostačující. (Zvěřina, Weiss, 1998, in Šulová, Fait, Weiss a kol. 2011)

1. U české populace jsou nejvýznamnějším zdrojem informací o sexualitě vrstevníci, rodina a škola neplní dostatečně svou roli.
2. Z hlediska rozdílů mezi pohlavími je zjevné, že více žen, než mužů získává informace o sexualitě v rodině a ve škole, a naopak více mezi vrstevníky.

3. Mezigenerační srovnání svědčí o pozitivních trendech – data prokazují zvyšování významu rodinné a školní sexuální výchovy a snižování významu vrstevníků jako převažujícího zdroje informací. Současně se u nejmladších věkových skupin obyvatelstva zvyšuje význam audiovizuálních a tištěných médií.

V roce 2011 Americké centrum pro kontrolu a prevenci nemoci (US Centers for Disease Control and Prevention CDC, „*Taming the Media Monster*“: *Teen Pregnancy and the Neoliberal Safety (Inter)Net*“ (v překladu: „Kročení mediálního monstra“: náctileté těhotenství a neoliberální bezpečná síť. 2014) spustila jako reakci na welfare politiku v rámci Národní kampaně webovou stránku Náctileté těhotenství a prevence s návodem pro jednotlivé organizace, jak komunikovat s cílovou skupinou adolescentů přes média, pomocí populární kultury a jejich jazykem. Cílem Národní kampaně je donutit náctileté poslouchat a změnit jejich sexuální chování a tím snížit počet neplánovaných těhotenství. Národní kampaň je silně zaměřena na manipulaci v médiích. Za problém je vnímáno samotné těhotenství ne jedinec.

Shrnutí

- Sexuální výchova je speciální součástí procesu vytvářejícího socializaci lidského jedince a jeho začlenění do společnosti.
- Sexuální výchova v rodině je více emocionální a citová, je více spontánní a méně řízená, je méně uvědomovaná a začíná již v útlém věku dítěte.
- Sexuální výchovu lze vnímat jako prevenci rozsláhlé sociální patologie, která se výrazněji projevuje v době dospívání a je významným působením proti snižování stability rodinné struktury, a proti zhoršování vztahů ve společnosti obecně.
- Koncepce sexuální výchovy lze rozdělit na přístupy: medicínský, pedagogický a psychologický.
- Jako předmět sexuální pedagogiky jde o teoretickou vědeckou pedagogickou disciplínu jejímž předmětem je sexuální výchova.

4. RODIČOVSTVÍ A PÉČE O DÍTĚ

4.1. Rodičovství

Možný (1999) označuje přechod k rodičovství za nezvýznamnější přechod v životě člověka. Rodičovství přináší do života rodičů uspokojení další základní životní potřeby, a to „*potřeby mít někoho, o koho mohu pečovat, kdo je na mě závislý a kdo mě absolutně potřebuje, potřeba „generativity“*“. (Erikson in. In Langmajer, Krejčířová, 2006, s. 180)

Rodičovství přináší určitou vzájemnost, sdílení a naplňování významných životních potřeb dětí a rodičů. Je charakterizován vzájemným emočním vztahem, snahou být si vzájemně co nejvíce na blízku v těsném kontaktu. „*Děti rodičům přinášejí pocit jejich vlastní společenské hodnoty a užitečnosti, dávají jim pocit bezvýhradné a bezpodmínečné lásky, přinášjí jim do života nová hlediska, nové výhledy a umožňují jim překročit osobní čas.*“ (Šulová, Morgentesrnová, in Šulová, Fait, Weiss, a kol., 2011, s. 63)

Vazba mezi pečující osobou, nejčastěji matkou a dítětem je označován termínem *attachment* a je v současné době v centru pozornosti odborníků. Potvrzuje se předpoklad, že ve velmi rané fázi vývoje dítěte mají zásadní význam pro jeho další psychický vývoj, a to především v oblasti socioemocionálních vztahů. Kvalita pouta mezi matkou a dítětem v průběhu prvních dvou až tří let se ukazuje jako zásadní i pro oblast kognitivního vývoje, různých oblastí psychosomatických projevů a formování pohlavní identity.

U rodičů (převážně matky) existuje tzv. *rodičovský talent*, který je zděděný po předcích a umožňuje intuitivně řešit vzájemné interakce s dětmi od prvních dnů (hodin) po narození. Matka se stává pro dítě základním zdrojem jistoty, zdrojem budoucích vztahů s vrstevníky a partnery. Osobní zkušenost s vazbou na vlatní matku ovlivňuje péči o další generaci. (Dunovský, Matějček, Břicháček, 1999)

Autoři Ljubetić, Vukušić, Ivić (2017) výzkumu „*Competent (And/Or Responsible) Parenting as a Prerequisite for a Complete Child Development*“ (v překladu: Kompetentní (a/nebo zodpovědné rodičovství) jako předpoklad pro úplný vývoj dítěte) se zabývali problémem rodičovských kompetencí v kontextu výchovy dětí ke správnému a zodpovědnému chování. Za klíčové považují, jak rodiče sami vnímají

svou pedagogickou kompetentnost. Jejich vlastní posouzení svých kompetencí a vlastní vnímání svých schopností v péči o dítě je pro kvalitní výchovu zásadní.

4.2. Teorie připoutání

Teorie připoutání se postupně vytvářel na základě rozsáhlých výzkumů dvou autorů Johna Bowlbyho a Mary D.S. Ainsworthové.

Bowlby, který se celoživotně zabýval vztahem mezi rodičem a dítětem. Pouto, které dítě s rodičem navazuje, nejprve označoval termínem *bonding* (pouto), vzhledem k tomu, že je toto pouto založené na lásce a vzájemné potřebě, následně ho nazval termínem *attachment* – přilnutí, vazba. Pozorováním dětí Bowlby došel k názoru, že už na konci prvního roku má dítě základní znalosti o blízkém prostředí a další roky mu umožní tyto poznatky organizovat do vnitřních modelů. V pěti letech mu slouží tento model fungování jeho matky (její zájmy, postoje, hodnoty a vztahů, mezi které je zařazeno i ono samo). „*Ve vztahu rodič-dítě dochází tedy k vzájemnému poskytování něčeho, co oba k životu nezbytně potřebují.*“ (Šulová, Morgensternová, in Šulová, Fait, Weiss, a kol., 2011, s. 64)

Později s M. Ainsworthovou detailně analyzoval, jak vypadá taková jistá vazba, která umožňuje klidnou a úzkostí nezátíženou exploraci. Stabilitu, připoutání se a zvědavost, průzkum a odpoutání se je možné vnímat jako dvě polohy téhož kontinua. Ainsworthová později zavedla pojem *pečovatelská hypotéza*, která je založena na citlivosti matky k potřebám jejího dítěte.

Pro kojence je základní, aby pečující osoba byla pozorná a reagovala na jeho signály bezprostředně. Dítě očekává rychlé efektivní reakce, když vyšle signál. Pokud chybí odpovědi a reakce ze strany pečující osoby, dokonce pokud není fyzicky přítomná, způsobuje to dítěti stres a je situací traumatizováno. Proto se za další důležitý znak lidské přirozenosti se považuje schopnost péče, altruismus. „*Přijetí rodičovské role se vši péčí a obětováním považujeme za přirozený projev „živočichů“ a nedocházeli k němu spontánně, jde o civilizační vlivy či drobné úchytky od normy, které lze zaznamenat i v přírodě u jiných živočichů.*“ (Bowlby, 1992 in Šulová, Morgensternová, 2011, s. 64)

4.2.1. Vztah mezi matkou a dítětem

Těsná vazba matky s dítětem vzniká rychle po narození a má řadu forem. Předpokladem je citlivost k potřebám dítěte – kdy potřebuje nakrmit, kdy přebalit, kdy si s ním hrát a kdy naopak uspávat. Málo citlivá matka, většinou příliš mladá nebo žijící ve stresu, bez podpory okolí nebo jinak zatěžovaná velmi obtížně vyvolává pocit jistoty u dítěte. Vytváří tak pocit nejistoty. Efektivní výchova k rodičovství proto předpokládá znalost informací o důležitosti základní vazby. (Dunovský, Matějček, Břicháček, 1999).

Utvářený vztah matky s dítětem se projevuje trojím způsobem. Při zmizení matky dítě protestuje (křikem, pláčem, celkovým neklidem) a při interakci s jinými osobami bývá nejisté. Návrat matky vítá radostně a se zřejmým uspokojením. Časem se vytvoří jistá hierarchie ve vazbách k osobám v okolí dítěte (otec, prarodiče, sourozenci i jiné osoby). (Dunovský, Matějček, Břicháček, 1999)

Ve chvílích, kdy se dítě již samo pohybuje a začíná aktivně pátrat po světě, se rozvíjí další fáze vztahu dítěte s matkou. Postupně se od matky vzdaluje, hraje si chvíli samo, ale opakovaně se ohlíží a pátrá, zda je matka v blízkosti či alespoň na dohled. Pokud ji nevidí, zneklidní a začne ji hledat. Vzdálenost od matky se postupně zvětšuje a prodlužuje se čas, kdy zůstává samo. Při návratu se opakovaně projevuje dynamika chování mezi matkou a dítětem, která mívá většinou 5 fází:

- pocit jistoty za přítomnosti matky,
- dítě matku opouští, aby si hrálo či orientovalo v okolí,
- vzniká a narůstá pocit nejistoty z nepřítomnosti a bezpečí,
- opěťované setkání s matkou, spojené s uspokojením.

Rozeznáváme tři kategorie této formy vztahu matka a dítě:

Vazba jistá, pro kterou je příznačné, že dítě je odchodem matky stresováno, ale po jejím návratu se rychle uklidní a ihned s ní naváže žitý kontakt. Existuje jasný rozdíl v reakci na matku a cizí osoby. Takto vytvořená vazba je pro dítě prospěšná a ve většině případů je spojená s rozvojem dalších kladných momentů v jeho vývoji.

Vazba nejistá, charakterizovaná určitou *úzkostí* a mnohdy až *odporem* k pečovateli. Dítě je i za přítomnosti matky nejisté, při jejím odchodu je silně

stresováno, ale při návratu utlumí kontakt a nevěnuje jí pozornost. K cizím osobám bývá ostražitě, nejistě a snaží se být co nejbližší k matce.

Vazba nejistá, spojená s *vyhýbáním se kontaktům*. Při odchodu matky je dítě zdánlivě jen nepatrně stresováno, při jejím návratu neprojevuje uspokojení a často se vyhýbá kontaktu s ní. K cizím osobám se chová podobně, většinou je ignoruje a opět se vyhýbá stykům.

Kvalita připoutání je důležitým faktorem pro další emoční vývoj člověka nejen v raném dětství, ale i v dospělosti. (Langmajer, Krejčířová, 2006)

Důsledky tohoto vztahu se mohou odrazit v partnerských vztazích, kdy osoby s jistým připoutáním vytvářejí pevnější a dlouhodobější vztahy, úzkostné mají přelétavější vztahy, které jsou často spojené s emočním vzplanutím v úvodní fázi vztahu. Osoby s vyhýbající se vazbou bývají nejistě a ve vztazích poměrně chladné. U žen bývá výrazná tendence opakovat vlastní zkušenosti při péči o následující generaci. (Dunovský, Matějček, Břicháček, 1999)

4.2.2. Narušení procesu připoutání

Existuje celá řada situací a životních okolností, která narušuje a oslabuje proces připoutání. Rutter (in Thorová 2015) odlišuje tyto dvě situace, jednou je tzv. *privace*, kterou rozumí životní podmínky, ve kterých se žádná vazba nemohla vytvořit tedy situace a proces, kdy se zcela znemožní vytvoření pouta (dítě od narození v domovech, neschopnost matky starat se o dítě, nenajde se náhradní pečovatelská postava aj).

Druhou situací je *deprivace*, kterou se rozumí podmínky, kdy k připoutání docházelo, ale z nějakého důvodu bylo přerušeno, ztráta již vytvořeného pouta (nemoc matky, její duševní poruchy od poporodní deprese až po mnohem těžší onemocnění, dlouhodobá hospitalizace dítěte aj.) Podobné situace nemusí být kritické a mohou se najít dobrá řešení s náhradní pečovatelkou.

4.3. Socializace dítěte

„Socializační vývoj dítěte je svým způsobem předznamenán v osobnostech jeho rodičů dávno před jeho narozením. Vedle materiálních podmínek, do nichž se dítě

narodí, jsou to především tzv. rodičovské postoje jeho prvních vychovatelů, které určují míru a kvalitu emočního přijetí dítěte a tím i jeho sociální postavení v primárním společenském okruhu.“ (Dunovský, Matějček, Břicháček 1999, s.82)

Podstatnými složkami vývojového procesu při utváření si postujů jsou zkušenosti s vlastními rodiči v kojeneckém a batolecím věku, pocit životní jistoty v jejich blízkosti, vytvoření zdravé identity, kontakt s druhými dětmi v předškolním a školním věku, erotické vztahy v době adolescence.

Z úplné závislosti na svém sociálním prostředí v době po narození se dítě postupně vymaňuje, osamostatňuje a navazuje další sociální kontakty. Vstupuje do skupiny svých vrstevníků, získává přátele, začleňuje se do pracovního kolektivu, navazuje intimní vztahy erotické a sexuální. Zákládá novou rodinu, v níž předává další generaci svůj systém sociálních vazeb a sociálních zkušeností.

4.3.1. Základní potřeby dítěte

„Uspokojování potřeb dítěte patří k nejdůležitějším požadavkům péče o dítě poskytované kýmkoliv a kdekoliv, zároveň je třeba respektovat daný stav a stupeň vývoje dítěte, situaci, v níž se dítě nachází, i prostředí, jímž je obklopeno a jež na dítě působí, rovněž však dítě zpětně působí na prostředí. Potřeby dítěte se tak stávají požadavky na péči o ně a určují nároky na toho, kdo péči poskytuje.“ (Dunovský, Matějček, Břicháček, in Dunovský a kol. 1999, s. 53)

Za důležité dále uvádí, aby prostředí, v němž dítě vyrůstá, bylo schopno i ochotno vnímat a citlivě rozumět základním potřebám a požadavkům dítěte na péči o ně, zároveň musí být natolik vybavené, aby tyto potřeby a požadavky dítěte samo mohlo a chtělo uhrazovat. V případě nedostatků či poruch v této rovině vystupuje do popředí především problematika poruch rodiny. Rodiče odpovídají za péči o dítě, za jeho ochranu a za jeho dobrý vývoj. Teprve tam, kde se rodiče nemohou, neumějí či nechtějí o dítě starat, nastupuje pomoc společnosti jako trvalého garanta náležité péče o dítě a uspokojování jeho potřeb, garanta zájmu i prospěchu všech dětí.

Základní potřeby můžeme hodnotit jen ve vztahu k individualitě dítěte a ke společnosti, v níž vyrůstá. (Dunovský, Břicháček, Matějček, in Dunovský a kol. 1999)

Vymezení základních potřeb dítěte:

1. Základní biologické potřeby

Za nejvýznamnější biologickou potřebu je dodávka potravy z hlediska kvantity a kvality, tedy *řádná výživa*. Další biologickou potřebou je uspokojení základních *hygienických požadavků*: dostatek tepla, čistoty i ochrany před negativními vlivy z bezprostředního životního prostředí. Významnou biologickou potřebou je stimulace, dostatek adekvátních stimulů, podněcujících a rozvíjejících funkce organismu, především v oblasti nervové soustavy, lokomočních aktivit a na ně bezprostředně se navazujících aktivit psychických.

2. Základní psychické potřeby

Psychické potřeby dítěte souvisejí se sociálními potřebami a navazuje na potřeby biologické. Uspokojování těchto potřeb umožňuje dítěti nejenom se přiměřeně rozvíjet v oblasti intelektu, citů a vůle, ale i v chování, interakci s okolím, chápání sebe a lidí, společenských hodnot i celého prostředí, jehož součástí, ale i samostatným plnoprávným jedincem se stává. Tento celoživotní proces závisí také na uspokojování aspoň těch základních duševních potřeb.

Patří sem potřeba náležitých podnětů, která souvisí se stimulací nervové soustavy dítěte. Dítě je potřeba stimulovat v pravý čas, v dostatečném množství a v patřičné kvalitě. Centrální nervový systém dítěte musí být naladěn na určitou stimulaci, aby mohl pracovat „naplno“. Stimulace vede k aktivitě. Přirozená zvědavost dítěte má být uspokojována prakticky od prvních dnů života. Neměli bychom čekat, až dítě projeví nějakou aktivitu, ale stimulovat ho k ní.

Potřeba smysluplného života, která souvisí s přijímanými podněty. K tomu, aby se podněty, které dítě přijímá, staly poznatky a zkušenosti, musí být postupně organizovány a zpracovány. Jde o základní podmínky pro jakékoli učení. Rodiče dítěte vytváří důležitý předmětný i personální vztahový rámec jeho vývoje. Je potřeba, aby podněty měly určitý řád a smysl. Svět dítěte se postupně stává smysluplným.

Další psychickou potřebou dítěte je potřeba jistoty, která se uspokojuje především v citových a sociálních vztazích. Vztah k matce, resp. k mateřské osobě, se objevuje zpravidla již v sedmém měsíci života a je jedním z předpokladů pro utváření vztahů dítěte, především vztahů důvěry k druhým lidem. Dítě je schopno pátrat a

aktivně vyhledávat změny jen v případě, že prostředí, ve kterém žije, je stabilní. V případech, kdy je tato situace nějak rozkolísaná, dítě ztrácí zájem o vlastní aktivity a snaží se jakoby hájit zbytky stability a jistoty systému.

Mezi psychickou potřebu řadíme také vědomí vlastní identity, (vlastního „já“), vlastní společenské hodnoty, která se za normálních podmínek objevuje zřetelně ve druhém a třetím roce. Dítě si vytváří představu o své osobě podle toho, jak ho jeho nejbližší lidé přijímají, jak hodnotí jeho projevy, co oceňují a co odmítají. Je podmínkou pro rozvoj zdravého sebevědomí dítěte,

Potřeba otevřené budoucnosti (životní perspektivy), je potřeba specificky lidská a její uspokojení dává lidskému životu časové rozpětí mezi minulostí, současností a budoucností. Umožňuje nám žít v čase, od minulosti do budoucnosti, k něčemu směřovat. Dítě v rodině věnuje značnou pozornost životní kontinuitě, své podobnosti s členy rodiny a pátráním v rodinných albech. *„Pro děti žijící v ústavu je typické, že se nemají na co těšit a k čemu směřovat, že kontinuita života, ale i ročních období je jim vzdálená. Většina ústavních dětí, ale i dětí, které žijí v náhradní rodinné péči, však také po svých kořenech intenzivně pátrá, a to většinou v době dospívání.“* (Šulová, 2007)

3. Základní sociální potřeby – Sociální potřeby dítěte jsou spjaté s psychickými potřebami a někdy jsou označovány jako psychosociální. Jsou nezbytné nejen pro dítě, ale i dospělého. U dítěte však nabývají na důležitosti s požadavkem optimální socializace. Za nejvýznamnější sociální potřebu je potřeba lásky a bezpečí, poskytovaná jeho „vlastním“ člověkem. Na ni je bezprostředně vázaná i potřeba přijetí dítěte, jeho adaptace právě takové, jaké je.

4. Základní vývojové potřeby – Potřeby dítěte se mění v čase dynamikou a charakterem vývoje a jeho zvláštnostem.

Za základní znaky vývojových potřeb můžeme považovat:

- aktualizaci vývojových potřeb, která je závislá na řádném uspokojování všech základních potřeb,
- uspokojování vývojových potřeb, jež má dlouhodobý charakter a většinou není jednorázově ukončeno,
- s rostoucím věkem dítěte roste i motivace k činnosti, plynoucí z vývojových potřeb,

- motivaci, která je vyvolána vývojovými potřebami, je plastická v čase proměnlivá,
- vývojové potřeby, které vedou jedince k vyhledávání nových a dosud nezvládnutých činností, přitažlivě jsou aktivit vedoucí k získání nových poznatků i nových dovedností,
- charakter vývojových potřeb, které odrážejí i postupující vývoj dítěte, se stále mění.

4.3.2. Deprivace v procesu socializace

Vsouvlosti s rodičovstvím a s vývojem dítěte v rodině je třeba zmínit pojem psychická deprivace. V tomto smyslu se tedy psychická deprivace projeví tím, že jedinec v důsledku dlouhého neuspokojování svých psychických potřeb nebude schopen přizpůsobit se situacím, které jsou v této společnosti běžné. Bude se chovat zvláště svým způsobem asociálně, deprivovaně. (Dunovský, Matějček, Břicháček, 1999)

„Psychická deprivace je psychický stav, vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostačující míře a po dosti dlouhou dobu“. (Matějček, 2005, in Šulová str. 67)

Může to být deprivace, která vznikne z důvodu *nedostatku podnětů působících na dítě* v jeho prostředí. Dítě je nedostatečně stimulováno, žije v prostředí chudém na podněty, v prázdných prostorách, bez možnosti vnímat odlišnosti, rozvíjet smyslové vnímání, rozvíjet estetické citění. Většinou není ani dostatečně podněcováno svým personálním prostředím.

Jiný typ deprivace se projeví v *procesu integrace vlastního Já*, jako následek nedostatečně rozvinutého vztahu dítěte s matkou, jež je základním předpokladem pro následný rozvoj vlastního Já dítěte. Já dítěte potřebuje pro svůj rozvoj stálý kontakt s matkou alespoň do tří let věku, kdy dochází k postupnému vymezení sebe sama ve vztahu k této primární pečující osobě.

Nejčastěji zmiňovaným typem deprivace je *deprivace projevující se v procesu socializace*. Je to opět následek toho, že chybí vztah dítěte s matkou nebo její nezáměr o projevy dítěte, nedostatečná angažovanost ve vztahu k dítěti, neschopnost přijmout

mateřskou roli. Chyběním tohoto vztahu dochází k nerozvíjení tzv. sociálního Já, které dítěti umožňuje chápat okolní svět, jeho normy, potřeby jiných, přání jiných, pomáhá mu rozvíjet empatii, intuici, sociální dovednosti, osvojovat si sociální normy.

Spitz (in Thorová, 2015, s. 144) hovoří o *emoční deprivaci*, která je zapříčiněná narušenou interakční vazbou matky s dítětem. Tuto stěžejní vazbu se snažil prověřit ve svém výzkumu, kdy v roce 1945 zkoumal vývoj dětí v kojeneckých ústavech a dětmi, které byly spolu s delikventními nezletilými matkami umístěny v nápravném zařízení. Děti těchto matek měly více sociálního kontaktu a fyzické stimulace. V kojeneckých ústavech bylo, co se týče základních potřeb, o děti postaráno, ale většinu času trávily v postýlce. Po dvou letech zjistil, že děti z kojeneckých ústavů zaostávají ve fyzickém i mentálním vývoji, ve třech letech byly na úrovni 18 měsíčních batolat.

Spitz došel k závěru, že pokud dojde u 6-18 měsíčních dětí k separaci od matky bez adekvátní náhrady, vývoj se během dvou měsíců zpomalí. Dítě je plačtivé, ukřičené a méně vnímavé k sociálnímu kontaktu. Ve třetím měsíci dochází ke stažení do sebe, dítě začne zaujímat zvláštní pozice, jeho mimika zmizí, je apatické, vývoj začne zaostávat.

Shrnutí

- Rodičovství přináší určitou vzájemnost, sdílení a naplňování významných životních potřeb dětí a rodičů. Je charakterizována vzájemným emočním vztahem, snahou být si vzájemně co nejvíce na blízku.
- Vazba mezi pečující osobou, nejčastěji matkou a dítětem je označován termínem *attachement* a jeho předpokladem je citlivost pečující osoby k potřebám dítěte.
- Socializační vývoj dítěte je předznamenán v osobnostech jeho rodičů. Vedle materiálních podmínek jsou to rodičovské postoje jeho prvních vychovatelů, které určují míru a kvalitu emocionálního přijetí dítěte a tím i jeho sociální postavení v primárním společenském okruhu.
- Uspokojování potřeb dítěte patří k nejdůležitějším požadavkům péče o dítě poskytované kýmkoliv a kdekoliv.
- Psychická deprivace v procesu socializace je způsobena dlouhodobým neuspokojováním psychických potřeb dítěte.
- Emoční deprivace je zapříčiněna narušenou interakční vazbou matky s dítětem.

5. ÚSTAVNÍ ZAŘÍZENÍ

„Systém náhradní výchovné péče a institucionální výchovy dětí je velmi citlivý mechanismus, který se zabývá výchovou dětí, které vyrůstají v rizikovém prostředí rodin nedostatečně plnících své základní výchovné funkce, výchovou dětí, které péči rodiny z nejrůznějších důvodů vůbec nepoznaly, a výchovou dětí, které se vzhledem ke svému psychickému onemocnění mohou ve standardizovaných rodinných podmínkách jen obtížně rozvíjet.“ (Pilař, in Jedlička a kol. 2015, s. 384)

Součástí tohoto systému jsou školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, kojenecké ústavy, ústavy pro matku a dítě, rodinná centra atd.

5.1. Etopedie

Výchovou a vzděláváním dětí s emočními poruchami, s poruchami chování, příp. dětí z prostředí rizikového pro další osobnostní vývoj, se zabývá speciálně pedagogická disciplína – *etopedie*. (Pilař in Jedlička a kol. 2015)

Etopedie se zabývá:

Disociální chování – jsou to krátkodobé projevy chování charakteristická pro určitá věková období (dětský vzdor, puberta), nevznikají patologicky, jsou na hranicích normy, neškodí okolí a dají se výchovou omezit či odstranit.

Asociální chování – jsou to projevy chování spojené již s patologickým obrazem osobnosti jedince, jsou již za hranou normy, ale nijak zásadně nepoškozuje své okolí, přináší prospěch a momentální prožitek (závislostní chování). Jedinec toto chování nerad mění.

Antisociální chování – jsou projevy chování, které narušují morální, sociální a právní normy, poškozuje okolí jedince, bývá propojeno s trestnou činností (agresivita, ubližování druhým, krádeže).

Rodičovská odpovědnost – je souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnuje zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj při zastupování dítěte, při správě jeho jmění.

Sociálně-právní ochranou dětí – je chápána ochrana práva dítěte na zdravý vývoj, řádnou výchovu a ochrana oprávněných zájmů dětí včetně jeho případného jmění, předcházení vzniku ohrožení dítěte nebo narušení jeho zdravého vývoje a působení k obnovení narušených funkcí rodiny. (zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí).

Školská zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy – poskytují dětem výchovu a péči, kterou by jim za jiných okolností měli poskytnout rodiče, včetně úhrady zdravotní péče, léčiv a zdravotnických prostředků nad rámec financování z prostředků veřejného zdravotního pojištění. Do těchto zařízení jsou na základě nařízení ústavní a ochranné výchovy soudem umístěovány děti a mladiství ve věku od tří do osmnácti let, nebo do dokončení přípravy na povolání, nebo nařízení soudu o prodloužení ochranného výchovného opatření do devatenácti let. Pobyt si lze poté prodloužit na základě smlouvy mezi ředitelem zařízení a zplnoletněnou osobou.

Předběžné opatření – je opatření soudu, ocitlo-li se nezletilé dítě bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj ohroženy nebo narušeny. O návrhu musí být rozhodnuto bezodkladně, nejpozději do 24 hodin poté, co byl podán. (Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád)

Ústavní výchova – je nařizována soudem, jestliže je výchova dítěte vážně ohrožena či narušena a případná jiná výchovná opatření nevedla k nápravě, nebo z jiných závažných důvodů nemohou rodiče výchovu dítěte zabezpečit. (§ 971 občanského zákoníku).

Ochranná výchova – je ukládána, pokud o výchovu mladistvého není náležitě postaráno, dosavadní výchova mladistvého byla zanedbána nebo vyžaduje-li to prostředí, v němž mladistvý žije. (Zákon č. 218/2003)

Úhrada péče – poskytované dětem umístěným ve školských výchovných zařízeních. Rodiče nezbavuje vyživovací povinnosti. Dětem náleží kapesné, jehož výše se odvozuje od věku dítěte. (Nařízení vlády č. 176/1996 Sb.)

Věcná pomoc – dětem, které po dosažení zletilosti odcházejí ze zařízení, se podle skutečné potřeby v době propouštění poskytuje věcná pomoc, popřípadě jednorázový peněžitý příspěvek.

Dozor státního zastupitelství – je forma sledování zákonnosti ve školských výchovných zařízeních v otázkách výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy.

5.2. Školská výchovná zařízení a jejich charakteristika

Školská výchovná zařízení poskytují dětem speciálně pedagogickou a psychologickou péči, což znamená plné přímé zaopatření. Plným přímým zaopatřením je označována komplexní materiální péče, která zahrnuje stravu, ošacení, veškeré náklady na vzdělávání i na volnočasové aktivity, peněžní i vecné dary, dopravu. (Zákon č. 109/2002 Sb.) Jsou to diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy.

Tato zařízení mohou být diferencována podle věku, mentální úrovně, zdravotního postižení, stupně obtížnosti výchovy, popřípadě pohlaví dítěte. Základní organizační jednotkou pro práci s dětmi v dětských domovech a dětských domovech se školou je *rodinná skupina* – složená z chlapců a dívek různého věku, nebo *výchovná skupina* v diagnostických ústavech a výchovných ústavech (Pilař in Jedlička a kol. 2015).

Zařízení pro výkon ústavní výchovy v resortu Ministerstva školství a tělovýchovy se zřizují odděleně pro děti s nařízenou ústavní výchovou, s uloženou ochrannou výchovou, které jsou nezletilými matkami, a pro jejich děti, nebo které vyžadují výchovně léčebnou péči, popřípadě se pro tyto děti zřizují oddělené skupiny. (Zákon č. 333/2012 Sb.).

Diagnostické ústavy – diagnostický ústav plní úkoly diagnostické, výchovně vzdělávací, terapeutické (pedagogické, sociální, psychologické), organizační, metodické a koncepční. Na základě výsledků komplexního vyšetření speciálně pedagogického, psychologického a sociálního, zdravotního stavu a volné kapacity jednotlivých zařízení umisťuje děti do dětských domovů, dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů. Jedná se o zařízení, ve kterém jsou umístěny děti s poruchami chování a je definované zákonem č. 383/2005 Sb. Přijímá děti s nařízenou ústavní výchovou, nařízeným předběžným opatřením nebo uloženou ochrannou výchovou.

Délka pobytu nezletilých těhotných dívek a matek v diagnostickém ústavu je zpravidla dva měsíce. V průběhu těhotenství je těhotným dívkám a matkám zařízen

pobyt v některém zařízení poskytujícím péči nezletilým těhotným dívkám a matkám. Dívky méně problémové jsou nadále přemísťovány do dětských domovů, dívky se závažnými výchovnými problémy jsou přemísťovány do dětského domova se školou nebo výchovného ústavu.

Dětský domov – dětský domov pečuje o děti podle jejich individuálních potřeb. Je určen pro děti, které mají nařízenou ústavní výchovu a nemají závažné poruchy chování a jsou tělesně a duševně zdravé. Ve vztahu k dětem plní zejména funkci výchovnou, vzdělávací a sociální. Základní organizační jednotkou je rodinná skupina různého věku i pohlaví dětí. Do dětského domova jsou umísťovány děti ve věku zpravidla od 3 do nejvýše 18 let. Děti se vzdělávají ve školách mimo dětský domov. (Zákon č. 109/2012 Sb.).

Dětský domov se školou – jedná se o speciální výchovné zařízení, do kterého jsou umísťovány děti od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Účelem dětského domova se školou je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, mají-li závažné poruchy chování, nebo které pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu vyžadují výchovně léčebnou péči, s uloženou ochrannou výchovou nebo jsou-li nezletilými matkami, které nemohou být vzdělávány ve škole, která není součástí dětského domova se školou. (Zákon č. 109/2002 Sb.)

Výchovný ústav – výchovný ústav poskytuje vzdělávací a výchovnou péči o děti starší 15 let, se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena výchova, nebo uložena ochranná výchova. Mohou zde být umístěny i děti od 12 let s uloženou ochrannou výchovou, jejichž chování má projevy závažné poruchy a nemohou být umístěny v dětském domově. Základní organizační jednotkou je výchovná skupina pro děti různého pohlaví i věku.

Výchovné ústavy zřizují také oddělení pro děti, které jsou nezletilými matkami a jejich děti nebo pro děti, které vyžadují výchovně léčebnou péči – pro jedince s drogovou závislostí, výchovný ústav pro děti s extrémními poruchami chování. Výchovné ústavy dále zřizují ve svých prostorách základní, speciální a střední školy. (zákona č. 109/2002 Sb.)

V resortu Ministerstva zdravotnictví jsou pro nezletilé matky určeny především kojenecké ústavy, dětské domovy do 3 let a dětská centra. Jejich činnost upravuje metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví České republiky, Činnost kojeneckých

ústavu a dětských domovů pro děti do 3 let věku, který upravuje důvody pro přijetí dětí do zařízení, jejich pobyt, péči a propuštění, také pojednává o důvodech přijetí matky s dítětem, utajovaném porodu a náhradní rodinné péči. (Metodický pokyn Ministerstva zdravotnictví 24039/2005)

Ve školských výchovných zařízeních potkáváme tyto kategorie dětí (Pilař, in Jedlička a kol. 2015):

- oboustranní sirotci,
- děti ohrožené sociálně patologickými jevy v nejbližším okolí – dysfunkční rodiny postižené alkoholismem, delikventním chováním dospělých,
- děti s výchovnými problémy a rizikovým chováním – záškoláci, toulavé děti, návykové látky,
- děti s výchovnými problémy – psychiatrická či neurologická diagnóza,
- děti se zkušeností s kriminalitou – krádeže, ublížení na zdraví.

Dle výzkumu v letech 2010-2011, který provedl Pilař u 330 dětí umístěných ve výchovných ústavech jsou nejčastějšími důvody umístění do školského zařízení záškoláctví 87 %, trestná činnost 80 %, potulka 60 %, závislosti 70 %, dysfunkce rodiny 72 %. (Pilař, in Jedlička a kol., 2015)

5.3. Výchovné zařízení pro těhotné dívky a nezletilé matky s dětmi

Do těchto zařízení jsou přijímány těhotné dívky a nezletilé matky, které z různých důvodů nežijí ve své původní rodině a mají jim pomoci překonat jejich momentální tíživou situaci. Podmínkou péče o těhotné dívky a matky je zabezpečení lékařské a poradenské péče prostřednictvím zdravotnických zařízení a péče o děti v době nepřítomnosti matky z důvodu studijních povinností.

Do zařízení školského typu jsou nezletilé těhotné dívky a matky umístěny na základě rozhodnutí soudu o předběžném opatření, rozhodnutí soudu o nařízení ústavní či uložení ochranné výchovy. Jsou zde přijaty kvůli nefunkčnosti původního rodinného zázemí a také kvůli svému problémovému chování. Těhotenství a následné mateřství bývá přidružené k těmto problémům nebo je jeho vyústěním.

V těchto zařízeních je o těhotné dívky a matky postaráno jak z hlediska poradenského, tak i z hlediska zdravotní péče. S péčí o dítě v ústavech pomáhají

těhotným dívkám a matkám zaměstnanci zdravotní sestry, vychovatelky. Většinou šest týdnů před porodem se dívky připravují na porod a přestávají navštěvovat školní docházku. Po porodu nastupují do školy na základě domluvy nejčastěji po šestinedělí nebo po půl roce. Matkám je umožněno docházet za dětmi na kojení. V době školního vyučování se o děti starají vychovatelky, zdravotnice. Po příchodu ze školy se o děti starají matky již samy. Matky se také podílejí na chodu zařízení. Musí si samy uklízet, práť, vařit. Jsou také proškoleny o péči o dítě.

Jedním z takových zařízení je Výchovný ústav, dětský domov se školou, středisko výchovné péče, střední škola a základní škola, Moravský Krumlov, do kterého jsou umísťovány těhotné dívky a nezletilé matky z důvodu nevhodného zázemí v původní rodině a z důvodu rizikového chování mladistvé dívky již před těhotenstvím anebo v průběhu těhotenství. V případě, kdy nezletilá dívka má vhodné sociální zázemí a funkční rodinu není nutná její ústavní péče a matka může vychovávat a pečovat o dítě ve své původní rodině.

Na oddělení pro těhotné dívky a nezletilé matky přicházejí dívky se soudním nařízením ústavní výchovy nebo nařízením ochranné výchovy. Toto oddělení bylo otevřeno v roce 2007 a je určeno pro 18 nezletilých matek s dětmi. Pod dohledem odborných pracovníků, mezi které patří vychovatelé, zdravotní sestry, speciální pedagogové, psychologové, se těhotné dívky připravují na porod, nezletilé matky se učí, jak pečovat o své dítě.

Každá z dívek má svůj vlastní pokoj vybavený moderním nábytkem. Obývací pokoj je spojený s kuchyňským koutem a koutkem pro děti, ve kterém mohou matky s dětmi trávit volný čas a připravovat si jídlo. Areál oddělení je vybaven dětským hřištěm s průlezkami a pískovištěm.

Vzhledem k tomu, že se jedná o školské zařízení, tak všechny dívky musí navštěvovat školu. Na základní škole si dokončují povinnou školní docházku a poté se mohou vzdělávat ve tříletém učebním oboru kuchař číšník. V rámci praxe učebního oboru absolvují i různé práce mimo zařízení. Po ukončení učebního oboru a absolvování závěrečných zkoušek je dívkám umožněno studovat dvouletý obor oboru provozní služby zakončený maturitní zkouškou.

Dívky jsou na oddělení rozděleny ve dvou samostatně stojících budovách do tří skupin po maximálně 6 dívkách s jejich dětmi. Na jedné budově jsou nově příchozí

těhotné dívky a matky s čerstvě narozenými dětmi. Ve vedlejší budově „cvičné vile“ jsou umístěny matky, které dovršily 18 let, jsou zodpovědné, péči o dítě zvládají a chtějí dostudovat učební obor nebo pokračovat v dálkovém studiu. Na tomto oddělení mají matky již volnější režim a učí se větší samostatnosti a připravují se na odchod z ústavního zařízení.

Po dovršení šestinedělí se nezletilé matky vrací do školy, kde se v dopoledních hodinách vzdělávají. Péči o dítě v tu dobu má odborný personál v podobě zdravotních sester a asistentek pedagoga. V odpoledních hodinách si dívky děti po škole přebírají od personálu zařízení a o odpolední program se starají vychovatelé. Jedná se o kmenové vychovatele a vychovatelky, pro zajištění mužského a ženského vzoru je na oddělení dbáno, aby vždy se skupinou pracovala nejen vychovatelka, ale i vychovatel. Odpolední program je nejen společný, ale i individuální. Matky rády opouští prostory výchovného ústavu na procházky se svými dětmi, nebo navštěvují hřiště v areálu zařízení.

Na oddělení se matky učí pečovat o své dítě samostatně. Zajistit každodenní úklid společných prostor i svých pokojů, musí si samy prát a na výstupním oddělení si matky vaří večeře, na kterých se musí dohodnout a nakoupit si potřebné suroviny. Tím se učí hospodaření s penězi a ve spolupráci s ostatními matkami se domlouvají na úklidu společných prostor, vaření a stanovit si časový harmonogram na praní prádla.

O dívky a matky se na oddělení starají i noční vychovatelé a noční zdravotní dozor. K dispozici mají i psychology a etopedy. Kterí zajišťují skupinové a individuální psychoterapie. (www.vuddmoravskykrumlov.cz).

5.3.1. Možnosti bydlení po odchodu z ústavní péče

Po odchodu z ústavního zařízení se některé mladé matky vracejí do svých původních rodin. Vzhledem k tomu, že se ve většině případů jedná o rodiny nefunkční s různými patologiemi, v důsledku kterých, se dívky ocitly v ústavním zařízení je potřeba zvážit možná rizika pobytu mladých matek s dětmi v původní rodině.

Mladé matky, které se nemohou po ukončení ústavní a ochranné výchovy vrátit z rozličných důvodů do své původní rodiny, zejména však pro nevyhovující bytové podmínky, mohou využít bydlení v zařízeních sociálních služeb. Tato zařízení jsou pro klienty nad 18 let. Jedná se o Azylové domy a Domy na půl cesty.

Azylový dům – Azylový dům poskytuje pobytovací službu na přechodnou dobu a to osobám, které se nachází v situaci spojené se ztrátou bydlení. Doba pobytu je půl roku a případech docházky dětí do školního zařízení může být prodloužena na jeden rok. Tato služba je však určena zletilým matkám. Nezletilé matky mohou být v Azylovém domě ubytovány pouze v doprovodu zákonného zástupce, se kterým je matka ubytována společně.

Domy na půl cesty – Domy na půl cesty je stejně jako Azylový dům určen klientkám nad 18 let. Doba pobytu je zpravidla jeden rok, jedná se tedy o pobytovou službu na dobu přechodnou. Pokud matky opouští VÚ až po své zletilosti mohou tuto službu využít. Klienti těchto domů jsou převážně mladí lidé, kteří opustili ústavní zařízení a mohou zde pobývat do 26 let.

Shrnutí

- Speciálně pedagogická disciplína etopedie se zabývá výchovou a vzděláváním dětí s emočními poruchami, s poruchami chování, příp. dětí z prostředí rizikového pro další osobnostní vývoj.
- Ústavní zařízení poskytují dětem speciálně pedagogickou a psychologickou péči a plné přímé zaopatření, jako je materiální zabezpečení a spadají do resortu Ministerstva školství a tělovýchovy.
- Mezi ústavní školská zařízení patří diagnostický ústav, dětský domov, dětský domov se školou, výchovný ústav.
- Do výchovných ústavů pro těhotné dívky a nezletilé matky jsou matky jsou přijímány dívky, které z různých důvodů nežijí ve své původní rodině.
- Po odchodu ze zařízení se mohou matky s dětmi vracet do původních rodin, nebo do zařízení sociálních služeb.

EMPIRICKÁ ČÁST

6. METODOLOGIE VÝZKUMU

V následující kapitole diplomové práce popisují postup realizace výzkumné části. Zaměřuji se na stanovení předmětu a cíle výzkumu, stanovení výzkumných otázek, použitou metodu výzkumu, způsob výběru výzkumného souboru a jeho charakteristika, využití techniky sběru dat, zpracování a analyzování empirických dat a jejich interpretace.

6.1. CÍL VÝZKUMU A VÝZKUMNÉ OTÁZKY

Pro účely výzkumného šetření diplomové práce byly stanoveny dva hlavní výzkumné cíle:

- Prvním cílem je analyzovat a interpretovat zkušenost informantek s jejich sociálním prostředím.
- Druhým cílem je popsat pocity informantek spojené s jejich mateřstvím.

Na základě stanovených cílů byly formulovány tyto dílčí výzkumné otázky:

- Jak informantky popisují své sociální prostředí?
- Jak informantky hodnotí průběh svého mateřství?
- Jaká mají informantky očekávání po odchodu z ústavního zařízení?
-

V rámci výzkumných otázek jsem se pohybovala v okruhu těchto témat:

- původní rodina a vztahy mezi jejími členy,
- těhotenství a mateřství,
- péče o dítě,
- očekávání v životě.

6.2. VÝZKUMNÁ STRATEGIE

6.2.1. Kvalitativní výzkum

Výzkum byl realizován na základě kvalitativního přístupu. Pro kvalitativní výzkum je typický nízký počet respondentů a větší množství informací. Tento přístup dává možnost hlubšího proniknutí do zvolené problematiky a větší prostor pro autentičnost, která je založena na osobním kontaktu se zkoumaným souborem. Výhodou tohoto přístupu je hlubší popis případů, lepší porozumění sociálním situacím a jednání respondentů v souvislosti s ní. Nevýhodou kvalitativního přístupu je nízký počet respondentů, čímž vzniká problém se zobecňováním výsledků. (Hendl, 2005).

6.2.2. Charakteristika výzkumného vzorku

Výzkumný vzorek pro diplomovou práci byl vybrán na základě nenáhodného záměrného výběru. Byly vybrány informantky, které splňují stanovená kritéria výběru a zároveň byly ochotny se výzkumu zúčastnit.

Hlavním kritériem pro výběr informantek bylo těhotenství a následný porod v nezletilém věku, tedy pod 18 let. Dalším významným kritériem při výběru zkoumaného vzorku bylo umístění informantek v ústavním zařízení školského typu a jeho specializace na oddělení pro těhotné dívky a nezletilé matky.

Rozhovory byly vedeny se třemi informantkami, které jsou umístěny ve školském zařízení na oddělení pro těhotné dívky a nezletilé matky od svých patnácti let, tedy od doby zjištění těhotenství. Dvě dívky se přibližují zletilosti a rozhodují se, zda v ústavu setrvají dobrovolně na základě smlouvy se zařízením z důvodu řádného zakončení studia, nebo zda ústav opustí bez ukončeného vzdělání a vrátí se do svých původních rodin. Toto jejich rozhodnutí bude zásadní pro další vývoj jejich života. Poslední dívka v době rozhovoru již řádně ukončovala studium a byla připravena na odchod z ústavního zařízení. Byla již zletilá a v ústavu pobývala na základě dobrovolné smlouvy mezi ní a zařízením právě z důvodu zakončení studia.

Poslední rozhovor byl veden s vedoucí vychovatelkou ústavního zařízení, která mi hloubkovým rozhovorem osvětlila veškeré souvislosti, týkající se všech tří informantek. Tyto informace byly pro mě důležité pro dokreslení aspektů, které se podílely na tom, že informantky byly umístěny v ústavním zařízení a následně na

oddělení pro těhotné dívky a nezletilé matky. Rozhovor s vedoucí vychovatelkou není součástí výzkumu a byl určen pouze pro dokreslení příběhů.

6.3. METODA SBĚRU DAT

6.3.1. Polostrukturovaný rozhovor

Jako základní technika sběru dat byl využit polostrukturovaný rozhovor. Jedná se o rozhovor, který je řízen pouze do určité míry. Pořadí otázek, formulace slov, či vynechání některých otázek nebo jejich přidání je zcela v režii tazajícího a odvíjí se od výpovědi informantek nebo jiných okolností související s průběhem rozhovoru.

Tato flexibilní metoda sběru dat dává respondentovi možnost volně mluvit o tématu, reflektovat jeho postoj k němu a rozvíjet své myšlenky. Jak uvádí Smith (in 2004) výzkumník může v reálném čase sledovat, co se v rozhovoru vynořuje, co je významné pro respondenta a zároveň může rozhovor usměrňovat tak, aby se neodchýlil od tématu.

Hovoříme tedy o flexibilitě rozhovoru. Pokud tazatele některá část výpovědi zaujme může se blíže tomuto tématu věnovat, nebo naopak, pokud daná otázka vyvolává u informantky obavy, úzkost, nemusíme se dané otázce věnovat příliš podrobně.

Otázky byly otevřené, srozumitelně formulované pro informantky. Při otevřených otázkách musí tazatel mít stále na paměti, aby se téma rozhovoru neodchýlilo od původního cíle výzkumu, i když volnější styl vedení rozhovoru umožňuje respondentovi směřovat k tomu, co mu připadá významné.

6.3.2. Struktura rozhovoru

Rozhovory byly realizovány individuálně ve školském ústavním zařízení. Vedoucí vychovatelkou mi byly doporučeny tři dívky, které splňovaly výše uvedené požadavky. Při konzultaci s vedoucí vychovatelkou nad otázkami, které jsem měla připravené k rozhovoru, mi bylo doporučeno se na některé otázky ptát velmi opatrně, protože dívky prochází psychologickou terapií z důvodu zpracování dřívějších prožitých traumat týkajících se života v původním sociálním prostředí. Bylo mi dále doporučeno

volit otázky tak, aby v nich otevřená témata nevzbuzovala úzkost a obavy nebo naopak agresí. Všechny tři informantky mají na základě stanovené diagnózy z předešlého psychologického vyšetření v dětském diagnostickém ústavu nařízenou medikaci. Jedná se převážně o medikaci pro úzkostné stavy, deprese, ale i léky na zmírnění agresivního chování. Bylo tedy nutné postupovat opatrně s ohledem na výše zmíněné skutečnosti.

Před samotným rozhovorem jsem informantky seznámila se záměrem a obsahem rozhovoru, účelem výzkumu a ubezpečila je o zachování naprosté anonymity. Jména informantek, názvy ústavních zařízení, ani názvy měst nebyly v rozhovorech uváděny. Rozhovory byly zaznamenávány audio technikou (diktafon na mobilním telefonu). Během rozhovoru jsem využila zaznamenávání terénních poznámek pro zdůraznění některých informací.

Délka trvání samotných rozhovorů se pohybovala okolo 45 minut. I přes počáteční nervozitu a projevy nejistoty, informantky ochotně odpovídaly na kladené otázky. Každý z rozhovorů probíhal odlišně podle potřeb dotazovaných. Dva rozhovory byly vedeny bez účasti další osoby v klidném odděleném prostoru. Rozhovor s informantkou 1 probíhal za účasti vedoucí vychovatelky, díky čemuž se informantka cítila komfortněji. Přítomnost vedoucí vychovatelky při rozhovoru jsem akceptovala.

Informantky se průběhu rozhovoru projevovaly přirozeně a nenuceně. Měly zájem se podělit o své zkušenosti, o svůj osobní příběh. Každá z dívek byla svým projevem a vyjadřováním zcela ojedinělá. Ojedinělost projevu vycházela převážně z jejich osobnostních rysů a obsahu sdělení.

Jednotlivé otázky se stejným obsahem byly kladeny různými způsoby, podle stylu vyjadřování informantky. Takto vedené rozhovory byly velmi zajímavé a pro tazatele výzvou. Na konci rozhovoru jsem dívkám poděkovala a domluvila se v případě nejasností i na doplňujícím rozhovoru.

Doslovně přepsané rozhovory jsou součástí příloh diplomové práce.

6.4. METODA ZPRACOVÁNÍ A ANALÝZY DAT

Empirická data získaná metodou polostrukturovaného rozhovoru a zaznamenávaná audio technikou byla následně doslovně přepsána. Transkripce

převědena do textové podoby. Tyto přepisy rozhovorů byly následně zpracovány metodou IPA – Interpretativní fenomenologickou analýzou.

6.4.1. Interpretativní fenomenologická analýza

„Výzkumným fokusem interpretativní fenomenologické analýzy (interpretative phenomenological analysis, dále IPA) je porozumění žité zkušenosti člověka. Pomáhá nám detailně prozkoumat, jak člověk utváří význam své zkušenosti, což nám umožňuje porozumět jednotlivé události nebo procesu – fenoménu“. (Smith, Flowers a Larkin in Řiháček a kol. 2013, str. 9).

Tato metoda vede k porozumění zkušenosti člověka na idiografické úrovni se zaujetím pro to, jaký význam přisuzuje své zkušenosti určitý člověk v určitých podmínkách nebo situacích. Dle Willinga (in Řiháček a kol. 2013) IPA poskytuje více prostoru pro kreativitu a svobodu výzkumu oproti jiným metodám v kvalitativním výzkumu.

IPA vychází z teorií fenomenologie, hermeneutiky a idiografie. V souvislosti s fenomenologií tato metoda hledá individuální žitou zkušenost člověka, jak je tato zkušenost konkrétním člověkem zažívána v konkrétním kontextu a čase. Dle Smitha (in Řiháček a kol. 2013) je *žitá zkušenost* v této metodě klíčovým termínem. Výzkumník tak prozkoumává zkušenost člověka z jeho perspektivy a také si uvědomuje, že pro porozumění zkušenosti hraje klíčovou roli také výzkumníkova zkušenost, jeho pohled na svět a v neposlední řadě i interakce mezi výzkumníkem a dotazovaným. Zkušenost je tedy výsledkem společného sdílení.

Smith dále spojuje výzkumný proces IPA s tzv. *hermeneutickým kruhem* (double hermeneutice – dvojí hermeneutika), kterou vysvětluje tak, že *„respondent se snaží porozumět své zkušenosti s daným fenoménem a zároveň výzkumník se snaží porozumět tomu, jakým způsobem k tomuto porozumění respondent dospívá“*. Výsledek analýzy získaných dat vychází ze společného sdílení zkušenosti. Jedná se tedy o interpretaci, která je založena na porozumění jednotlivým částem v souvislosti s pochopením celku, a naopak celek pochopíme jen tehdy, když budeme chápat jednotlivé části.

Idiografický přístup v IPA je zaměřen na jedince, který ve svém životě zažívá konkrétní životní situace. Smith (in Řiháček a kol., 2013) uvádí, že v důsledku tohoto

přístupu je zapotřebí nejdříve detailně prozkoumat jeden případ, než dosáhneme porozumění a interpretace zkušenosti a teprve poté přecházíme k analýze dalšího případu.

6.4.2. Analýza dat

Cílem analýzy v IPA je formulování témat zachycující fenomén, který je předmětem výzkumu. Analýza vždy začíná u jednoho případu samostatně a po pochopení zkušenosti přechází na analýzu dalšího případu. Výzkumník by se měl vyhnout vlivu analýzy předchozího případu, zachovat si otevřenost a dát co největší prostor pro objevování nových témat (Řiháček a kol., 2015).

I když neexistuje jednotný postup při IPA analýze empirických dat, je nabízen začínajícím výzkumníkům určitý strukturovaný návod, díky kterému je možné získat potřebné dovednosti. Smith, Flowers a Larkin (in Řiháček a kol., 2015) uvádí následující postup:

Výzkumníkovu reflexi zkušenosti s tématem výzkumu řadí jako nultou fázi v procesu analýzy, kdy je užitečné, aby sám výzkumník reflektovat jaký má vztah k tématu výzkumu.

Prvním krokem samotné analýzy je *čtení a opakované čtení textu*, kdy výzkumník by měl být zcela zaujat respondentem a jeho případem, popřípadě poslechem rozhovoru.

Počáteční poznámky a komentáře, je nejdetailnější část analýzy, kdy výzkumník zachycuje vše, co je v textu významné a zajímavé. Tato fáze vyžaduje otevřenost, nejsou jasná pravidla, jak by měly poznámky přesně vypadat, mělo by se jednat především o deskriptivní, pojmové a jazykové komentáře psané vlevo textu.

Rozvíjení vznikajících témat, této fázi se redukuje objem dat a poznámek prostřednictvím výstižných témat, zaznamenávání stručných klíčových slov psaných vpravo od textu.

Hledání souvislostí napříč tématy znamená propojování, seskupování zformulovaných témat, podle toho, jak se k sobě vztahují, hledání souvislostí, vytváření

seznamu nadřazených témat, uspořádaných podle toho, jak se smysluplně jeví vzhledem k textu, pro ilustraci obsahuje doslovné citace z textu.

Tyto fáze výzkumu se opakují v analýze dalšího případu.

6.4.3. Reflexe zkušenosti s tématem výzkumu

Vlastní zkušenost výzkumníka s tématem výzkumu představuje významnou úlohu v celém výzkumném procesu. Je důležité uvědomit si vlastní motivaci zkoumat daný fenomén, a to jaký vztah máme k tématu výzkumu.

V této podkapitole se pokusím o interpretaci vlastní zkušenosti s danou tematikou. Reflexi jsem prováděla pomocí vnitřního dialogu sama se sebou. Hlavní body sebereflexe jsem si zaznamenávala a celé strukturovala do tří otázek.

- *Proč jsem si vybrala téma nezletilých matek za téma diplomové práce?*

Žiji na malém městě, jehož součástí je školské výchovné zařízení, ve kterém je zřízeno oddělení pro těhotné dívky a nezletilé matky. Sama jsem matkou dvou dospívajících dcer. Období dospívání dítěte může být rizikové stejně tak ve funkční rodině jako v rodině nefunkční. Nezletilé matky pochází převážně z nefunkčních rodin a jinak poznamenaných různými patologiemi. Často potkávám nezletilé matky spolu s jejich dětmi a kladu si otázku, jak danou situaci spojenou s těhotenstvím a následným mateřstvím v tak nízkém věku zvládají. Také mě zajímalo, z jakého sociálního prostředí dívky pochází, zda a jaká existuje spojitost mezi předčasným mateřstvím a původní rodinou?

- *Jsou mladé matky schopny svým dětem zajistit potřebnou péči?*

Další otázky, na které bych ráda našla odpovědi, byly otázky, týkající se každodenní péče o dítě. Zajímá mě, jak zvládají těžkosti spojené s těhotenstvím a následným porodem. Uvědomují si nastalou zodpovědnost? Vím, že s péčí o dítě v ústavním zařízení matkám pomáhá odborný personál, vychovatelky, zdravotní sestry, pedagogové, na který se mohou v případě nutnosti obrátit, ale těhotenstvím a porodem si musí projít každá sama. Jak se s tím vším vypořádaly? Během pobytu v ústavním zařízení se musí naučit nejen pečovat o dítě, ale i jak dítě vývojově rozvíjet.

- *Jakou mají nezletilé matky se svými dětmi budoucnost po ukončení pobytu v ústavním zařízení?*

Po dobu pobytu v zařízení mají dívky a jejich malé děti zajištěnou veškerou péči. Mají bez větších starostí „střechu nad hlavou“, mají co jíst, co svým dětem obléct. Je myšleno na jejich vzdělání, je jim poskytována odborná péče ze strany pedagogických, sociálních, psychologických, zdravotních pracovníků zařízení. Jsou podporovány jejich rodičovské kompetence tak, aby byly schopny se samy o své dítě postarat. Většina těchto dívek pochází ze sociálně ekonomicky slabých rodin a jinak nefunkčních rodin. Ony samy jsou v ústavním zařízení umístěny na základě rozhodnutí soudu převážně pro své rizikové chování, popřípadě páčání trestné činnosti. Podpora ze strany státu je trnem v oku většině obyvatel města. Domnívají se, že jsou rozmazlené, nevděčné a danou péči si od státu nezaslouží. Časté útky mladých matek z ústavního zařízení se svými malými dětmi tento postoj veřejnosti jen podporují. Já osobně jsem toho názoru, že je dobré a prospěšné, aby byla matka s dítětem pohromadě. Kdyby tyto dívky nebyly umístěny v ústavním zařízení se svými dětmi, byly by umístěny odděleně v jiném zařízení a jejich děti v kojeneckém ústavu. Často si kladu otázku, jak dívky žijí po odchodu z ústavního zařízení, zda nastalá realita odpovídá jejich alespoň trochu představám a předsevzetím.

7. ANALÝZA ZÍSKANÝCH DAT

7.1. Transkripce empirických dat

Všechny uskutečněné rozhovory s informantkami jsem z audio nahrávek doslovně přepsala. Do těchto přepsaných rozhovorů jsem si zaznamenávala svoje počáteční poznámky a postřehy, které mě napadly v průběhu přepisu. Neverbální projev dotazovaných (smích, stud, váhání) jsem uváděla jen v omezené míře, aby zůstal obsah sdělení zásadní. (Smith, Flowers, Larkin, 2009 in Řiháček a kol. 2015).

7.2. Opakované čtení rozhovorů

Opakovaným čtením rozhovorů, jejich jednotlivých částí i celků jsem se snažila proniknout více do jednotlivých případů. Do poznámek a komentářů jsem značila

postřehy, které se mi vybavily při opakovaném čtení. Kromě opakovaného čtení jsem si také znovu pouštěla pořízenou nahrávku rozhovoru. Vždy jsem svoji pozornost věnovala jednomu případu a po jeho porozumění a zpracování dat jsem se věnovala případu následujícímu. Snažila jsem se o vcítit se do situace nezletilé dívky, která otěhotní, nemá podporu rodiny a pro své rizikové chování či páčání trestných činů je umístěna do výchovného zařízení, svoji současnou situaci si nechce připustit, v ústavu nechce být, a proto stále utíká, a slovo „vděk“ je to poslední, co ke svému okolí v zařízení cítí.

7.3. Poznámky a komentáře

Tato fáze analýzy získaných dat pomocí rozhovorů byla velmi náročná. Cílem je tvorba detailních poznámek k datům, které mě napadaly v průběhu čtení. Může se jednat o obsah sdělení, používaný jazyk, různé asociace, parafráze, sledování jednotlivých slov. Jak se dívky v průběhu rozhovoru projevovaly, jejich styl řeči, emoce, které projevovaly. Při opakovaném poslechu nahrávaného rozhovoru můžeme zaznamenávat do komentářů i intonaci mluvy, neverbální doprovod (pláč, smích atd.). Jde o to zachytit vše, co je v textu podstatné a něčím zajímavé. Zapisování postřehů a úvah výzkumníka mohou být rozděleny do třech typů:

- *deskriptivní* – vztahuje se k obsahu textu, toho, co respondent říká
- *lingvistické* – zaměřující se na používání jazyka respondenta např. smích, metafora, opakování slov
- *konceptuální* – jde o úvahy a vyvstálé otázky, které výzkumníka napadají při zkoumání textu.

Ve své práci jsem při analýze získaných dat a tvorbě počátečních poznámek zvolila techniku podtrhávání podstatných a něčím zajímavých částí. Zaznamenávala jsem vše, co mi připadalo důležité a podtrženým částem textu přiřazovala vhodný popis. Při tisku rozhovoru jsem zvolila širší řádkování, aby byly poznámky přehledné. Slova, na kterých byl dán v rozhovoru důraz jsem si kroužkovala. Podtrhaná slova, větná spojení či věty, jsem následně barevně rozlišila.

Ukázka tvorby poznámek a komentářů

Surová data	Deskriptivní komentáře	Jazykové komentáře	Konceptuální komentáře
No a pak jsem to řekla jenom mamce o ona se mnou šla na tu, na tu gyndu a tatškovi jsem to nechtěla říkat, protože ..., ale on se to stejně dozvěděl, protože u nás byli ti policajti a oni mu to řekli a on přišel za mnou na gyndu, tak se dozvěděl taky.	Hledání opory Obava hovořit o těhotenství Jsem „to“ těhotná, no a co.	Časté pomlky „gynda“ = hovorové výrazy Časté používání ukazovacích zájmen (to, ti, ona) „to“ = těhotenství	Co bude dál? Uvažovala informantka nad tím, že by měla být na sebe opatrnější? Uvědomuje si, jak se narozením dítěte život změní?

Tabulka č. 2. Ukázka tvorby poznámek a komentářů

Reflexe tvorby počátečních poznámek a komentářů

Po opakovaném čtení textu a poslechu rozhovoru jsem si všimla, že informantka velmi často používá zájmeno „to“, kterým se snaží nahrazovat slova, události, které nemá zcela zpracované („to“ – těhotenství, „to“ – pocity nejistoty, *ona by „to“ nezvládla* – hlídat malou).

Další velmi často používaný termín bylo „vite“ – při poslechu jsem si uvědomila, že na slovo „vite“ informantka vždy kladla velký důraz. Vnímám to tak, že tímto výrazem se vždy chtěla ujistit, zda chápu, co říká, zda jí rozumím. U dalšího výrazu, který často při rozhovoru používala bylo oslovení „pani“, u kterého se mi vždy významně podívala do očí. Oslovení „pani“ se objevovalo v odpovědích, které si spojovala s radostnou událostí a podobně jako „vite“ se tím ujišťovala, zda chápu, co svým sdělením chce říct.

7.4. Vynořující témata

Počáteční poznámky a komentáře jsem poté redukovala a snažila se uvědomit si, která témata se mi začínají objevovat. Pracovala jsem se zaznamenanými komentáři a nacházela jejich nejprůhodnější označení, která bych i nadále mohla použít pro propojení případu s případy následnými. Některá témata se postupně seskupovala a jiná se začala objevovat jako témata nadřazená. I když názvy témat tvoří výzkumník na základě svého pochopení textu, jejich obsah by však měl vždy vyjadřovat zkušenost respondenta a jeho konkrétní vyjádření.

Ukázka textu s počátečními poznámkami a vynořujícími tématy

Počáteční poznámky	Surová data	Vynořující témata
Každodenní péče o dítě a jeho výchovu	Je to těžký, jako když jsme tady, že jo. Studujeme do toho, tak je to těžký, taky záleží, jaký to dítě je, některý dítě je hodný a některý ne. Já mám strašný dítě, on je takovej hrozně hyperaktivní, takže vyžaduje hodně péče, fakt hodně...	Někdy je to těžký
Starosti spojené s bydlením a finanční zajištění	Budu bydlet se sestrou, já bych to sama ze začátku nezvládla ... spíš finančně Neměla bych na ani na jídlo, na nic ... to by mi chyběla ještě pětistovka na nájem	Společné bydlení se sestrou
Uvědomění si vlastních chyb a ponaučení	Tak jsem si k tomu došla, za tu dobu všechno jsem si nějak ujasnila. Aji tátovi jsem se omluvila ... za to všechno, co jsme udělala	Dělala jsem hodně velký problémy

Tabulka č. 3 Ukázka textu s poznámkami a vynořujícími tématy

Ukázka podřazených a nadřazených témat

Nadřazená témata	Podřazená témata
Tady a teď	Asi se něco děje, no a co? Proč ne Už nejsem sama, změnila jsem se Už všechno umím, nemusím se ptát
Pořád jsem utíkala	I tak ho mám ráda Co jiného bych dělala Nechci o tom mluvit
Aspoň vlastní dům	Nemůžeme spolu bydlet Škola základ života? To bych si přála

Tabulka č. 4 Ukázka podřazených a nadřazených témat rozhovor 1

7.5. Hledání souvislostí napříč případy

V této fázi analýzy jsem se snažila hledat souvislosti mezi jednotlivými případy. Jedná se o konečnou část analýzy dat. Jako výchozí témata jsem si zvolila témata z prvního případu a k němu hledala souvislosti dalších jednotlivých případů. Byla jsem zvědavá, zda a jaká se objeví témata nová. Pro lepší orientaci je dobré si zaznamenávat, na jaké straně a řádku se téma nachází. Výsledkem tohoto kroku bylo vytvoření seznamu nadřazených témat a podřazených témat a vyloučení témat, která se k výzkumným otázkám nevztahují.

Společná témata dílčích výzkumných otázek

Dílčí výzkumná otázka	Společná témata
Jak informantky popisují své sociální prostředí?	Původní prostředí Rizikové chování Současná situace
Jak informantky hodnotí průběh svého mateřství?	Počátek těhotenství Péče o dítě Vnímání mateřství
Jaká mají informantky očekávání po odchodu z ústavního zařízení?	Vlastní bydlení Vzdělání a profese Partnerství

Tabulka č. 5 Společná témata dílčích výzkumných otázek

7.6. Etika výzkumu

Etické stránce při výzkumném šetření je zapotřebí věnovat velkou pozornost. Vzhledem k tomu, že jsem získávala důvěrné informace ze soukromého života informantek, seznámila jsem je s cílem výzkumu a ubezpečila o zachování důvěrnosti získaných informací. Pro zachování naprosté anonymity jsem informantky ubezpečila, že v diplomové práci nebudou uvedena žádná jména, názvy měst a ústavních zařízení. Jediné, co jsem v práci použila, byly data pro zachování časové posloupnosti. Jednotlivé rozhovory byly započaty po dobrovolném souhlasu s uskutečněním rozhovoru, jeho zaznamenáváním audio technikou a možností využít získané informace pro potřeby diplomové práce.

8. ANALÝZA A INTERPRETACE ROZHovorŮ

8.1. Analýza a interpretace rozhovoru 1

Stručná charakteristika informantky

Informantce je 17 let. Matkou se stala ve svých patnácti letech. Ve spisové dokumentaci se uvádí, že vlivem rodinného modelu je zvyklá na vysokou agresivitu v mezilidském jednání. Hrubé zacházení, které považuje za projev zájmu a vyjádření lásky, se ale odrazilo na jejím zdravotním a psychickém stavu. Neurotické projevy jsou léčeny pomocí medikace a psychoterapie.

Z důvodu nevyhovujících podmínek v nefunkční původní rodině a rizikového chování, byla umístěna nejdříve do dětského domova. Pro opakované útoky z dětského domova byla poté přemístěna do diagnostického ústavu a z důvodu zjištěné gravidity přemístěna do školského ústavního zařízení se školou na oddělení pro těhotné dívky a nezletilé matky.

V současné době druhým rokem studuje na odborném učilišti obor kuchař-číšník. V tomto roce má proběhnout soudní řízení o ukončení ústavní výchovy nebo jejím prodloužení o jeden rok.

Informantka je velice sympatická, křehká mladá dívka. Vzhledem k tomu, že trpí psychickými a zdravotními problémy v návaznosti na prožitá traumata, byla jí

předepsána medikace léky. Na začátku rozhovoru vyslovila dvě přání, aby u rozhovoru byla přítomna vedoucí vychovatelka (jako opora), a abych ji během rozhovoru tykala.

Zpočátku byla informantka nejistá ve svém projevu, plná obav a studu, které se projevovaly rozpačitými úsměvy a zadržáváním v řeči. V průběhu rozhovoru se však zcela uklidnila a na kladené otázky odpovídala otevřeně. Zdálo se, že ji rozhovor baví. Využila možnosti neodpovídat na otázku, týkající se matky a otce, což jsem plně respektovala.

Ukázka tvorby poznámek a komentářů

Surová data	Deskriptivní komentáře	Jazykové komentáře	Konceptuální komentáře
To bylo fakt hrozný, paní, a já jsem řvala, ne, a pak tam přišla ppaní doktorka ... to byla bolest paní, no hrozná. ... já jsem si myslela, že malá umřela, protože jsme ji tam nikde neviděla, pak mi ji přivezli a já jsem se jenom smála, pořád sem se smála, mě nešlo to brečetbyla jsem šťastná, vite.	Pocity nejistoty a obav a strachu z bolesti Prožívání strachu o dítě Naplnění, radost, smích	Překotná mluva, zadržávání v řeči ppaní doktora „paní“ – jsem tady Chápete, co říkám? Oční kontakt Zrychlená řeč, doprovázená smíchem „vite“ - rozumíte?	Uvědomuje si, jak se narozením dítěte život změní? Už nejsem sama, zvládnou to?

Tabulka č. 6 Ukázka tvorby poznámek a komentářů 1

Přehled nadřazených a podřazených témat rozhovoru 1

1. Nadřazené téma: Tady a teď

Podřazená témata:

- Asi se něco děje, no a co?
- Proč ne

- Už nejsem sama, změnila jsem se
- Už všechno umím, už se nemusím ptát

2. Nadřazené téma: Pořád jsem utíkala

Podřazená témata:

- I tak ho mám ráda
- Co jiného bych dělala
- Nechci o tom mluvit

3. Nadřazené téma: Aspoň vlastní dům

Podřazená témata:

- Nemůžeme spolu bydlet
- Škola základ života?
- To bych si přála

1. Tady a teď

Asi se něco děje, no a co

Těhotenství a následné narození dítěte je pro každou ženu zlomovým okamžikem v životě. Narozením nastane změna životního rytmu a dosavadního stylu života. Matka už nejedná pouze sama za sebe, ale musí své jednání pozměnit, brát ohled na dítě. Když informantka zjistila, že je těhotná byla již v pátém měsíci. *„Dělala jsem si dvakrát těhotenský testy, a tam se mi ukázaly dvě, dvě, ale úplně rudý čárky, no a pak jsem šla na gyndu, no a pan doktor řekl, že jsme na začátku pátého měsíce.“* Zjištěné těhotenství ji nijak zvlášť nepřekvapilo a podle řeči je patrné, že si celou situaci nijak neuvědomovala a vše přijímala víceméně jako přirozenou součást života. Se svým partnerem již nějaký čas sexuálně žila, jak sama uvádí. *„Bylo mi čtrnáct.“* O tom, že je těhotná neměla nejmenší tušení. Téma používání antikoncepce vyvolalo u informantky rozpaky a zpočátku nevěděla, jak odpovědět. Cítila jsem, že se stydí o těchto věcech hovořit. Nicméně uvedla, že antikoncepci nepoužívala a ani používat nehodlá. Jako důvod uvedla nedostatek financí *„protože jsme na to neměli peníze, tak proto.“*

I když se jednalo o neplánované těhotenství, při zjištění pocítovala informantka spolu s partnerem radost. „*Já jsem byla ráda, fakt*“.... „*Přítel byl se mnou, když jsem si dělala test, on byl rád.*“ Počáteční radost však vystřídá realita a zjištění, že je potřeba danou situaci nějak řešit. V té době byla na dlouhodobém útěku a patřila mezi hledané osoby. Důvěru měla ve své matce, které se a o svém těhotenství se svěřila. Otci neměla obavu o svém těhotenství říct, a proto mu tuto informaci zatajila. „*No a pak jsem to řekla jsem to jenom mamce a ona se mnou šla na tu, na tu gyndu, taťkovi jsem to nechtěla říkat, protože, ...ale on se to stejně dozvěděl, protože u nás byli ti policajti a oni mu to řekli...*“

Proč ne

Po zjištění těhotenství a přiznání si pravdy, nastalo pro informantku složitější období. To, že je těhotná zjistila, když byla na dlouhodobém útěku z ústavního zařízení. „*Akorát jsem byla zrovna na útěku, když jsem to zjistila, takže to bylo takový ... do sedmého měsíce, a pak jsem přišla sem. Takže to jsem byla na útěku, to jsem utíkala i policajtům, takže to bylo takový, hrozný no.*“ V té době patřila mezi hledané osoby. Policií byla zachycena v nebytových prostorách „squatu“, ve kterých se svým přítelem žila. I když dobu strávenou na dlouhodobém útěku zpětně nevnímá dobře „*bylo to hrozný*“, těhotenství jí v té době nepřimělo ke změně způsobu života. Až s odstupem času si uvědomuje, jak nezodpovědně se chovala.

Na dotaz o informovanosti ohledně sexuálního chování sice nemá nejmenší problém informantka odpovídat. „*Jo, jo, já jsem to věděla, nikdo mi to říkat nemusel.*“ Hlubší znalosti týkající se rizik spojených s předčasnou sexualitou a následným těhotenstvím však neměla. Předčasná sexualita byla u informantky pokračováním předešlého rizikového chování, jako bylo záškoláctví, toulání „*... pořád jsme utíkala ... a do školy jsem taky moc nechodila. ... A pak jsem si našla přítele.*“

Je zajímavé, že otázky týkající se sexuálního chování nevyvolalo u informantky takové rozpaky, jako otázky ohledně používání antikoncepce. Nejdříve nevěděla, jak má odpovědět a zdálo se, že se stydí. Nicméně její postoj k používání antikoncepce je jednoznačný. Uvedla, že antikoncepci nepoužívala, a i v budoucnu ji používat odmítá. „*Ne, to ne, popravdě ... protože jsme na to neměli peníze, tak jsme ji nepoužívali.... Chtěla bych s ním mít druhý dítě.*“

Už nejsem sama – změnila jsem se

Na porod se připravovala již v ústavním zařízení na oddělení pro těhotné dívky a nezletilé matky, kam byla z důvodu zjištěného těhotenství přemístěna z diagnostického ústavu. Útěky jsou stežením tématem rozhovru. „*Já pořád utíkám.... když jsem tam přišla, tak jsem neutekla, to jsem vydržela, ale pak jsem jezdila domů na dovolenky, a to jsme zrovna poznala svého přítele, jakože tátu od mojí malé, no a začala jsem utíkat...*“, Ona sama ale uvádí „*...utíkala jsem hodně. Hodně. Dřív, ale teď už ne, protože já, já to řeknu upřímně, já jsem to řekla i paní K..., kdyby sem neměla tu malou, tak by sem utekla, ale já neutíkám kvůli té malé, protože já nechci, aby mi ji vzali nebo aby dostala ústavku, to, to, mě za to nestojí, fakt.*“ I když uinformantky narozením dítěte došlo ke změně chování a strach z odebrání dítěte ji brání, aby dál ze zařízení utíkala, při vzpomínce na dobu volnosti se usmívá.

Na otázky týkající se samotného porodu odpovídala velmi ochotně a bylo vidět, že tato událost je v současné době stěžejní téma v jejím životě. Zdálo se mi, že byla sama na sebe hrdá, že „*to*“ dokázala. Vyprávění o narození dcery patří v rozhovoru k nejdelšímu. Odpovídala zcela uvolněně, překotně, s mírným zadrháváním, s úsměvem na tváři a pocitem radosti. Vše mi chtěla vylicit a podělit se o svůj zážitek, který ji změnil život.

„*Porod, hm, tak ten byla takový, ráno jsem vstala, oni mi ho vyvolávali, porod, dali mi takový prášek, tam, a pak mi propíchl pan doktor s takovou velkou jehlou plodovou vodu, asi sedm hodin jsem měla bolesti, to bylo fakt hrozný, paní, a já jsem řvala, ne. A pak přišla ppaní doktorka a řekla, že mám být ticho, že tam nejsem sama, ale to fakt nešlo, paní, to byla bolest paní, no hrozná. jenomže paní doktorka jí vviděla jenom vlasy ani ne hlavu, tak paní řekla, že musím na císařák, tak jsem rodila císařákem.*“

Téma porodu je u dívky nejspíš velmi oblíbené a zdá se, že je ráda, když může o porodu hovořit. Důraz na oslovení „*paní*“ byl dán v rozhovoru vždy, kdy chtěla informantka celou situaci naslouchajícímu vysvětlit co nejvíce. Další slovo, které se v rozhovoru opakovalo bylo slovo „*vite*“, které informantka uváděla vždy u významného sdělení, ujišťovala se, zda to, co říká, je srozumitelné a pochopitelné.

Obavu a strach zažila ihned po porodu, kdy se informantka vzbudila z narkózy a vzhledem k tomu, že neměla dítě u sebe nevěděla, jak porod dopadl. Strach o zdraví dcery vystřídal pocity štěstí a radosti.

„Pak jsem se vzbudila, a já jsem si myslela, že malá umřela, protože jak jsem ji tam nikde neviděla. Pak mi ji přivezli a já jsem se jenom smála, pořád sem se smála, mě to nešlo brečet, ale smála jsme se, jako že jsem byla, jako že jsem byla šťastná, vite.“

Už to umím, už se nemusím ptát

Narozením dítěte vše teprve začíná. Každodenní péče o novorozence je náročná pro dospělou ženu, natož pak pro mladou dívku, která prochází dvěma obdobími najednou. Z adolescenta se rázem stane matka. Je pravda, že dívky umístěné v ústavním zařízení mají k dispozici odborný personál zařízení, který ji s péčí o dítě pomáhá, ale přes to všechno, ona je ta, co porodila, musí se s touto situací srovnat nejen fyzicky, ale i psychicky.

Už sice „*nejsem sama*“, musí se postarat nejen o sebe, ale naučit se, jak každodenně pečovat o novorozence. Dívka do ústavu přišla těsně před porodem v sedmém měsíci, měla tedy jen dva měsíce na to, aby se připravila na porod a následné mateřství. „*Když byla malá miminko, tak to jsem potřebovala poradit, to jo, třeba s koupáním, to jsme se fakt bála, ale teď už to zvládám. Už se nemusím nikoho ptát, všechno už vím. Dřív jsem se ptala vychovatelek nebo zdravotníků. Už se umím postarat.*“

Svoji současnou situaci však vnímá velmi pozitivně, ale jak sama uvádí, dříve tomu tak nebylo. Než se naučila pečovat o dítě byla nervózní a k dítěti se chovala hrubě, za což se při rozhovoru styděla.

„Teď už to jde, jako že, ale dřív jsem na ni křičela hodně, protože..., ale ona vvite, ona je taková ..., třeba, že mě třeba neposlouchá, ona je taková, že já jí třeba řeknu pocem, a ona nejde, ona se mi směje normálně a třeba zdravotní a takhle, to, to ona je poslouchá, třeba i paní K. poslouchá, to ona jde, ale mě ne prostě.“

V mateřství jako by se našla a současná situace ji vyhovuje. Když hovoří o své dceři je na informantce znát, jak ji má ráda. Její mluva je klidná a celkově působí informantka vyrovnaně. „*Mě se to líbí, malou mám moc ráda, pořád se s ní mazlím Taký bych právě chtěla ještě jedno dítě, myslím, že to už zvládnu, vím, jak se mám o malý starat... Já to zvládnu, malá už bude velká ...*“

2. Nadřazené téma: Pořád jsem utíkala

I tak ho mám ráda

Partner je v životě informantky jedna z nejdůležitějších osob. „*To jsem pak našla přítele, a to jsme byli potom pořád spolu... utíkala jsem za přítelem.*“ I když se partner chová vůči informantce hrubě, ona ho má ráda. O čemž vypovídá i trvání jejich vztahu. „*Jo, jsme pořád spolu ... telefonujeme si, taky za mnou jezdí.*“ Když o svém příteli hovoří je vidět, že i když mají ve vztahu problémy, nedovede si představit, že by se rozešli a plánuje s ním mít druhé dítě. Když popisuje, jak hrubě se k sobě navzájem chovají směje se, i ví, že by se takto k sobě chovat neměli. „*To není dobrý, když jsme spolu, my se hádáme a mlátíme se, takže to není dobrý.*“

Co jiného bych dělala

Téma trávení volného času vyvstalo z témat ohledně každodenní péče o dítě. Na otázky ohledně potřeb dítěte odpovídala pohotově „*Už se umím postarat.*“, ale na otázku: „*Co spolu nejraději děláte?*“ už při odpovědi váhala, byla rozpačitá a nevěděla, co říct. Musela jsem ji navést, co je „*hrou*“ myšleno.

„*Já ani nevím ... já si s ní v podstatě nehraju, takže nevím. Třeba jen když mám ty svoje nálady, vite, tak to jo, to si s ní hraju. To chodíme spolu na houpáčky, na dětský hřiště tady v areálu, ale můžeme i ven. ..., jo anebo jí čtu i knížky.*“ Podle výpovědi je zřejmé, že ani v původní rodině spolu její členové netrávili aktivně volný čas a tyto vzorce chování, věnovat se aktivně svému dítěti, nemá z původní rodiny naučené. „*...když jde spát, tak to jí pouštím pohádky na telefonu, to se s ní dívám taky, to má ráda, u toho usíná.*“

„*... mamka je nemocná, bere důchod, neměli jsme moc peněz... To jsme společně nikam nechodili. Já jsem nejradši chodila za kamarádkama ven, ... Jen jsme byly venku, ... jinak jsme nic nedělali.*“

Nechci o tom mluvit

Jak již bylo řečeno, dívka pochází z velmi neutěšených rodinných poměrů. Rodinné zázemí nemá prakticky žádné. Její neurotické projevy chování vycházejí právě

z nevhodného chování rodičů, ale i partnera dívky. „*To není dobrý, když jsme spolu, my se hádáme a mlátíme, takže to není dobrý.*“ I když se rodina a partner k informantce nechovali dobře, dívka trpí nezdravou závislostí na svých rodičích i partnerovi, která se projevuje opakovanými útekami. „*No, chci být doma. Utíkám domů, za rodičama, nebo za přítelem, tam bych chtěla být. Já fakt pořád utíkám. ... jezdila jsem domů na dovolenky, a to jsme zrovna poznala svého přítele, jakože tátu od mojí malá, na a začala jsem utíkat...*“ Fyzické napadání ze strany blízkých osob si informantka zaměňuje za projevy zájmu a podle výpovědi jí nijak nepřijde divné, že se takto chovají. Na jejich chování je zvyklá, bere ji jako samozřejmost a dokáže upozadit své vlastní pohodlí a bezpečí. „*S přítelem bydlet nechci chtěla bych mít s ním dítě, to bych chtěla.*“

Dotazy zaměřené na rodinu byly vždy velmi stručně zodpovězené anebo přímo informantka odmítla odpovědět. „*.... já k nim jezdím dom, pravidelně, třeba na prázdniny, to jo. Taký jim volám, ale mluvit o nich nechci.*“ Bylo tedy zřejmé, že téma rodiny, vztahů v ní jsou informantce nepříjemné a s největší pravděpodobností nezpracované do té podoby, aby byla schopna o rodičích hovořit otevřeně. O matce a otci informantka uvolněně hovořila jen ve spojitosti s dcerou. „*...řekla jsem to mamce ... na mamku se spoléhat nemůžu, mamka je nemocná.*“

3. Nadřazené téma: Vlastní dům

Nemůžeme bydlet spolu

Po ukončení ústavní péče, kterou informantka pomalu začíná řešit, vyvstává otázka týkající se bydlení. Je si vědoma, že nemá moc na výběr a proto předpokládá, že bude bydlet s dítětem u svých rodičů. „*Budu bydlet u rodičů, zatím, pak si něco najdu. ... Máme jeden velký pokoj, tam se vejdem. Bude tam mamka, taťka, brácha a já s malou.*“ O tom, že by bydlela se svým přítelem ani neuvažuje. Je přesvědčená, že by jejich soužití „*nedělalo dobrotu*“. Při vzpomínce na nevyhovující bytové podmínky u přítele a jeho matkynesouhlasně kroutí hlavou „*... u přítele bydlet nechci, on žije ještě s mamkou. Oni to tam nemají jako pro malou, tam budu chodit jenom někdy. Není tam voda a taky koupelna, to by s malou nešlo.*“

Škola základ života?

Informantka byla pro své rizikové chování umístěna v ústavním zařízení především z důvodu záškoláctví. Za školu jako základ života lze v jejím případě považovat školu ulice. „*Do školy jsem nechodila, proto mě dali do ústavu.*“ Na ulici trávila většinu času a ví, jak přežít bez podpory rodiny a nevidí v tom žádný problém „*utíkala jsem z domu.*“ Při svém toulání se většinou zdržovala u svého přítele v nevyhovujících bytových podmínkách, jak sama uvádí „*není tam voda a taky koupelna*“. Několikrát byla hledaná policií „*No policajti.... mě našli...*“ Život na ulici dle stylu vyprávění a častému vracení se k tématu útěků patří mezi specifické chování informantky a podle neverbálních projevů při rozhovoru je to téma, o kterém velmi ráda hovoří. Zdá se, že život na ulici s častou konfrontací hledání policií, považuje informantka za velké dobrodružství.

V současné době navštěvuje učební obor kuchař-číšník. Důležitost ukončit řádně školu si však moc neuvědomuje. „*Chybí mě ještě rok, ale já teďka v srpnu čekám na soud, ohledně ústavky, vite. Jestli budu domů, takže, když by mi to vyšlo, tak bych to nedodělala a šla bych domů, a když by mi to nevyšlo, tak bych tu zůstala a dodělala bych si to, a to by mi akorát padlo osmnáct. Takže akorát by mi to vyšlo.*“

Sama si není zcela jistá, že pokud jí bude ukončen soudem pobyt v zařízení a půjde domů, zda si školu dokončí, protože jak uvádí nemá doma optimální podmínky pro následné studium (krčí rameny). „*Když by mi měl kdo hlídat tu malou každý den, tak bych si to asi dodělala, ale já nevím, protože na mamku se spoléhat nemůžu, mamka je nemocná, bere důchod. Ona ji nemůže hlídat každý den, ona by to nevládla a na přítele se nemůžu spolehnout tak, i když je to jeho dítě. To on by ji hlídat nemohl.*“ Je tedy zřejmé, že škola nepatří mezi hlavní priority v jejím životě. Ty spatřuje především v druhém těhotenství, které v současné době plánuje.

To bych si přála

Když jsme rozhovor končily, zeptala jsem se na to, jak by chtěla žít třeba za deset let. Zasnila se, usmála a spustila svojí nezaměnitelnou, překotnou mluvou, se svými „vite a pani“, které tak často používala, když o něčem ráda hovořila.

„Tak to určitě bych chtěla, aby malá chodila do školky, když už by jí bylo víc, tak do školy. Já by sem chtěla aspoň dům, svůj, ale to určitě nebudu mít, takže aspoň nějaký od státu, vy víte, co myslím, ne. A chtěla bych, aby malá měla svůj pokojíček, růžovej s Mickey Mousem. A chtěla bych mít pokoj, svůj s přítelem a abychom neměli žádný problémy, jo ani dluhy, tak to bych si přála, pani.“

Oproti ostatním otázkám v rozhovoru, byla její reakce pohotová. Zdálo se, že o své budoucnosti často přemýšlí a sní.

8.2. Analýza a interpretace rozhovoru 2

Stručná charakteristika informantky

Informantka, se kterou jsem dělala druhý rozhovor byla již v době rozhovoru zletilá. Syna porodila v patnácti letech a v současné době v ústavním zařízení pobývá dobrovolně na základě smlouvy uzavřené mezi informantkou a ředitelem ústavu z důvodu řádného zakončení studia odborného učiliště obor kuchař-číšník. V den rozhovoru vykonávala dvě písemné zkoušky a připravovala se na opuštění ústavního zařízení. Stěhovala se se svým dítětem do pronajatého bytu, kde bude bydlet se svojí sestrou a jejím synem.

Do ústavního zařízení se dostala z důvodu rizikového chování a následného otěhotnění před patnáctým rokem. Pro své problémové chování byla dříve šetřena OSPOD a umístěna do střediska výchovné péče. Když se původní rodina rozpadla, tak informanta začala trávit většinu svého času v partě mimo domov. Otec si našel novou partnerku, se kterou si informantka nerozuměla a začaly mezi nimi vznikat konflikty. S matkou žila po ubytovnách, často se stěhovaly.

Při rozhovoru byla velmi uvolněná, odpovídala zcela spontánně a žádná otázka jí nedělala větší problémy. Působila dojmem vyrovnaného člověka, který si prošel těžkým obdobím a poučil se ze svých chyb. Téma ponaučení a uvědomění si chyb se prolínalo celým rozhovorem. Celkový projev informantky byl velmi dobrý, svými názory působila na svůj věk vyspěle a realisticky.

Ukázka tvorby poznámek a komentářů

Surová data	Deskriptivní komentáře	Jazykové komentáře	Konceptuální komentáře
Ony holky byly obě, tady v ústavu ... a ony utíkaly do Vídně právě. Pak se daly do kupy s těma cizincema a já jsem v tom vlastně jako vyrůstala ... takže já jsem se do toho prostě taky nějak zamotala.	Konstatování vzniklé situace bez větších emocí	Používání hovorové češtiny	Mělo chování starších sester negativní vliv na chování informantky?
... teď, už je to takové, jakože v pohodě. ... když byl malej, tak to bylo horší. On mi to ztěžoval ... malej chytne takový záchvaty, že on se třeba mlátí hlavou do zdi, nebo do země	Počáteční starosti	Výraz zamotala = otěhotněla	Jak nezletilé matky zvládají péči o novorozeně?
... pak jsem měla takovej ten stav, že chci druhý	Postesknutí si nad těžkostí výchovy	„Malej“ časté užívání slova, náhrada za oslovení dítěte	Je s dítětem všechno v pořádku?
	Strach o dítě	Vzdychnutí	
	Uvažování o druhém dítěti těsně po narození prvního	Pocit úlevy	Proč uvažují mladé matky tak brzy o druhém dítěti?

Tabulka č.7 Tvorba poznámek a komentářů rozhovor 2

Přehled nadřazených a podřazených témat rozhovoru 2

1. Nadřazené téma: Prostě jsem se do toho zamotala

Podřazené téma:

- Byl to šok
- A chceš o tom mluvit?
- Cizinci

2. Nadřazené téma: Někdy je to těžký

Podřazená témata:

- Náladová
- Miluji děti
- Je to těžký

3. Nadřazené téma: Uvědomila jsem si to pozdě

Podřazená témata

- Budu bydlet se sestrou
- Tak to bych nešla
- Dělal jsem hodně velký problémy

1. Nadřazené téma: Prostě jsem se do toho zamotala

Byl to šok

I když na jedné straně ze zjištěného těhotenství prožila, „šok“, tak na straně druhé pociťovala radost. *„Na jednu stranu jsem jako chtěla dítě, ale na jednu ne, protože jsem byla ještě mladá.“* Když zjistila, že je těhotná, byla již v pokročilém stupni těhotenství a ani na chvíli nepřemýšlela o jeho přerušení. Při této odpovědi bylo znát, že si je vědoma, že někomu se může zdát divné, mít dítě v patnácti, ale jí samotné to nevadilo. *„Bylo mi čtrnáct, když jsem zjistila, že jsem těhotná, vlastně mi bylo patnáct. Už jsem byla v pátém měsíci.“*

S partnerem, otcem dítěte v té době byla ještě ve vztahu a doufala ve společnou budoucnost. Její představy o společném životě se jí ale rozplynuly. *„Tak mi jsme spolu ještě potom jakože normálně byli v pohodě, ale on pak malého nechtěl, ale říkal, že když to chci já, takže si ho mám nechat, že jako platit na něj bude, ale že ho vychovávat nechce.“* Na vzniklou situaci byla tedy sama, ale vzhledem k tomu, jak sama popisuje se nezalekla, celou situaci řešila racionálně. Z narození dítěte neměla žádné obavy, spíše pociťovala určitou úlevu a těhotenství vnímala, jako šanci na změnu. *„My v rodině máme hodně malých dětí ..., takže já byla zvyklá.“*

A chceš o tom mluvit?

Téma sexuálního chování bylo nastíněno pouze okrajově. Nevěděla, jak odpovědět a možná se také trochu styděla, když odpověď zašeptala. Z výpovědi informantky vyplynulo, že byla ve svém dětství znásilněna. *„Tak já jsem byla znásilněná, když jsem byla malá.“* a dál se o této věci již nechtěla vyjadřovat *„nechci o tom mluvit“*, což jsem plně respektovala. Okrajově také zmínila, že *„první normální styk měla ve čtrnácti ... ten co jsem chtěla“* s otcem svého dítěte.

I když věděla, jak se chránit před nechtěným otěhotněním, antikoncepci nepoužívala *„prostě jsem ji nepoužívala“*. V současné době chce antikoncepci používat, i když přiznává *„to byl takovej rok, že jsme si ji dala a pak jsem měla takovej ten stav, že chci druhý ... takže jsem si ji nedala.“* S úlevou uvádí, jak je ráda, že neotěhotněla, a snaží se chovat v tomto ohledu zodpovědněji *„už si ji dám, teď ve středu.“*

Cizinci

Partnerem a otcem dítěte informantky je cizinec afghánského původu. S partnerem ji seznámily starší sestry v R ... (název země) v hlavním městě, kam velmi často jezdily za příbuznými.

„Ony holky byly obě, tady v ústavu, ale ony byly tady dole, jako na baráku bez dětí, prostě tady, co nemaj děti, no a ony byly tady dole a ony utíkaly a utíkaly do V ... (název města). Pak se daly do kupy s těma cizincama a já jsme v tom vlastně jako vyrůstala, protože ony, když přijížděly, tak přijížděly s těma cizincama, takže já jsem se do toho prostě nějak taky tak zamotala.“ Zamotala, znamená zamilovala a otěhotněla.

Otcové dětí všech sester jsou afghánského původu *„...ono je to takový ... já i sestra máme děti s cizincema. My to máme všechny, i ta další sestra ...“* V zahraničí všechny tři sestry navštěvovaly své příbuzné a tam se *„seznamovaly“* s muži afghánského původu. Jak již dříve informantka uvedla, byly obě sestry také umístěny do stejného ústavního zařízení jako ona sama, jen na jiné oddělení. Vzhledem k tomu, že se jedná o ústavní zařízení pro děti a mladistvé s poruchou chování, je zřejmé, že i chování starších sester vykazovalo známky rizikového chování.

Otec dítěte respektoval rozhodnutí informantky nechat si dítě, ale jeho počáteční slib „že jako na něj platit bude“ mu dlouho nevydržel. V současné době již spolu nejsou v žádném kontaktu a jejich vztah považuje informantka za uzavřenou kapitolu. Jediné, co ji v současné době trápí je neplacení výživného od otce. Na soudní líčení ohledně výživného již čeká více jak rok, a doufá, že se situace již brzy vyřeší a peníze, které jí otec bude muset zpětně vyplatit jí pomůžou v začátcích samostatného života. „*My jsme se pohádali, teď už mi na malého neplatí vůbec nic. Čekám na soud, už přes rok.*“

2. Nadřazené téma: Někdy je to těžký

Náladová

Období těhotenství prožívala informantka velice dobře, bez větších nežádoucích příznaků a cítila se jako by nebyla vůbec těhotná. Těhotenství a následný porod nevnímala nijak negativně. Vše popisuje velice realisticky a při rozhovoru bylo vidět, že nemá větší potřebu se o tom víc zmiňovat.

„Už jsem byla v pátém měsíci, jenže mě nerostlo břicho, neměla jsme žádný příznaky těhotenství, až potom vlastně jsem byla náladová, tak jsem si udělala test a měla jsem ho pozitivní. ... Já jsem tak nějak celou dobu byla jako bych vůbec nebyla těhotná, akorát mě bolely trochu záda jinak nic.“

„Jo, rodila a bylo to takový ..., že jo, prvorodička ..., neví, co ju čeká ... Měla jsem strach, ale porod byl nakonec dobrej.“

Miluji děti

S péčí o novorozence neměla informantka žádné problémy. Nepřekvapilo ji nic, s čím by si nevěděla rady. „*Já jsem byla zvyklá, my v rodině máme hodně malých dětí v tu dobu, takže já jsem se tak jako starala o sourozence, takže to koupání, to všechno jsem už věděla.*“ Zkušenosti s malými dětmi a schopnost se o dítě postarat vnímala informantka jako výhodu oproti ostatním nezletilým matkám v zařízení, které si v některých situacích nevěděly rady. Všem ochotně pomáhala. „*Hm, já, když jsme ještě byla těhotná, a byly tady holky, ze kterejma jsem se bavila ...třeba jsem jako chodila koupat ty jejich děti, pak jsem je krmila a tak. ... Já miluju děti.*“

O svém synovi se vyjadřuje převážně jako o „malým“ a je vidět, že ráda popisuje, co všechno spolu zažívají. Jak uvádí, mezi jejich nejoblíbenější společné činnosti patří tancování a zpívání. Tyto společné chvíle si náležitě užívají. „*On rád tancuje, pustím mu písničky a on tancuje, on je takovej hudební typ, po mě. Já jsem zpívala, tancovala jsem ... on to zdědil po mě ... já mám ráda hudbu ... já třeba ráno vstanu a až do večera mě hrajou jenom písničky. Malej to má ode mě, odmalinka.*“ Tanec i zpěv, kterému se jako malá věnovala v kroužcích, je hlavní náplní společně tráveného času se synem. „*On rád tancuje, pustím mu písničky a on tancuje, on je takovej hudební typ, po mě. Já jsem zpívala, tancovala jsem...malýmu zpívám ještě doted', před spaním.... On to zdědil po mě. Nebo koukáme na pohádky, chodíme ven.*“

Jak sama uvádí, syn je velice citlivé dítě, kterého ukolébavka vždy „rozbrečí“, i když ji slyší i z telefonu. „*Já mu zpívám ukolébavku, takovou indiánskou a on u ní pláče ... strašně pláče a já nevím proč.*“ Starost o pocity dítěte a jeho potřeby je u informantky patrná a z jejích odpovědí je znát, že by ráda některým věcem ohledně syna, jeho prožitcích a chování porozuměla lépe, aby mu byla dobrou matkou. Snaží se najít vysvětlení a odpovědi na synovo chování, které s současné době nalézá v genetice „*on to má po mě, po obou.*“

Je to těžký

Svoji současnou situaci vidí již s určitým nadhledem, ale ne vždy tomu tak bylo. „*Je to těžký, jako když jsme tady, že jo. Studujeme do toho, tak je to těžký ... ted' už nic, ted' už je to takové, jakože v pohodě ...*“ Při rozhovoru bylo vidět, že byla období, která pro ni byla těžší, ale postupem času, tak jak se s nastalou situací vyrovnávala a jak jí odpadávaly starosti např. se školou a bydlením, se stávala vyrovnanější a sebejistější.

Vlastní únava jí ztěžuje péči o dítě. „*Když teda nejsem unavená, tak s malým to je v pohodě*“ a také, „*jaký to dítě je*“ jestli je hodné, nebo ne. Ona sama své dítě popisuje jako „*strašný*“ a péči o něj považuje za náročnou, která „*vyžaduje hodně péče, fakt hodně.*“

S mateřstvím a péčí o dítě souvisí i strach z toho, zda je s dítětem po zdravotní stránce vše v pořádku a aby si svým jednáním nějak neublížilo. Tento strach zažívá informantka při nebezpečném chování syna. „*... akorát se někdy stane* „*on to má po mě*

a po obou, po otci. My jsme strašní nerváci a malej chytne takový záchvaty, že on se třeba mlátí hlavou do zdi, nebo do země.“ V jeho nežádoucím chování však vidí posun k lepšímu a je přesvědčena, že jak bude syn větší, vše se srovná. „Ted' už je to jenom občas. On mi to ztěžoval, začal to poprvé dělat, když si stoupl na čtyři, tak v šesti měsících ... mlátí se do hlavy, třeba do zdi, on se tak uspává a když chytne nervy, tak začal třeba do chodníku za mnou, ale ted' už málokdy.“

3. Nadřazené téma: Uvědomila jsem si to pozdě

Budu bydlet se sestrou

Tím, že má otázku ohledně bydlení již dávno vyřešenou působí její odpovědi na toto téma uvolněně a bez větších obav a nejistot. Po odchodu z ústavního zařízení bude informantka bydlet v pronajatém bytě, do kterého již pravidelně dojíždí každý víkend několik měsíců. Víkendy trávené v pronajatém bytě podporují osamostatnění po odchodu ze zařízení a slouží k nácviku samotného bydlení. Zpočátku, jak uvádí, bude bydlet *„budu bydlet se sestrou, já bych to sama ze začátku nezvládla“* a jak dále uvádí, její obavy nepramení z neschopnosti se o sebe a syna postarat, ale spíše se jedná o finanční stránku. *„kdybych měla jen celou mateřskou dát do nájmu ..., takže mám devět, tak bych neměla ani na jídlo, na nic, a ještě by mi chybělo na jídlo, to by mi chyběla ještě pětistovka na nájem.“* Z tohoto důvodu se tedy rozhodla, že se vzájemně podpoří se starší sestrou, se kterou má velmi dobré vztahy, a která je pro ni významnou osobou v životě *„...se ptám sestry ... sestra mi to nevysvětlila ... takže jenom tátu a sestru ... budu bydlet se sestrou ... sestra má práci ...já i sestra máme děti s cizincema ...“* Otcové obou jejich synů, jak sestry, tak i informantky jsou afghánského původu, a tato skutečnost dle slov matky předurčuje jejich povahy a vzájemné pochopení *„jsou stejní ... teda naši kluci, oni mají stejný povahy, oni se jako mají rádi.“*

Kromě sestry informantka udržuje také dobré vztahy se svým otcem, o jehož přízeň vělice stojí. *„Tak já mám otce a sestru“*. Sestru i otce v rozhovoru zmiňuje vícekrát v různých souvislostech např. když hovoří o své minulosti, době před umístěním do ústavního zařízení i v souvislosti s budoucností spojené převážně s bydlením a oporou a je znát, že jejich vztahy jsou více než dobré. V rozhovoru se okrajově zmiňuje i o dalších sourozencích *„já mám jako víc sourozenců ... mám ještě jednu sestru a ta žije ve V... (název města), takže tu nevidám ... brácha ten se zbláznil,*

ten byl na psychiatrii“ a z otcovy strany má ještě „tříletou nevlastní sestru, a ještě třináctiletýho nevlastního bráchu.“ Kromě otce a sestry s ostatními členy rodiny v současné době nevychází dobře „se zbytkem se nebavím, jako že vím, kde jsou a že žijou, ale nevycházíme spolu.“ Uvádí však, že tomu tak dříve nebylo „my jsme jako všichni sourozenci drželi při sobě.“

Na koho však nevzpomíná v dobrém a o kom nechce hovořit, je matka. Zkušenosti s matkou nemá dobré, matka se k ní nechovala v dětství dobře. Je zřejmé, že tuto zkušenost má informantka již zpracovanou a nemá potřebu se s matkou nejen vídat, ale ani o ní hovořit. *„Ona si na mě vylévala zlost, když jsem byla malá a byla jsem s ní doma, ostatní sourozenci toho byli ušetřeni, protože oni už tam nebyli a doma jsem s ní zůstala jen já.“*

Tak to bych nešla

Velmi realistický pohled na svoji budoucnost měla informantka o životě po odchodu z výchovného zařízení *„co nejdřív si najít práci, něco si ušetřit“*, tak i ohledně volby budoucího povolání. Již nyní věděla, čím se bude po opuštění ústavního zařízení živit *„Malému padnou, vlastně za měsíc bude mít malej tři roky, to mi skončí mateřská a malej půjde pak do školky, takže mi to hezky vyšlo. Pak půjdu dělat za sestrou ... ona dělá v cukrárně pokladní, nebo ona dělá, normálně peče, takže já půjdu za ní.“* Zmiňuje, že i když studuje obor kuchař-číšník, tak tento obor ji nebaví a v restauraci by pracovat nechtěla. *„Nedokážu si představit, že bych měla třeba půl života strávit v kuchyni ... v kuchyni bych fakt dělat nechtěla, to ne.“* Kdyby se mohla rozhodnout, tak by se raději vyučila cukrářkou. Obor cukrářka chtěla studovat už v době před příchodem do zařízení. *„...cukrařina by mě bavila.“*

Dělala jsem hodně velký problémy

Výchovné problémy, které měla informantka už před otěhotněním a umístěním do ústavního zařízení zpětně hodnotí jako problémové a je zřejmé, že se za svoje chování v minulosti stydí. *„...před tím, než jsem otěhotněla, tak to jsem ještě byla doma a půl roku se středisku výchovné péče, to bylo za záškoláctví brala jsem drogy, chodila za školu, chytla jsem se blbý party, no.“* Stupňované rizikové chování vyústilo

v umístění informantky do střediska výchovné péče a poté při zjištění gravidity v umístění informantky do ústavního zařízení na oddělení pro těhotné dívky a nezletilé matky.

S odstupem času si uvědomila, jak „*hodně velký problémy dělala tátovi*“, za které otce, jak uvádí „*mohli i zavřít*.“ Se svojí minulostí je vyrovnaná. „*Tak jsem si k tomu došla, za tu dobu jsem si všechno ujasnila a tátovi jsem se už omluvila ..., za to všechno, co jsem udělala. Nebyly to jenom moje problémy, byly to i jeho...*“ Je si vědoma, že díky ústavní péči a „*díky malému a těhotenství*“ získala čas na ujasnění si priorit v životě a dokončení vzdělání, které by jistě při původním stylu života nedokončila „*kdybych neotěhotněla, tak tady nejsem a školu jsem nedodělala.*“

Rozhovor končí slovy „*Uvědomila jsem si to pozdě.*“

7.7.3. Analýza a interpretace rozhovoru 3

Stručná charakteristika informantky

Informantka, se kterou jsem dělala poslední rozhovor bude mít v tomto roce osmnáct let, měl by jí být ukončen pobyt v ústavním zařízení. Ona sama zvažuje, zda v zařízení zůstat na vlastní žádost z důvodu dokončení učebního oboru kuchař-číšník. Má ročního syna, kterého porodila v šestnácti letech. V jejím případě se však již jednalo o druhé těhotenství. První těhotenství bylo ze zdravotních důvodů ukončeno interrupcí.

Informantce byla soudem nařízená ochranná výchova pro její rizikové chování, které mělo vážnější charakter. Informantka páchala se svým partnerem závažnější přestupky a trestné činy, jako je napadení, krádeže, vloupání, výtržnosti, úmyslné ublížení na zdraví, vyhrožování, útěky. Nejednalo se tedy o běžné rizikové chování, jako je záškoláctví atd. Za své činy byla podmíněčně odsouzena.

Při psychologickém vyšetření jí byla diagnostikována disociální porucha osobnosti a sklony k antisociálnímu jednání. Vzhledem k tomu, že informantka je velice inteligentní a své chování má promyšlené a manipulativní. Výchovně je velice náročná, své chování neumí kontrolovat, trpí nízkou frustrační tolerancí. Mezi ní a ostatními

klientkami, vychovateli v zařízení dochází k častým napadením ze strany informantky a dalším konfliktům.

Vedení rozhovoru bylo vzhledem k jejím osobnostním rysům komplikované. I když při rozhovoru byla nervózní a bylo znát, že se musí velmi ovládat, přesto na otázky odpovídala ochotně. Velmi často se nechala vyrušit okolím a těžko navazovala na předchozí větu. Její odpovědi byly věcné, bez emočních projevů a výrazných změn v intonaci. V průběhu celého rozhovoru působila rezervovaně.

Ukázka tvorby poznámek a komentářů

Surová data	Deskriptivní komentáře	Jazykové komentáře	Konceptuální komentáře
Já jsem si to chtěla nechat hned, protože já jsme měla předtím mimoděložní těhotenství, víte, a to jsem musela jít na interrupci, takže jsem chtěla.	Racionální uvažování nad těhotenstvím	„to“ = dítě „víte“ ujištění se	Bylo hlavním důvodem si dítě ponechat zkušenost s předešlým těhotenstvím?
Asi, když třeba malej brečel, třeba dvě noci za sebou a já jsem nespala, tak to byl problém, to nezvládám.	Zažívání nepříjemných pocitů spojené s mateřstvím	Používání hovorové češtiny	Jak zvládají nezletilé matky krizové situace v mateřství?
... já jsem aji kojila deset měsíců ...	Snaha ukázat se v dobrém světle	„já“ = zdůraznění výpovědi Úsměv	Má vliv sebehodnocení na výchovu dítěte?
Já jsem měla samé jedničky na vysvědčení ...			

Tabulka č. 8 Tvorba poznámek a komentářů rozhovor 3

Přehled nadřazených a podřazených témat rozhovoru 3

1. Nadřazená témata: Chtěla jsem otěhotnět

Podřazená témata:

- To bylo schválně
- On je zavřenej, víte
- Aspoň budou mít vnuka

2. Nadřazené téma: Všechno zvládám

Podřazená témata

- Měla jsem v těhotenství problémy
- Nic mě nepřekvapilo
- Je to fajn

3. Nadřazené téma: Nevím, jaký to tam bude

Podřazené téma

- Bude mít vnuka
- V plánu je K ...

1. Nadřazené téma: Chtěla jsem otěhotnět

Bylo to plánovaný

Stejně tak, jako předcházející rozhovory i tento rozhovor s poslední informantkou jsem začínala otázkou týkající se těhotenství. Informantka zjistila, že je těhotná na počátku těhotenství, a o přerušení těhotenství neuvažovala. „*To jsem byla ve druhém měsíci.*“ V té době, žila matkou a přítelem matky. Ve své odpovědi zdůrazňuje, že se jednalo o druhé těhotenství, které bylo plánované a očekávané.

„Já jsem si ho chtěla nechat hned, protože já jsem měla předtím už jedno těhotenství, mimoděložní těhotenství, víte, ale to nešlo, a to jsme musela jít na miniinterrupci, takže jsme to dítě chtěla.“

Po zdravotních komplikací spojených s mimoděložním těhotenství prožívala informantka obavy a strach, a když podruhé otěhotněla, byla ráda ona i její přítel. „A

pak jsem měla strach, abych vůbec mohla mít druhý dítě. ... tak to jsem byla ráda a bylo mi jedno, že jsem tak mladá. Vlastně jsem chtěla otěhotnět.“

On je zavřenej, vite

Otec dítěte je v současné době ve výkonu trestu, kde si odpykává trest „*za ublížení na zdraví*“, kdy fyzicky bezdůvodně napadl muže na ulici. Tuto situaci popisuje zcela normálně, je znát, že je na asociální chování zvyklá. Vzhledem k tomu, že partner informantky byl již předtím v podmíněčném trestu „*měl podmínku za jiný věci*“, byl mu uložen trest v odnětí svobody na šest let nepodmíněně.

Informantka je ochotna o otci dítěte hovořit jen v souvislosti s otcovstvím. Ohledně páchaní jeho trestné činnosti hovořit nechce a toto téma jí je nepříjemné „*...ale nechci to rozvádět.*“

Partnerský vztah mezi nimi byl dlouhodobý a pevný. Matka informantky se vztahem však nesouhlasila, a to z důvodu špatného vlivu partnera na informantku, který ji nabádal k trestné činnosti. „*Mamce se to moc nelíbila, jakože má na mě špatný vliv.*“ V současné době, jak uvádí již nejsou v kontaktu z důvodu uložení trestu odnětí svobody otci. I na tomto místě rozhovoru se projevují osobnostní rysy informantky a tou je neschopnost projevit jakékoliv emoce. Když o sobě hovoří, často vše vyznívá, jako by hovořila o někom cizím a situace, které popisuje se netýkaly její osoby. „*Ten je zavřenej, jakože jeho taťka. Já už s ním nejsem a on dostal šest let. Ted' už s ním nejsem v kontaktu, když měl malej dva týdny, tak jsme se rozešli, to, jak ho zavřeli ... pak už neměl zájem ... nevoláme si ani.*“

Aspoň budou mít vnuka

Matka informantky na těhotenství reagovala zpočátku negativně a vyvíjela na informantku tlak, aby těhotenství ukončila. „*Moje mamka chtěla první tři měsíce, ať to dám pryč. Ona říkala, že jsem mladá, ..., ale ted' už je ráda.*“ Informantka tlak matky ustála a rozhodla se dítě si nechat. Matka byla tedy nucena toto její rozhodnutí respektovat a smířit se s tím, že její dcera bude mít dítě v mladém věku. V současné době je již ráda. Oproti tomu otec informantky přijal zprávu o těhotenství s radostí ihned „*A taťka, no ... byl rád, že bude mít vnuka.*“

2. Nadřazené téma: Všechno zvládám – nemám s tím problém

Měla jsem v těhotenství problémy

Když vypráví o průběhu svého těhotenství je vidět, že je to doposud velmi živé téma. Těhotenství u informantky probíhalo komplikovaně. Krátce po zjištění těhotenství, někdy ve třetím měsíci začala mít velmi vážné zdravotní problémy a musela být hospitalizována v nemocnici, kde strávila převážnou část těhotenství, v podstatě až do samotného porodu.

„... ve třetím měsíci, jak se mi rychle roztáhla děloha, tak mi ucpala jeden močovod, takže jsme vlastně celé těhotenství měla z ledviny do močového měchýře hadičku. A ta se mi furt ucpávala a ucpávaly se mi tím pádem i ledviny, takže jsem byla pořád v nemocnici.“

Z výpovědi je zcela zřejmé, že se těhotenství zdálo informantce velmi dlouhé a má je spojené s nepříjemnostmi a bolestí. V nemocnici musela převážně ležet a byla ráda, že se blíží porod, který dle jejích slov i když trval dvanáct hodin proběhl bez větších komplikací. *„Byla jsem pak ráda, že to už skončilo a porodila jsme malýho.“*

Nic mě nepřekvapilo

Téma péče o novorozence nebylo pro informantku nijak výjimečné a neměla větší potřebu toto téma nijak zvlášť rozebírat. Nic zásadního ji při nastalých povinnostech při péči o dítě nepřekvapilo. Podle výrazu a změny intonace, která byla v jejím rozhovoru ojedinělá, a objevila se minimálně, byla na sebe velmi pyšná, že dítě kojila celých deset měsíců *„Jó dobrý, já jsem aji kojila deset měsíců. Zvládala jsem to dobře. Nemám problém se o malýho postarat, ani když byl malinkej.“*

S péčí o dítě nemá žádné problémy. Jak sama uvádí *„... zvládám všechno...“* Jediné, s čím si nevěděla rady a co jí dělalo větší problém byl noční pláč dítěte *„... ale když třeba malej brečel, třeba dvě noci za sebou, a já jsme nespala, tak to byl problém, to nezvládám. Já se musím vyspat, jinak jsme nervózní, a to není dobrý, to jsem pak zlá na ostatní, ale na malýho ne, na toho zlá nejsem.“* Nízká frustrační tolerance informantky spolu s nedostatkem spánku zvyšují její podrážděnost a její reakce na jakékoliv vnější podněty, které jsou pak neadekvátní. Nejednou se tak stalo, že došlo i k fyzickému napadení ze strany informantky ostatních klientek ústavu nebo

vychovatelek „*prostě mě všichni rozčilujou.*“ Již při rozhovoru bylo pro mě velice těžké si křehkou dívku, která naproti mně sedí, i když nepříliš nadšeně, ale přesto ochotně odpovídá na moje otázky, představit jako agresora, který není schopen své chování ovládat.

S povinnostmi spojenými s výchovou a péčí o dítě nemá větší problém. „*Nemám problém se o malýho postarat.*“ Mateřství vnímá pozitivně a na otázku, co jí dělá radost odpověděla „*Všechno, fakt všechno, Jsem ráda, že ho mám. Je to s ním dobrý.*“ Téma mateřství a otázky týkající se syna má spojené s kladnými emocemi a odpovědi byly z celého rozhovoru nejobsáhlejší.

Pokud si opravdu neví s něčím rady, tak připustila, že jediného, koho se ptá o radu je matka. Z výpovědi je zřejmé, že nejen od ostatních klientek ústavu, ale i od personálu si informantka drží odstup a nerada navazuje bližší kontakt.

Je to fajn

O synovi hovoří jako o „*malým*“ a vše, co se jeho osoby týká hodnotí kladně. „*Je to s ním dobrý.*“ Má jeden rok a tři měsíce, jmenuje se po otci, z čehož lze usuzovat, že informantka nepředpokládala, že by se s otcem dítěte rozešli. Nejraději tráví čas s dítětem venku v areálu ústavního zařízení nebo na procházkách po městě.

Z rozhovoru s informantkou jsem získala pocit, že i když hovoří o věcech, které jsou jí milé a mají pozitivní náboj, není schopna své emoce dostatečně projevit. Stejně tak tomu bylo i u výpovědi o dítěti.

3. Nadřazené téma: Nevím, jaký to tam bude

Mamka tady, otec tam

I když o obou rodičích hovoří pěkně a z odpovědí není patrná žádná negativní emoce, veškeré odpovědi se nesou v neutrálním tónu. Sourozence nemá, je tedy jedináček. Vztah s matkou, jejich časté volání a vzájemné návštěvy považuje za samozřejmost. „*Za mamkou jezdím a na dovolenky, nebo ona jezdí za mnou.*“ Soužití rodičů v době, kdy spolu ještě žili moc nehodnotí, a nemá potřebu toto téma rozvádět „*Otec s námi moc nebyl, on býval ve výkonu trestu.*“

V plánu je K ...

V tomto roce bude dovrší informantka zletilosti a bude se rozhodovat, zda zůstane v ústavním zařízení dobrovolně z důvodu řádného zakončení učebního oboru kuchař – číšník, nebo zda zařízení opustí. Prozatím si podala žádost o prodloužení pobytu v zařízení na základě dobrovolnosti z důvodu ukončení školy, není však plně rozhodnuta, a je na pochybách. *„Jsem se druhém ročníku kuchař – číšník. Ted'ka v srpnu budu mít osmnáct vite, tak přemýšlím, jestli si to tady mám dodělat nebo ne.“*

Jak již jsem naznačila, informantka nedokáže příliš vyjadřovat emoce. V rozhovoru jsem narazila na dvě témata, u kterých jsem zaznamenala radost a sebechvalu. Prvním tématem bylo kojení a druhé výrazně silnější byly studijní výsledky informantky. Pyšně mi sdělovala, že má samé jedničky, s učením že nemá větší problémy a je nejlepší na škole. *„Já mám ted'ka samé jedničky na vysvědčení.“*

V tom, co bude dělat, až opustí pobyt v ústavním zařízení má zcela jasno. Je plně rozhodnutá vycestovat se synem za otcem do zahraničí. Ještě přesně sice neví, jaké to tam bude, čím se bude živit, ale to ji v jejím rozhodnutí nebrání. Sama sebe vidí u otce v zahraničí *„...malej bude chodit do školy, budu bydlet u tat'ky. Najdu si práci, já nevím, jaký to tam bude, to se všechno teprve uvidí.“*

Na otázku, jak její rozhodnutí o vycestování jediné dcery a vnuka vnímá matka, informantka uvádí, že s jejím rozhodnutím žít u otce v zahraničí nevidí žádný problém. *„Tak ona je ráda, ona říká, že tam budu mít lepší život, vite, že mi tam bude líp“*

7.4. Společná témata

V tomto posledním kroku analýzy jsem se zaměřila na propojení analýz jednotlivých případů. Hledala jsem souvislosti mezi jednotlivými případy a přemýšlela nad tím, která témata vystupují nejsilněji, a která zanikají. K odhalení společných témat jsem využila dílčí výzkumné otázky. Výsledek tohoto procesu, vztahy mezi jednotlivými tématy, jsem znázornila pomocí tabulek.

Výzkumné dílčí otázky:

- Jak informantky popisují své sociální prostředí?

- Jak informantky hodnotí průběh svého mateřství?
- Jaká jsou očekávání informantek po odchodu z ústavního zařízení?

Pětibodová škála vyjádření shody či neshody se společným tématem:

- úplná shoda – výpovědi informantek se plně shodují s tématem,
- částečná shoda – výpovědi informantek se shodují částečně s tématem,
- nelze vyjádřit shodu ani neshodu – nevyjádření se informantky k tématu,
- částečná neshoda – výpovědi informantek se částečně neshodují s tématem,
- úplná neshoda - výpovědi informantek se plně neshodují s tématem.

Společná témata první dílčí výzkumné otázky

Jak informantky popisují své sociální prostředí?

Společná témata	Informantka 1	Informantka 2	Informantka 3
Původní prostředí	Úplná shoda	Úplná shoda	Částečná shoda
Rizikové chování	Částečná shoda	Částečná shoda	Částečná shoda
Současná situace	Úplná shoda	Úplná shoda	Částečná shoda

Tabulka č. 9 Společná témata první dílčí výzkumné otázky

Původní prostředí

Informantka 1 při popisování svých zkušeností z původního rodiny vyprávěla především o sobě, o svém příteli, útěcích. Na otázku týkající se rodičů odmítla odpovědět. O svých rodičích hovořila vždy jen okrajově, a to především ve spojitosti s jinými tématy např. bydlením. I přesto, že jí byla otázka ohledně původní rodiny nepříjemná, z jednotlivých výpovědí lze usuzovat, že život v rodině neměla informantka jednoduchý. Pochází ze šesti sourozenců, otec i matka žijí ze sociálních dávek. Matka je v invalidním důchodu. Ve společné domácnosti žila informantka s rodiči a mladším mentálně postiženým bratrem v jednopokojovém bytě.

Informantka 2 se v rozhovoru nejčastěji zmiňuje o své sestře a otci, které pokládá za stěžejní osoby ve svém životě. Stejně tak jako předchozí informantka i tato

využila možnost neodpovídat na otázku a o matce a ostatních členech rodiny se nechtěla příliš vyjadřovat. Uvedla, že sice ví, že žijí, ale není s nimi v kontaktu. S matkou neměla dobré zkušenosti, jak uvedla, matka byla na ni hrubá a odmítá se s ní setkat. Informantka pochází ze čtyř sourozenců. Má bratra, který má psychické problémy a další sestru, která žije v zahraničí. Starší sestra, o které se v rozhovoru velmi často zmiňuje dle výpovědi informantky převzala roli „matky“, na ni se informantka obrací o radu i pomoc.

Téma rodiny nebylo pro třetí informantku nijak problematické. O matce i otci hovořila hezky. Informantka nemá sourozence. Žije s matkou a jejím přítelem ve společné domácnosti. Otec dívky s nimi již delší dobu nežil a v současné době žije v zahraničí, kam odešel, aby se vyhnul výkonu trestu. S oběma rodiči má dobré vztahy.

Rizikové chování

U informantek 1 a 2 v tématu týkající se rizikového chování došlo k částečné shodě. Obě informantky pro své rizikové chování zejména záškoláctví, užívání návykových látek, toulání, nerespektování autorit, byly nejdříve šetřeny OSPOD. Obě pochází z nevyhovujících rodinných poměrů a staly se obětí násilného nebo nevhodného chování ze strany rodičů. Vzhledem k tomu, že se rizikové chování informantek zhoršovalo, byly nejdříve umístěny do střediska výchovné péče, a poté co u nich nedošlo k nápravě, byla informantkám soudem nařízena ústavní výchova. Informantka 2 však svého rizikového chování upřímně lituje a je si vědoma, že svým chováním ublížila lidem, které má ráda. V tomto bodě se informantky rozcházejí. Informantka 1 i když své rizikové chování popisuje velmi barvitě, svého chování nelituje.

Informantka 3 svoji zkušenost s rizikovým chováním nijak nepopisovala. Uvedla jen, že matka nesouhlasila s partnerem informantky, který měl dle matky na dívku špatný vliv.

V dalším bodě se již shodovala s ostatními informantkami. Všechny tři informantky měly první dobrovolnou sexuální zkušenost ve 14 letech a po zjištěném těhotenství byly následně umístěny do zařízení školského typu na oddělení pro těhotné dívky a nezletilé matky.

Současná situace

U dvou informantek 1 a 2 došlo ke shodě toho, jak současnou situaci, současné sociální prostředí vnímají. V ústavním zařízení nemají větší problémy, jsou kamarádské. V případě potřeby se obrací na odborný personál zařízení. S ostatními klientkami vychází dobře.

Oproti tomu informantka 3 si drží od ostatních klientek odstup, uvádí, že mívá konflikty a pokud si s něčím neví rady, obrací se převážně na svoji matku, se kterou je v telefonickém kontaktu. V ústavu je nejkratší dobu. Pro svoje povahové vlastnosti a osobnostní rysy působí uzavřeně, nemá větší potřebu se s ostatními klientkami zařízení přátelit.

Společná témata druhé dílčí výzkumné otázky

Jak informantky hodnotí průběh svého mateřství?

Společná témata	Informantka 1	Informantka 2	Informantka 3
Těhotenství	Úplná shoda	Úplná shoda	Částečná shoda
Péče o dítě	Částečná shoda	Úplná shoda	Úplná shoda
Vnímání mateřství	Úplná shoda	Úplná shoda	Úplná shoda

Tabulka č. 10 Společná témata druhé dílčí výzkumné otázky

Těhotenství

Těhotenství bylo u prvních dvou informantek náhodné a neplánované. Obě informantky zjistily, že jsou těhotné až v pokročilém těhotenství, jak uvádí v pátém měsíci. Oproti tomu u informantky 3 se jednalo o plánované a chtěné druhé těhotenství. První těhotenství bylo mimoděložní a musela podstoupit přerušeni těhotenství. Protože nepříjemná zkušenost v ní vyvolala obavy, jestli bude mít další dítě, rozhodla se pro další těhotenství, ze kterého měla upřímnou radost.

První dvě informantky přistupovaly k těhotenství přirozeně bez větších obav. Na počátku těhotenství neměly žádné příznaky a ani v průběhu dalších měsíců nepocitovaly vůbec žádné komplikace způsobené graviditou. Informantka 3 měla na počátku třetího měsíce zdravotní problémy, díky kterým musela být po zbytek

těhotenství až do porodu hospitalizovaná v nemocnici. Pro zmíněné zdravotní problémy celé těhotenství vnímala velmi negativně.

Péče o dítě

Při každodenní péči o novorozence si byla nejvíce nejistá informantka 1. Měla velké obavy, zda zvládne pečovat o dítě a často se obracela o pomoc na odborný personál zařízení, nebo na ostatní matky na oddělení.

Informantka 2 a 3 uvádí, že je nic zásadního při péči o novorozence dítě nepřekvapilo. Se vším si věděly rady a nepotřebovaly s ničím nijak zvlášť pomoci. Uvedly jen, že jediné, co pro ně bylo obtížné na počátku mateřství, byl nedostatek spánku.

Vnímání mateřství

Téma mateřství bylo všemi informantkami vnímáno pozitivně. U všech třech k úplné shodě. Mateřství si užívají, jsou rády, že své děti mají. Žádná z informantek by neměnila a rozhodnutí ponechat si dítě považují za správné. Život bez svých dětí si již nedovedou představit.

Společná témata třetí dílčí výzkumné otázky

Jaká mají informantky očekávání po odchodu z ústavního zařízení?

Společná témata	Informantka 1	Informantka 2	Informantka 3
Vlastní bydlení	Úplná shoda	Úplná shoda	Úplná shoda
Vzdělání a profese	Úplná shoda	Částečná shoda	Úplná shoda
Partnerství	Částečná shoda	Úplná shoda	Úplná shoda

Tabulka č. 11 Společná témata třetí dílčí výzkumné otázky

Vlastní bydlení

Téma bydlení po ukončení pobytu v ústavním zařízení bylo pro všechny tři informantky zásadní a v odpovědích došlo k úplné shodě. Po odchodu z ústavního zařízení se vrací ke svým původním rodinám.

Informantka 1 se bude vracet ke svým rodičům, a i když žijí v malém jednopokojovém bytě nevidí v tom, aby s rodiči i s dítětem bydlela, žádný problém.

Informantka 2 má již delší dobu pronajatý byt se svou sestrou a jejím synem. Do tohoto bytu už pravidelně odjíždí každý víkend z důvodu nácviku osamostatnění se a přivykní si na samostatný život mimo ústavní zařízení.

Informantka 3 uvádí, že po odchodu ze zařízení bude bydlet se svým otcem v zahraničí. Je přesvědčena, že toto rozhodnutí je správné a u otce v zahraničí se jí i synovi bude žít lépe. Domnívá se, že v zahraničí budou mít lepší životní podmínky.

Vzdělání a profese

Vzdělání bylo téma, u kterého došlo ke shodě u informantky 1 a 3. Vzhledem k tomu, že obě jsou ve druhém ročníku učebního oboru a k jeho řádnému zakončení jim chybí ještě rok studia. V současné době u obou nastává problém, kdy oběma končí nařízená ústavní výchova a je na nich, zda ústav opustí, nebo z důvodu řádného zakončení studia setrvají, na základě své žádosti a následném uzavření smlouvy, dobrovolně v zařízení. Nutnost ukončit studium nepovažují v současné době za důležité. Shodují se, že pokud se rozhodnou pro opuštění zařízení, nejsou si jisté, zda studium dokončí. O svém budoucím povolání nemají jasnou představu.

Oproti tomu informantka 2 v době výzkumného šetření již řádně zakončila studium závěrečnými zkouškami. Na vlastní žádost jí byl prodloužen pobyt v zařízení právě z důvodu možnosti dokončit učební obor. Informantka dále uvádí, že těhotenství a narození dítěte jí umožnilo školu dokončit. Je si plně vědoma, že pokud by nebyla v ústavním zařízení, tak by žádnou školu nedokončila. Na svoje studijní výsledky a dokončení učebního oboru je náležitě hrdá. I když ji vyučená profese příliš nebaví, využije svých znalostí v příbuzném oboru, kterým by se ráda živila. O svém povolání má již reálné představy, a uvádí, že bude pracovat jako cukrářka.

Partnerství

Informantka 1 je v dlouhodobém vztahu se svým partnerem, který je otcem jejího dítěte. Po ukončení pobytu v ústavním zařízení se vrací do původní rodiny. I když panují mezi partnery neshody, svého partnera má ráda a uvažuje o druhém dítěti.

Informantky 2 a 3 již nejsou ve vztahu s partnery, se kterými mají děti. I když se jednalo o dlouhodobější vztah, který nevydržel a obě informantky uvádí, že se se svými partnery rozešly těhotenství, nebo krátce po porodu dítěte. Druhé dítě plánují v pozdějším věku s vhodným partnerem. Nejdříve však si chtějí najít práci a finančně se zajistit. Ke své budoucnosti přistupují zodpovědněji oproti informantce 1, která i když nemá dokončené vzdělání a zajištěné odpovídající bydlení uvažuje o druhém dítěti.

VÝSLEDKY ZÁVĚREČNÉHO VÝZKUMU

Cílem výzkumu bylo porozumět zkušenosti mladých matek se svým sociálním prostředím. Pro účely výzkumného šetření byly stanoveny dva hlavní výzkumné cíle: Prvním cílem je analyzovat a interpretovat zkušenost informantek z jejich sociálního prostředí. Druhým cílem je popsat pocity informantek spojené s jejich mateřstvím. Pomocí dílčích výzkumných otázek jsem následně získaná data analyzovala a interpretovala.

- Jak informantky popisují své sociální prostředí?

Všechny tři informantky pochází z nevyhovujícího rodinného prostředí. Jednalo se o nefunkční rodiny, jejichž společným rysem bylo rizikové, asociální a antisociální chování členů rodiny. Nedůsledná a nevhodná výchova měla za následek, že informantky byly pro svoje rizikové chování již v rané adolescenci šetřeny příslušnými státními orgány a následně umístěny na základě soudního rozhodnutí do ústavní či ochranné výchovy. U některých došlo s odstupem času ke změně postojů, chování. A v současné době jsou si plně vědomy svých pochybení. Téma původní rodiny rozdělovala informantky podle míry negativních zkušeností, se kterými se v rodinách setkaly.

- Jak informantky hodnotí průběh svého mateřství?

Těhotenství a následné mateřství vnímají všechny tři informantky velmi pozitivně. Se svojí situací se dokázaly vyrovnat. Svého rozhodnutí ponechat si dítě nelitují a v již si neumí svůj život bez dětí představit. I když otěhotněly a porodily jako nezletilé, péči o dítě zvládají a nevidí v raném mateřství problém. Přiznávají však, že ne vždy tomu tak bylo. Kritické pro ně bylo zejména období po narození dítěte, kdy si na vzniklou situaci teprve zvykaly a každodenní péče o dítě byla pro ně stresující a vyčerpávající. Jak získávaly jistotu ve své schopnosti postarat se o dítě, začaly si čas strávený se svým dítětem užívat.

- *Jaká jsou očekávání informantek po odchodu z ústavního zařízení?*

Otázka bydlení je pro všechny informantky stěžejní. Po odchodu z ústavního zařízení mají v úmyslu vrátit se do svých původních rodin, i když ne vždy jsou podmínky v původních rodinách ideální.

Představy o budoucnosti se netýkají pouze bydlení, ale i partnerských vztahů a založení rodiny. Po rodině s vhodným partnerem touží všechny informantky a rané mateřství je nijak neodradilo od plánování dalšího těhotenství.

SEBEREFLEXE VÝZKUMNÍKA

Ve svém výzkumném šetření jsem se zaměřila na téma mladého mateřství. Na základě získaných dat, jsem se snažila pochopit problematiku v kontextu jejich sociálního prostředí. Vzhledem k tomu, že jsem v současné době v roli matky dospívajících dcer, byla moje pozice výzkumníka tímto faktorem ovlivněna a při vedení rozhovorů s dívkami stejného věku, jako jsou mé dcery, vedena silným mateřským pudem, jsem pocítovala potřebu dívkám pomoci a chránit je. Bylo pro mě velice těžké poslouchat, čím vším si tyto dívky prošly a jak místo starostí s dospíváním, řeší problémy s mateřstvím.

V průběhu šetření bylo pro mě velice důležité následné studium spisové dokumentace, při kterém jsem získala i „jiné“, reálné informace dokreslující životní příběhy informantek. Při analýze získaných dat, jsem se však snažila o interpretaci „jejich“ zkušeností bez návaznosti na zmíněné informace získané z jednotlivých spisů. Velice důležitý byl pro mě také hloubkový rozhovor s vedoucí vychovatelkou, díky kterému mi byly zodpovězeny doplňující otázky, týkající se jednotlivých dívek a chodu ústavního zařízení, ve kterém jsou dívky umístěny.

Při rozhovoru s vedoucí vychovatelkou byla vyřčena myšlenka, kterou mám od té doby stále na paměti. V sociálním zařízení je dívkám umožněno, aby si znovu prožily své vlastní dětství spolu se svými dětmi. V původních rodinách tuto možnost neměly a byly nuceny předčasně dospět. Je patrné, že si znovuprožívání svého dětství v bezpečném prostředí a za dostatečného zájmu ze strany dospělých patřičně užívají.

ZÁVĚR

Diplomová práce se zabývá zkušeností informantek se svým sociálním prostředím. Prvním cílem diplomové práce bylo analyzovat a interpretovat zkušenost informantek s jejich sociálním prostředím. Druhým cílem bylo popsat jejich pocity spojené s mateřstvím. Na základě těchto cílů byly stanoveny tři dílčí otázky, které jsou shrnuty se výsledcích závěrečné práce.

Teoretická část diplomové práce je rozdělena do pěti kapitol. První kapitola „Sociální prostředí“ se věnuje definici rodiny, vymezení její funkce a významu pro jednotlivce. Vzhledem k tomu, že diplomová práce byla zaměřena na zkušenosti informantek z ústavního zařízení pro těhotné dívky a nezletilé matky, které pochází převážně z nevhodného rodinného prostředí, tak je tato kapitola věnována především popisu rodin s různými patologiemi. Druhá kapitola s názvem „Dospívání – sociální vývoj“ je zaměřena na období adolescence. Protože se výzkumné šetření týkalo dívek, které se staly matkami v nezletilém věku, je v této kapitole věnována pozornost týkající se rizikového chování dospívajících. Třetí kapitola „Sexuální výchova“ svým zaměřením navazuje na kapitolu předchozí. V jednotlivých podkapitolách jsou vymezeny pojmy, týkající se sexuální výchovy, ať již se jedná o rodinu, či školní prostředí. Čtvrtá kapitola s názvem „Rodičovství a péče o dítě“ je věnována problematice rodičovství a s ní spojené péči o dítě. Vysvětluje pojmy jako je socializace dítěte, základní potřeby dítěte, vazba matky s dítětem, deprivace dítěte, vše v kontextu rané péče mladých matek. Závěrečná kapitola uzavírá první teoretickou část s výtižným názvem „Ústavní zařízení“, ve které je popsána speciálně pedagogická disciplína etopedie s následnou charakteristikou jednotlivých výchovných zařízení.

V empirické části diplomové práce je popisána metodologie výzkumu, jeho cíle, výzkumné otázky, výzkumný soubor, metoda sběru dat a způsob jejich následné analýzy. Výzkum byl realizován na základě kvalitativního přístupu. Výzkumné šetření se věnovalo analýze tří rozhovorů s nezletilými matkami, kterým byla na základně soudního nařízení uložena ústavní či ochranná výchova. Získaná data jsem analyzovala a následně interpretovala metodou Interaktivní fenomenologická analýza (IPA).

Výsledkem analýzy jsou nadřazená a podřazená témata každého rozhovoru, která jsou následně shrnuta ve společných tématech. V interpretaci závěrečného výzkumu jsou zodpovězeny dílčí výzkumné otázky.

RESUMÉ

Diplomová práce s názvem *Pohled na mateřství očima mladých matek s nařízenou ústavní výchovou* seznamuje čtenáře s osobními zkušenostmi informantek, které byly vybrány pro výzkumné šetření. Práce byla rozdělena na dvě části, a to část teoretickou a empirickou. V první teoretické části jsou popsána teoretická východiska vztahující se k vybranému tématu práce a jsou podrobně popsána v jednotlivých kapitolách. Kapitoly se věnují sociálnímu prostředí, adolescenci, sexuální výchově, mateřství a ústavním zařízením. Druhá empirická část práce je zaměřena na výzkumné šetření, ve kterém jsou popsány metody výzkumu. Výzkum byl realizován na základě kvalitativního přístupu. Výzkumná data byla získána formou rozhovorů s informantkami a následně analyzována výzkumnou metodou Interpretativní fenomenologická analýza (IPA). Výsledkem analýzy jsou nadřazená a podřazená témata jednotlivých rozhovorů, která jsou následně shrnuta ve společných tématech. V interpretaci závěrečného výzkumu jsou zodpovězeny dílčí výzkumné otázky.

SUMMARY

Diploma thesis *View of motherhood through the perspective of young mothers with ordered institutional education* acquaints the readers with personal experiences of the people that were chosen for the research investigation. The thesis is split into two parts, theoretical and empirical part. In the first part, the theoretical basic corresponding with the chosen topic of the thesis is thoroughly dealt with in separate chapters. Chapters are dealing with social environment, adolescence, sexual education, motherhood and institutions. Second empirical part of the thesis is focused on the research investigation in which the methods of the research are thoroughly dealt with. The research data was collected in the form of interviews with the people chosen and then analysed by a research method of IPA (Interpretative phenomenological analysis). The result of the analysis is superior and inferior subjects of individual interviews which are later summarized in the combined subjects. In the interpretation of the final research, individual research questions are answered.

SEZNAM LITERATURY

- Balátová, K., (2014). *Hodnoty u dospívajících jedinců s poruchami chování*. Brno: Masarykova univerzita.
- Berger, P., Luckmann, T., (1999). *Sociální konstrukce reality: pojednání o sociologii vědění*. Brno. Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Disman, M., (1993). *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. Praha: Karolinum.
- Dunovský, J. a kol., (1999). *Sociální pediatrie: vybrané kapitoly*. Praha: Grada.
- Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček a kol., (1995). *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Grada.
- Fear, R.M. (2017). *Attachment theory: working towards learned security*. London: Karnac Books.
- Giddens, A., (1999). *Sociologie*. Praha: Argo
- Gulová, L., Šíp R., (2013). *Výzkumné metody v pedagogické praxi*. Praha: Grada Publishing.
- Hájek, B., Hofbauer, B., Pávková, J., (2008). *Pedagogické ovlivňování volného času: současné trendy*. Praha: Portál.
- Heller, L., LaPiere, A., (2012). *Uzdravení vývojového traumatu*. Olomouc: Fontána.
- Hendl, J., (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Jedlička, R. a kol., (2015). *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada.
- Jedlička, R. a kol., (2014). *Teorie výchovy – tradice, současnost, perspektivy*. Praha: Karolinum.
- Kaplánek, M. a kol., (2017). *Volný čas a jeho význam ve výchově*. Praha: Portál.
- Koutná Kostínková, J., Čermák, I., (2013). Interpretativní fenomenologická analýza. In Řiháček, T., Čermák, I., Hytych R., (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. (s. 9-44). Brno: Masarykova univerzita.
- Kraus, B., Poláčková, V., (2001). *Člověk – prostředí – výchova: K otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido.
- Labát, V. a kol. (2001). *Riziková mládež*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Langmajer, J., Krejčířová, D. (2006). *Vývojová psychologie*. Praha: Grada.
- Macek, P., (1999). *Adolescence: Psychologické a sociální charakteristiky dospívajících*. Praha: Karolinum.
- Machová, J., Hamanová, J., (2002). *Reprodukční zdraví v dospívání*. Praha: H a H.

- Mareš, P., Rabušic, L., a Soukup, P. (2015). *Analýza sociálněvědních dat (nejen) v SPSS*. Brno: Masarykova univerzita.
- Matějček, Z., (1996). *Co, kdy a jak ve výchově*. Praha: Portál.
- Matějček, Z., (1997). *Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivace*. Praha: Psychiatrické centrum.
- Matoušek, O., (1997). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Matoušek, O., (2003). *Slovník sociální práce*. Praha: Portál.
- Matoušek, O., (1999). *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Moravcová, E., Podaná, Z., Buriánek a kol., (2015). *Delikventní mládež: trendy a souvislosti*. Praha: Triton.
- Možný, I., (1999). *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Němec, J. a kol., (2002). *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. Praha: Paido.
- Nielsen Sobotková, V., (2014). *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada.
- Movák, T., (2008). *Vztah matky a dcery*. Praha: Grada.
- Pelikán, J., (1995). *Výchova jako teoretický problém*. Ostrava: Amosium servis.
- Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J., (2008). *Pedagogický slovník*. Praha: Portál.
- Průcha, J., (2015). *Přehled pedagogiky*. Praha: Portál.
- Řezáč, J., (1998). *Sociální psychologie*. Brno: Paido.
- Řiháček, T., Čermák, I., Hytych R., (2013). *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita.
- Smith, J., Flowers, P., Larkin, M., (2009). *Interpretative phenomenological analysis: theory, method and research*. Los Angeles: SAGE.
- Svoboda, J., Němcová, L., (2015). *Krizové situace výchovy a výuky*. Praha: Triton
- Štěrbová, D., Rašková, M., Procházka, I., Prouzová, Z., (2012). *Sexuální výchova – multidisciplinární přístup: medicína, psychologie, pedagogika, právo, demografie*. Ostrava: CAT Publishing.
- Šulová, L., Fait, T., Weiss a kol., (2011), *Výchova k sexuálně reprodukčnímu zdraví*. Praha: Maxdorf.
- Vágnerová, M., (2008). *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál.
- Vágnerová, M., (2012). *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Praha: Karolinum.
- Weis, R., (2018). *Introduction to abnormal child and adolescent psychology*. Los Angeles: Sage.

Spisová dokumentace klientek Výchovného ústavu a dětského domova se školou v Moravském Krumlově.

Elektronické zdroje

Dunovský, J., (2010). Dítě a poruchy rodiny. Brno: Masarykova univerzita. Dostupné z <https://www.teiresiasis.muni.cz/knihovna/dunditpor.zip>

Chrenková, M., (2010). *Gravidita a mateřství nezletilých dívek v České republice*. (Diplomová práce). <http://www.vyzkum-mladez.cz/zprava/1416932446.pdf>

Metodický pokyn Ministerstva Zdravotnictví 24039/2005 Činnost kojeneckých ústavů a dětských domovů pro děti do 3 let věku. www.mzcr.cz

Kořínková, B., (2012). *Doprovázení nezletilých matek s dětmi ve specializovaných zařízeních*. (Diplomová práce). <https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/45732>

Švaříček, R., Šedřová, K. a kol. (2010). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Brno: Masarykova univerzita. <https://teiresias.muni.cz/knihovna/svakvavy.zip>

Vojtová, V., (2019). *Speciálně pedagogická podpora rodičovských kompetencí nezletilých matek*. (Diplomová práce). Brno: Masarykova univerzita. Dostupné z www.is.muni.cz

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění. Dostupné z <http://www.sagit.cz/>

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, v platném znění. Dostupné z <http://www.sagit.cz/>

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže). Dostupné z www.zakonprolidi.cz

Zákon č. 333/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony. Dostupné z <http://sagit.cz/>

Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník § 971 Ústavní výchova. Dostupné z <http://www.sagit.cz/>

Nařízení vlády č. 176/1996 Sb., kterým se stanoví výše příspěvku na úhradu péče poskytované mládeži umístěné ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy, ochranné výchovy nebo preventivní péče. Dostupné z www.zakonprolidi.cz

Zahraniční elektronické zdroje

Daniel, C. (2014). „Taming the Media Monster“: Teen Pregnancy and the Neoliberal Safety (Inter)Net. *Sing: Journal Of Women In Culture*, 39(4), 973-998. Dostupné z <https://doi.org/10.1086/675545>

Fomby, P., James-hawkins, L. & Mollborn, S. (2015). Family Resources in Two Generations and School Readiness mong Children od Teen Parents. *Population Research*, 34(5), 733-759. Dostupné z <https://doi.org/10.1007/s11113-015-9363-z>

Klepinger, D., Lundberg, S., & Plotnick, R. (1999). How Does Adolescent Fertility Affect the Human Capital and Wyges of Young Women? *Journal Of Human Resources*, 34(3), 421-448. Dostupné z <https://doi.org/10.2307/146375>

Ljubetić, M., Vukušić, A.M., Ivič, M., (2017). Competent (And/Or Responsible) Parenting as a Prerequisite for a Complete Child development. *European Scientific Journal*, 311-321. Dostupné z <http://eujournal.org>

Stiffman, A. R. (1991). Adolescent Mothers: Racial Differences in Childrearing Support. *Child*, 8(5), 369-386. Dostupné z <https://doi.org/10.1007/BF00758161>

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1	Transkripce rozhovoru 1
Příloha č. 2	Transkripce rozhovoru 2
Příloha č. 3	Transkripce rozhovoru 3
Příloha č. 4	Kazuistika 1
Příloha č. 5	Kazuistika 2
Příloha č. 6	Kazuistika 3

SEZNAM TABULEK

- Tabulka č. 1 Rozdíl mezi funkční a nefunkční rodinou
- Tabulka č. 2 Ukázka tvorby poznámek a komentářů
- Tabulka č. 3 Ukázka textu s poznámkami a vynořujícími tématy
- Tabulka č. 4 Ukázka podřadných a nadřazených témat
- Tabulka č. 5 Společná témata dílčích výzkumných otázek
- Tabulka č. 6 Ukázka tvorby poznámek a komentářů rozhovor 1
- Tabulka č. 7 Ukázka tvorby poznámek a komentářů rozhovor 2
- Tabulka č. 8 Ukázka tvorby poznámek a komentářů rozhovor 3
- Tabulka č. 9 Společná témata první dílčí výzkumné otázky
- Tabulka č. 10 Společná témata druhé dílčí výzkumné otázky
- Tabulka č. 11 Společná témata třetí dílčí výzkumné otázky

SEZNAM ZKRATEK

DD	Dětský domov
DDÚ	Dětský diagnostický ústav
DÚ	Diagnostický ústav
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
NL	Návykové látky
OSPOD	Oddělení sociálně-právní ochrany dětí
SVP	Středisko výchovné péče
VTOS	Výkon trestu odnětí svobody
VÚ	Výchovný ústav
VÚDDŠ	Výchovný ústav, dětský domov se školou

PŘÍLOHY

Příloha č. 1 - Transkripce rozhovoru 1

Ahoj, jmenuji se Iveta a ráda bych se vás zeptala na pár otázek ohledně toho, že jste se stala maminkou tak mladá. Chodím do školy a píšu práci na toto téma. Také jsem chtěla říct, že nikde nebudu uvádět vaše jméno, všechno bude anonymní.

Hm, dobře a nemusím na něco odpovídat?

Jasně, když se budu ptát na něco, co vám nebude příjemné, nebo o čem se nebudete chtít bavit, tak odpovídat nemusíte.

A můžete mi paní tykat? To je takový divný.

Dobře, když si to přeješ, tak ti budu tykat. Tak dobře, nejdřív bych se chtěla zeptat: Kdy a jak jsi zjistila, že jsi těhotná?

Jako v kolikátým měsíci?

Jo, v kolikátým měsíci jsi těhotenství zjistila?

Já sem si dělala dvakrát těhotenské testy a tam se mi ukázaly čárky dvě, dvě, ale úplně rudý čárky no a pak sem šla na gyndu, no a tam pan doktor řekl, že jsem na začátku pátého měsíce. Zjistila jsem to tak pozdě, protože já jsem měla do tří měsíců ještě menstruaci, víte, tak proto.

Dobře, jaká byla tvoje reakce, když jsi zjistila, že jsi těhotná?

Já, já jsem byla ráda, fakt.

A co přítel?

Přítel byl se mnou, když jsem si dělala test, on byl rád.

Jak jsi prožívala těhotenství, popiš mi to trochu.

Mě bylo to fajn, nic mi nebylo, ani jsem nevěděla, že jsem těhotná. Akorát to jsem byla zrovna na útěku, když jsem to zjistila, takže to bylo takový do sedmého měsíce, a pak jsem přišla sem. Takže to jsem byla na útěku, to jsem utíkala i policajtům, takže to bylo takový, hrozný, no.

A odkud jsi utíkala, z nějakého ústavu?

Ne ne, to oni jako že k nám přišli a já jsem jim prostě utekla.

Kdo oni a kam přišli?

No policajti. Já jsem byla doma, to jsem zrovna byla na útěku z zze zařízení, z H ... (název ústavu), z toho jsem utekla a byla jsem doma. Tak mě našli, když přišli k nám a tam, na tom útěku, jsem zjistila, že jsem těhotná.

Komu jsi nejdřív řekla, že jsi těhotná?

Příteli, no vlastně tomu jsem to nemusela říkat, protože když jsem si dělala ten test, tak on u toho byl přítel, takže on to věděl hned. On byl rád. No a pak jsem to řekla jenom mamce a ona se mnou šla na tu, na tu gyndu a tatškovi jsem to nechtěla říkat, protože... ale on se to stejně dozvěděl, protože u nás byli ti policajti a oni mu to řekli a on přišel za mnou na gyndu, tak se to dozvěděl taky.

Co na to říkali rodiče?

Mamka říkala, že jsem ještě mladá, ale už jsem byla hodně těhotná, tak se nedalo nic dělat. Tatka byl pak i rád, ale nechtěla jsem mu to říct.

Kolik ti bylo, když jsi zjistila, že jsi těhotná?

Bylo mi čtrnáct.

A můžu se zeptat, v kolika letech jsi měla první pohlavní styk?

Tak to já vůbec nevím.

No, když jsi otěhotněla ve čtrnácti.

Tak asi, asi na začátku čtrnácti?

A věděla jsi, jak to chodí mezi mužem a ženou?

Jo, jo.

A můžu se zeptat, od koho, nebo od kud, jsi měla informace? S kým jsi se o sexu bavila?

Jo, jo, já jsem to věděla, ehm, nikdo mi to neříkat nemusel.

Používali jste s partnerem antikoncepci?

Ne, to ne, popravdě..., protože jsme na to neměli to peníze, tak jsme ji nepoužívali.

Zkus mi popsat, jaké jsi měla těhotenství?

Mě bylo dobře, nic mě nebylo. Jak jsem byla na tom útěku, tak to jsem vlastně ani nevěděla, že jsem těhotná. Až později, když už jsem byla tady v ústavu, tak to jsem se začala bát. Měla jsem hrozný strach z pporodu, že to bude bolet. Já nemám ráda bolest. Ale se zdravotníma jsme o tom mluvili.

Jaký jsi měla porod?

Porod, ehm, tak ten byl takový, ráno jsem vstala, oni mi ho vyvolávali porod, dali mi takový prášek tam, a pak mi propíchl pan doktor s takovou velkou jehlou plodovou vodu, asi sedm hodin jsem měla bolesti, to bylo fakt hrozný paní a já jsem řvala, ne! A pak tam přišla ppaní doktorka a řekla, že má být ticho, že tam nejsem sama, ale to fakt nešlo paní, to byla bolest paní, no hrozná! No pak sem šla pod sprchu, to mi ulevilo, to mi pan doktor píchl epidural, to mi zabralo, pak jako že už malá byla na cestě, jenomže paní doktorka jí vviděla jenom vlasy, ani ne hlavu, tak paní řekla, že musím na císařák, tak jsem rodila císařákem. Pak jsem se vzbudila, a já jsem si myslela, že malá umřela, protože jak jsem ji tam nikde neviděla, pak mi jí přivezli a já jsem se jenom smála, pořád sem se smála, mě nešlo to brečet, ale smála jsem se jako že jsem byla, jako že jsem byla šťastná, vite.

Máš holčičku?

Jo, jmenuje se M ... (jméno dítěte).

Kojila jsi?

Jo, ale jenom 10 dní, protože ona malá se špatně přisávala a mě to bolelo a mě tekla krev. Tak jsem to nevydržela a přestala kojit. Pak už to šlo. Pak už jsem jí dávala flašku.

S čím jsi potřebovala nejvíc pomoci při péči o malou a na koho se obrácíš o radu?

Já už to všechno vím, tak se nemusím nikoho ptát. Akorát, když byla malá miminko, tak to jsem potřebovala poradit, to jo, třeba s koupáním, to jsem se fakt bála, ale teď už to zvládám. Už se nemusím nikoho ptát, všechno už vím. Dřív jsem se ptala, tady vychovatelek nebo zdravotních. Už se umím postarat.

Jaká byla malá, jako miminko?

No, ona hodně plakala, vite? Jak se neuměla napít, tak asi měla hlad, ale to sem jí potom dala tu flašku, tak už to šlo. Taky mám problémy, když se v noci nevyspím, a to jsme se teda moc nevyspala, ale jinak byla hodná. Pořád jsme ju pusinkovala, bála jsme se, aby mi ju nevzali.

Proč ses bála?

No, nechcu aby byla v ústavu, ale říkala jsem si, že když su tady, tak tady mi pomůžou a já budu s ní a tady mi ji nevezmou.

A můžu se zeptat, když jsi mluvila o mamce a tat'kovi, můžeš mi o nich něco říct? Třeba, jak bys popsala svoji rodinu, kolik máš třeba sourozenců, a tak?

Sourozenců mám se mnou šest, ale oni už doma nebydlí, už jsou velcí. Když jsem doma, tak tam je ještě jeden brácha, ale on je nemocnej, on je na hlavu, bere na to prášky, je mladší. Naši nejsou vzití, jen spolu žijou, ale jinak o nich už nechci mluvit.

Dobře, tak se zeptám jinak, seš s nimi v kontaktu?

Jo, to jo, já k nim jezdím dom, pravidelně, třeba na prázdniny to jo nebo na dovolenky. Taky jim volám, ale mluvit o nich nechcu.

A co sourozenci, s těmi se stýkáš?

Ani ne, oni už sou dospělí, vite. Jen s tím mladším bráchem, to jo, ten je ještě doma.

A jak to máš s přítelem, se kterým máš dítě? Jste spolu v kontaktu?

Jo, to jo, jsme pořád spolu. Jezdí za mnou a taky si voláme.

Tak a teď se zeptám ještě na malou, jak máš starou holčičku?

Dva roky a dva měsíce.

Tak to už seš zkušená mamka, jak to zvládáš?

Teď už to jde, jakože, ... ale dřív jsem na ni křičela hodně, protože...

Křičela, protože ...?

Jo, křičela, ale hrozně, aaale vvvite ona je taková..., třeba, že mě třeba neposlouchá, ona je taková, že já jí třeba řeknu pocem a ona nejde, ona se mi směje normálně a třeba

zdravotní a takhle, to to ona je poslouchá, třeba i paní K. poslouchá, to ona jde, ale mě ne prostě. Mě neposlouchá, tak nevím. Ona si ze mě pořád dělá srandu. To je hrozný.

Jaký to je být matkou?

Mě se to líbí, malou mám moc ráda, pořád se s ní mazlím, ale někdy na ni křičím. Já si nemůžu pomoci. Taky bych právě chtěla ještě jedno dítě, myslím, že to už zvládnu, vím, jak se o mám o malý starat. Nechcu, aby mi ji vzali, toho se bojím. Třeba až budu doma, aby sociálce nevadilo, že to doma máme malý, aby mě s ní doma nechali.

Jak poslu trávíte čas?

Já nevím, jsme na baráku.

Hrajete si?

Já si s ní v podstatě nehraju, takže... nevím. Někdy, ... třeba jen když mám ty_svoje nálady vte, tak to jo, to si s ní hraju.

A když máš náladu a hraješ si s ní, co nejraději spolu děláte?

To chodíme spolu na houpačky, na dětský hřiště tady v areálu, ale můžeme i ven. Ale spíš chodím s ní tady do areálu, jo anebo jí čtu i knížky.

Jakou má nejradši knížku?

Já nevím.

Tak co jí ty, nejraději čteš?

Asi tó, takový, jak se to jmenuje, to jsou takový ti psi, jak je jich hodně.... Jak na sobě mmmajou takový ty fleky? To se nám líbí.

Dalamatini? 101 daltmatinů?

Jo.

A to si čtete před spaním?

Spíš odpoledne, a to, když jde spát, tak to jí pouštím pohádky na telefonu, to se s ní dívám taky, to má ráda, u toho usíná.

Můžeš mi ještě něco o malé říct?

Ona je hrozně chytrá, jsou jí dva roky a už mluví a pořád. Pořád se taky směje, a to mě někdy až naštvě, hlavně když po ní něco chcu a ona ne a směje se. Jinak je hodná, má světlý vlasy po mě, ne po přítelovi, ten je má černý. Jsem ráda, že ji mám.

Tak a teď se tě zeptám na to, co ty, když máš volno ráda děláš?

Já moc nechodím takhle ven, takže jsem spíš na baráku.

A když jsi ještě nebyla v ústavu a byla jsi doma, co jsi nejraději dělala, zkus popsat svůj den?

Já jsem nejradši chodila s kamarádkama ven, takže.... to bylo všechno. Do školy se mě taky moc nechtělo chodit, tak jsem byla venku, z toho jsem ale měla průšvihy, proto jsem měla ústavku. Naši ani nevěděli, kde jsem, pořád mě někde hledali.

A něco jiného jsi nedělala? Třeba někdo rád sportuje, někdo rád maluje ... chodí do kina?

To né, ... ale třeba jsme chodily s holkama v létě na bazén, to jo, ale jinak sem nic nedělala.

Když jsi byla ještě doma, tak jak jste s rodiči trávili volný čas?

To jsme společně nikam nechodili. Mamka je nemocná, neměli jsme moc peněz, to jsem chodila ven za holkama, a tak. Pak jsem si našla přítele, a to jsme byli potom pořád spolu. Já jsem k němu pořád utíkala, tak jsme tam byla, ale jinak jsme nic nedělali, to ne.

Vrátím se tedy zpět k příteli, pochopila jsem, že jste spolu v kontaktu, plánujete spolu budoucnost?

Jo, hm, jsme spolu. Chtěla bych mít s ním dítě, to bych chtěla.

Někdy teď?

Jo teď, chtěla bych druhý dítě. Já to zvládnu, malá už bude velká, už se umím postarat.

A budete spolu s přítelem až odejdeš z ústavu bydlet?

Ne, to ne. To není dobrý, když jsme spolu, my se hádáme a mlátíme se, takže to není dobrý. Byla bych u rodičů, i když nechci, ale jinak to zatím nejde. S přítelem bydlet

nechci, to by nedělalo dobrotu, fakt. Budu u rodičů, zatím, pak si něco najdu. Ale s přítelem budu pořád, ale bydlet s ním nechci.

Když říkáš, že chceš druhé dítě, to budeš bydlet u rodičů se dvěma dětma? Jak máte velkej byt?

Máme jeden velkej pokoj, tam se vejdem. Bude tam mamka, tat'ka, brácha a já s malou děckama. To je v pohodě, tam se vejdem, u přítele být nechci, tam nemůžu s dětma být, on žije ještě s mamkou. Byla bych doma.

A proč u něho nemůžeš být?

Oni to tam nemají jako pro malou, tam budu chodit jenom na někdy. Není tam voda a taky koupelna to by s malou nešlo.

Říkala jsi, že plánuješ další dítě, a co škola?

Jsem v druhém ročníku, kuchař číšník. A chybí mě ještě rok. Ale já teďka v srpnu čekám na soud, ohledně ústavky, vite? Jestli budu domů, takže když by mi to vyšlo, tak bych to nedodělala a šla bych domů, a když by mi to nevyšlo, tak bych tu zůstala a dodělala bych si to, a to by mi akorát mi padlo osmnáct. Takže akorát mi to vychází.

Když půjdeš domů, jak to bude se školou?

Když by měl kdo hlídat tu malou každý den, tak bych si to asi dodělala, ale já nevím, protože na mamku se spoléhat nemůžu, mamka je nemocná, ona ji nemůže hlídat každý den, ona by to nezvládla a na přítele se nemůžu spolehnout taky, i když je to jeho dítě. To on by ji hlídat nemohl.

Říkáš, že by ti nemohl přítel hlídat malou, jaký vlastně je?

No, on nemá práci a bydlí s mamkou a tam bych bydlet nemohla, oni nemají vodu, to nejde. Ten by se o malou nemohl starat, když bych chodila do práce. Někdy je na mě zlej, hádáme se a mlátíme, ale jinak dobrý.

Po odchodu z ústavu, co budeš dělat? Budeš pak pracovat jako kuchařka?

Vařit bych nechtěla, to ne, to dělat nechcu, ale baví mě dělat cukrářka, takže bych raději pekla. Ale nevím. Taky jestli budu mít druhé dítě, tak to do práce nepudu.

Jak dlouho jsi v ústavu?

Přímo tady, nebo kde? Ještě sem byla v H... (název ústavu), a taky v K ... (název města) a tady jsem asi třetí rok. Já nevím, ale asi třetí.

A do H... (název ústavu) ses dostala proč?

Protože sem utíkala z domu, ale já jsem utíkala i z K... (název města), ale tam sem byla jen chvíli. Já jsem utíkala pořád, vite.

A K..., to bylo co?

To byl dětský domov, ale já jsem tam utekla a paní ředitelka řekla, že mě tam nechce, když utíkám, a tak sem šla do diagnost'áku. Poprvé, ten den, když jsem tam přišla, tak jsem neutekla, to jsem to vydržela, ale pak jsem jezdila domů na dovolenky, a to jsem zrovna poznala svého přítele, jakože tátu od mojí malé, no a začala jsem utíkat i z diagnost'áku. Já fakt pořád utíkám.

A proč utíkáš?

No, chcu být doma. Utíkám domů za rodičama, nebo za přítelem, s nima bych chcu být, já za to nemůžu, že pořád utíkám, už si taková. Utekla jsem i z nemocnice, ani nevím kolikrát jsem vlastně utekla. Umím se o sebe postarat. Dřív, jsem utíkala hodně, ale teď už ne, protože, já, já to řeknu upřímně, já jsem to řekla i paní K... (jméno vychovatelky), kdyby sem neměla tu malou, tak by sem utekla, ale já neutíkám kvůli té malé, ppprotože já nechci, aby mi ji vzali, nebo aby dostala ústavku, to, to, mě to za to nestojí, fakt.

Tak to je hezký. Poslední otázkou jsem se chtěla zeptat: Jak se vidíš třeba za deset let, jak bys chtěla žít?

Tak to určitě bych chtěla, aby malá chodila do školky, když už by jí bylo víc, tak do školy. Já by sem chtěla mít aspoň dům, svůj, ale to určitě nebudu mít, takže aspoň nějaký byt od státu, vy víte, co myslím, ne? A chtěla bych, aby malá měla svůj pokojíček, růžovej s Micky Mousem a chtěla bych mít pokoj, svůj s přítelem a abychom neměli žádný problémy, jo, ani dluhy, tak to bych si přála.

Děkuji ti za rozhovor, bylo to fajn.

Taky děkuju.

Příloha č. 2 - Transkripce rozhovoru 2

**Ahoj, jmenuji se Iveta, můžu se zeptat na pár otázek týkající se tvého těhotenství?
Končím studium a píšu na téma mladých matek diplomku. Mohu ti tykat?**

Jo v pohodě.

Kdy a jak jsi zjistila, že jsi těhotná?

Bylo mi čtrnáct, když jsem zjistila, že jsem těhotná, vlastně to už mi bylo patnáct. Už jsem byla v pátém měsíci, jenže mě nerostlo břicho, neměla jsem žádný příznaky těhotenství, až potom ... vlastně jsem byla náladová, tak jsem si udělala test a měla jsem ho pozitivní.

A co to pro tebe bylo, když jsi zjistila, že jsi těhotná?

Tak šok. Na jednu stranu jsem jako chtěla dítě, ale na jednu ne, protože jsem byla ještě mladá.

No jasně. S těhotenstvím souvisí sexuální chování, kdy jsi měla poprvé sex??

Já jsem byla znásilněná, když jsem byla malá, ale jinak jsem měla normální první styk ve čtrnácti.

Aha a chceš o tom mluvit?

Radši ne.

Dobře a „normální“ styk jsi měla s ...?

To bylo s otcem malýho.

Jak partner přijal, že jsi těhotná?

Tak mi jsme spolu ještě potom jakože normálně v pohodě. Ale pak on malýho nechtěl, ale říkal, že když to chci já, takže si ho mám nechat, že jako platit na něj bude, ale že ho vychovávat nechce.

Jste spolu v kontaktu?

Ne, už ne. My jsme se pohádali, teď už mi na malého neplatí vůbec nic. Čekám na soud už přes rok.

Jaký byl?

No, on byl starší, byl to kamarád od kluka sestry.

Zkus mi popsat, jak probíhalo tvoje těhotenství?

Já jsem tak nějak celou dobu byla jako bych vůbec nebyla těhotná, akorát mě bolely trochu záda, jinak nic.

Rodila jsi normálně?

Jo, rodila a bylo to takový..., že jo, prvorodička, neví, co ju čeká... Měla jsem strach, ale porod byl nakonec dobrej.

Po porodu Ok?

Hm.

Kojila jsi?

Jo, kojila, ale jen krátce.

A co tě při péči o novorozence překvapilo?

To nic. Já jsem byla zvyklá, my v rodině máme hodně malých dětí, v tu dobu, Takže já jsem se tak jako starala o sourozence, takže to koupání, a to všechno jsem už věděla.

Tak to jsi měla velkou výhodu oproti ostatním holkám.

Hm, já, když jsem ještě byla těhotná, a byly tady holky, ze kterejma jsem se jako bavila tady u matek a třeba jsem jako chodila koupat ty jejich děti, pak jsem je krmila a tak.

Takže tě baví pečovat o dítě?

Hm. Já miluju děti.

Antikoncepci jsi používala?

Předtím ne, ale teď už jo. Věděla jsem, jak se chránit, prostě jsem ji nepoužívala. Ale minulej rok jsem ji ještě neměla, byl to takovej rok, že jsem si ji dala a pak jsem měla takovej ten stav, měla jsme přítele, že chci druhý, takže jsem si ji nedala a teď už si ji dám, teď ve středu.

Máš tedy přítele?

Hm, mám ale on je teď v R ... (název země), takže je daleko.

Tak to je opravdu daleko, jste spolu v kontaktu?

Ani ne, jen po telefonu.

Měla jsi nějaké informace o sexuálním chování a od koho?

Tak jako spíš z internetu. Sestra mi to nevysvětlila. Ta byla pryč v té době.

Ona je starší?

O devět let, já mám jako víc sourozenců. My jsme jako všichni sourozenci drželi při sobě, jenže brácha ten se zbláznil, ten byl na psychiatrii. Brácha je o deset let, pak mám tu sestru o devět let, a ještě sestru, co je o osm let ode mě. Ale ta žije ve Vídni, takže tu nevidám. Tak mi zůstane jenom ta jedna.

Ta, co s ní budeš bydlet?

Jo, no ona má syna. Jemu je sedm, ono je to takový, jakože... já i sestra máme děti s cizincema. My to máme všechny, i ta další sestra.

Aha a jak se to stalo, že máte všechny děti s cizincema?

Ve V ... (název města), my tam máme jako rodinu, nebo v R ... (název země) všeobecně. Ony holky byly obě, tady v ústavu, ale ony byly tady dole, jako na baráku bez dětí, prostě tady, co nemaj děti, no a ony byly tady dole a ony utíkaly a utíkaly do Vídně právě. Pak se daly do kupy s těma cizincema a já jsem v tom vlastně jako vyrůstala, protože ony, když přijížděly, tak přijížděly s těma cizincema, takže já jsme se do toho prostě nějak taky tak zamotala.

Zamotala?

Jo, seznámila jsem se s afgháncem, akorát vlastně, on i od ségry je afghánec, akorát oni jsou každej z jiný části. Ale jinak jsou stejní, teda naši kluci, oni mají stejný povahy, oni se jako mají rádi. Mám třeba ještě tříletou sestru nevlastní od taťky, a ještě třináctiletýho nevlastního bráchu, ale s tou malou sestrou si třeba nesedí ani ten starší od sestry ani ten můj malej. On ji nemá rád, můj malej. Ale jinak takhle na děti je prostě hodnej, to jo, ale ji prostě rád nemá, nevím proč. Nejvíc má rád toho od sestry.

Jaké to je být matkou?

Je to těžký, jako když jsme tady, že jo. Studujeme do toho, tak je to těžký, taky záleží, jaký to dítě je, některý dítě je hodný a některý ne. Já mám strašný dítě, on je takovej hrozně hyperaktivní, takže vyžaduje hodně péče, fakt hodně. On je takovej...

Jakej?

On rád tancuje, pustím mu písničky a on tancuje, on je takovej hudební typ, po mě. Já jsem zpívala, tancovala jsem.

V nějakých kroužkách?

Jako malá jo. On to zdědil po mě. Nebo se koukáme na pohádky, chodíme ven.

A co je pro tebe nejtěžší?

Ted' už nic, ted' už je to takové, jakože v pohodě. Když teda nejsem unavená tak s malým je to v pohodě, akorát se někdy stane, on má, to má po mě a po obou, po otci, my jsme strašní nerváci a malej chytne takový záchvaty, že on se třeba mlátí hlovou do zdi, nebo do země, ale už je to lepší, když byl malej, tak to bylo horší, to bylo furt. Ted' už je to jenom občas. On mi to ztěžoval, začal to poprvé dělat, když si stoupl na čtyři, to bylo tak v šesti měsících, možná v sedmi. On, a to on se třeba, když se uspává, tak se jako se houpá na čtyřech a mlátí se do hlavy, třeba do zdi a zaspal, a on se takhle uspává a když chytne nervy, tak začal třeba do chodníku za mnou, ale ted' už málo kdy. Ted' už jakoby třeba že řve, nebo řve na mě, ale už si nic nedělá.

Takže už mluví.

Jo pěkně.

Tak to je šikovnej.

Třeba od jedné holky malá, ona je mladší a umí dobře mluvit, malej umí taky, ale on má to takový, že nemluví jako my, že mluví, že mu jde rozumět, ale neumí to ještě tak dobře.

Hm, a když si s něčím nevíš rady, koho se ptáš?

Vychovatelky, a když jsem doma, tak sestry.

A můžeš mi o své rodině něco povědět?

Tak já mám otce a sestru. Se zbytkem se nebavím, jako že vím, kde jsou a že žijou, ale nevycházíme spolu, takže jenom tátu a sestru. O mamce mluvit nechci, ona si na mě vylívala zlost, když jsem byla malá a byla jsem s ní doma už sama, ostatní sourozenci tam už nebyly, tak jsme to schytávala já.

Stýkáte se?

Tak já jezdím každý víkend domů, já mám pronajatý byt, dneska už odjedu, tatka pro mě přijede a vrátím se už jenom na zkoušky. Dneska jsem dělala druhý zkoušky a pak už přijedu jenom 19. udělám poslední to přijedu jenom na zkoušky.

Tak ty už tady v ústavu končíš, a budeš bydlet kde?

Budu bydlet se sestrou, já bych to sama ze začátku nezvládla. Ne srkz bydlení, ale spíš finančně, jakože malej půjde až v září do školky, a teď celý to léto, kdybych měla jen celou mateřskou dát do nájmu, my platíme 9.500,- Kč, takže já беру deset a tisícovku mě tady ještě strhávají, takže mám devět, tak bych neměla ani na jídlo, na nic a ještě by mi chybělo na jídlo, to by mi chyběla ještě pětistovka na nájem, takže jsme se rozhodly se sestrou, že budeme bydlet spolu.

S tou, co má syna?

Hm, kluci jsou od sebe 4 roky, oni se mají rádi, my si budeme vzájemně pomáhat i s klukama.

A máš už zajištěnou nějakou práci?

Sestra má práci a já jsem zatím na mateřské, mám mateřskou. Malýmu padnou, vlastně za měsíc bude mít malej tři roky, to mi skončí mateřská a malej půjde pak do školky, takže mi to tak nějak hezky vyšlo. Pak půjdu dělat za sestrou, ona dělá na F... (označení práce), v cukrárně dělá pokladní, nebo ona dělá, normálně peče, takže já půjdu za ní.

Zůstaneš teda v oboru?

Ne, tady studuju kuchař-číšník, tam bych byla víc cukrářka, ale ono je to samý, je to podobný. V kuchyni bych fakt dělat nechtěla, to ne. Když mám vařit doma, to mi nevadí, ale když bych měla chodit pracovat třeba do restaurace, tak to bych nešla. Takhle mě jako ten obor nebaví, no. Nedokážu si třeba představit, že bych měla třeba půl života strávit v kuchyni, ale cukrařina by mě bavila. Já jsem ji chtěla, než jsem došla sem.

A učíte se tady cukrářský věci?

No, pečeme si tady. To záleží na nás, co si chceme uvařit, co si chceme upíct.

A jak to máš s otcem svého dítěte?

No, my už spolu nejsme.

Ale říkala jsi něco o druhém dítěti?

Až si najdu pořádnýho chlapa, a budu dobře zajištěná. Já jsem ráda, že jsem neotěhotněla za tu dobu, co jsem to zkoušela před tím. Chci, aby malej, třeba až půjde do první třídy, nebo tak, to by pro mě bylo ideální.

Pochopila jsme to dobře, nejdřív se chceš postavit na vlastní nohy?

Hm, co nejdřív si najít práci, něco si ušetřit.

A co ty ráda děláš?

Tak já mám ráda hudbu, že jo, mě je jedno, co dělám, ale když mám u toho hudbu, když poslouchám písničky, tak mi je jedno, co u toho dělám. Já třeba ráno vstanu a až do večera mě hrajou jenom písničky. Malej to má ode mě, už od malinka.

A říkala jsi, že jsi zpívala, tancovala?

Hm, já jsem zpívala a malýmu zpívám ještě do teď, před spaním.

Tak to je hezký.

Ale ono ho to rozbřečí. Já mu zpívám takovou jednu ukolébavku, takovou indiánskou a on u ní pláče, třeba i když mu ji pustím na youtubku, tak on u ní strašně pláče a já nevím proč.

A co jinak spolu ještě děláte?

To chodíme ven, na houpačky, tady v ústavu.

A jak se ti tady v ústavu líbí, jak dlouho jsi tu byla?

Já jsem tady byla tři roky a čtyry dny.

Ty to počítáš na dny, tak to se asi už hodně těšíš domů.

Hm.

A za co jsi v ústavu?

Protože jsem byla těhotná.

A před tím jsi byla doma?

To jsem byla doma, před tím, než jsem otěhotněla, tak to jsem ještě byla doma a půl roku ve středisku výchovné péče, to bylo za záškoláctví, já jsme dělala hodně velký problémy, tátovi a tak. Brala jsme drogy a tak, chodila jsem za školu, chytla jsem se blbý party, no.

Ted' už můžeš být na sebe pyšná, školu jsi dokončila.

To díky malýmu, kdybych neotěhotněla, tak tady nejsem a školu jsem nedodělala.

Bereš to všechno hodně pozitivně, to je hezký.

Tak jsem si k tomu, za tu dobu došla, všechno si nějak ujasnila, no. Aji tátovi jsem se už omluvila, hnedka první rok, co jsme tady byla, za to všechno, co jsme udělala. Nebyly to jenom moje problémy, byly to ji jeho, klidně ho za to mohli i zavřít, když jsem nechodila do školy. Uvědomila jsem si to pozdě.

Děkuji ti za rozhovor a přeji ti hodně štěstí u závěrečných zkoušek.

Děkuji.

Příloha č. 3 - Transkripce rozhovoru 3

Ahoj, jmenuji se Iveta a ráda bych se vás zeptala na několik otázek ohledně vašeho těhotenství. Ukončuji studium na škole a pro svoji závěrečnou práci jsem si vybrala téma mladých matek. Ještě chci říct, že pokud nebudete chtít nebo vám nebude otázka příjemná nemusíte odpovídat.

Dobře.

Kdy a jak jste zjistila, že jste těhotná?

Tak to jsem byla ve druhém měsíci. To jsem byla ještě doma.

Takže hned na začátku.

Hm.

Bylo vaše rozhodnutí ponechat si dítě hned, nebo ...?

Já jsem si ho chtěla nechat hned, protože já jsem měla před tím mimoděložní těhotenství, víte, ale to nevyšlo, a to jsem musela jít na interrupci, takže jsem to dítě chtěla. A pak jsem měla strach, abych vůbec mohla mít druhý dítě, takže když jsme otěhotněla, tak to jsem byla ráda a bylo mi jedno, že jsme tak mladá. Chtěla jsem otěhotnět.

A co přítel, ten byl taky rád?

Ten je zavřenej, jakože jeho tatka. Já už s ním nejsem a on dostal šest let. Ale jinak jsme spolu byli dlouho, byla jsem s ním už předtím těhotná. Ted' už s ním ale nejsem v kontaktu, když měl malej dva týdny, tak jsme se rozešli, to, jak ho zavřeli. Pak už neměl zájem. Nevoláme si.

Můžu se zeptat, proč je ve výkonu trestu?

Za ublížení na zdraví, on zmlátil jednoho chlapa na ulici, tak za to, on měl před tím už podmínku za jiný věci, tak proto. Ale nechci to moc rozvádět.

A co on na to říkal, že jste těhotná?

Tak on byl taky rád, on by chtěl i to první, ale to nevyšlo...

Jaké bylo vaše těhotenství, všechno v pořádku?

Ne, mě se ve třetím měsíci, jak se mi rychle roztáhla děloha, tak mi ucpala jeden močovod, takže jsem vlastně celé těhotenství měla z ledviny do močového měchýře hadičku. A ta se mi furt ucpávala, a ucpávaly se mi tím pádem i ledviny, takže jsem byla pořád v nemocnici.

Aha, takže vy jste byla hodně v těhotenství v nemocnici?

Jo, to nebylo příjemný, musela jsem tam ležet, protože, jak jsem měla tu hadičku. Musela jsem tam taky dost ležet, a to bylo pak strašně dlouhý. Byla jsem pak ráda, že to už skončilo a porodila jsem malýho.

Jak probíhal porod?

Rodila jsem normálně, 12 hodin, tady v I ... (název města). Celkem to šlo, neměla jsem větší problémy. Začala jsem mít bolesti někdy odpoledne a v noci se malej narodil.

A po porodu?

To už bylo dobrý.

Jak jste zvládala péči o mimino?

Jó dobrý, já jsem aji kojila, 10 měsíců. Zvládala jsem to dobře. Nemám problém se o malýho postarat, ani když byl úplně malinkej.

Co vás nejvíc překvapilo nebo vám dělalo problém?

Nic, zvládám všechno, ale asi, když třeba malej brečel, třeba dvě noci za sebou, a já jsem nespala, tak to byl problém, to nezvládám. Já se musím vyspat vite, jinak jsem nervózní, a to není dobrý, to jsem pak zlá na ostatní, ale na malýho ne, na toho zlá nejsem.

Když si nevíte přece jen s něčím rady, na koho se obracíte?

Asi na mamku, raději volám mamce, jezdím tam pravidelně, tady se moc neptám, prvně zavolám mamce.

A co vám dělá radost?

Všechno, fakt všechno, jsem ráda, že ho mám. Je to s ním dobrý.

Jak vnímáte mateřství?

Dobře, tak já všechno zvládám, nemám problém se o malýho postarat. Mě štvou akorát tady holky, ale kolem malýho, tak to nemám problém. Umím se o sebe postarat. Myslím, že to zvládám dobře.

Jak trávíte čas se svým dítětem?

Nejraději chodíme ven, tady po areálu, nebo ven do města. Taky si hrajeme. Prohlížíme knížky a tak. Malej má taky rád auta, je to klasicej kluk.

Řeknete mi ještě něco o malým, jaký je?

On má jedem rok a tři měsíce. Jmenuje se po otci. No a on je hrozně živej, asi po mě. Ted' už spí celou noc, tak je to dobrý, ale dřív probrečel třeba i několik nocí.

A co vy nejraději děláte?

Já nejraději spim, vite, já jsme schopná prospat i celý den, ale to ted' nejde, a proto jsem někdy naštvaná.

Nic dalšího vás nebaví?

Tak ted' ne, ted' se starám o malýho a dřív, když jsem byla doma, tak to jsme chodila ven. Brzo jsem si našla partnera, otce malýho, a to jsme byly spolu. Mamce se to moc nelíbilo, jako že má na mě špatný vliv. Nechodila jsem moc do školy vite, tak jsem pak musela do esvépěčka (SVP).

Proto jste v ústavu?

Jo, to jsem pak otěhotněla a oni mě dali sem.

První sexuální zkušenost?

To mi bylo něco po patnácti a bylo to s otcem malýho. Chodily jsme spolu.

A odkud jste měla informace o sexuálním životě?

Tak nějak od sebe. Nemusela jsme se ptát, taky jsem měla přítele, on byl starší.

A antikoncepci jste užívala?

Já jsem ji měla, předtím, než jsem otěhotněla mimoděložně, a potom už ne. Ted' ji mám zase.

Takže máte nového přítele?

Ne, zatím nemám.

Kdy plánujete druhé dítě?

Ted' přítele nemám, dítě neplánuji, až později.

Jaká byla reakce rodičů na vaše těhotenství?

Moje mamka chtěla první tři měsíce, ať to dám pryč. Ona říkala, že jsem mladá, ať to dám pryč, ale teď už je ráda. A taťka, no ... byl rád, že bude mít vnuka. Oni mají jenom mě, tak budou mít vnoučata jen ode mě.

S rodiči jste v kontaktu?

Mamka je tady, v O ... (název města), a taťka je v K ... (zahraničí, název země). Za mamkou jezdím pravidelně i domů na dovolenky.

Tak to jste s taťkem v kontaktu jen telefonicky.

Hm, ale on, když jsem byla těhotná, tak to byl ještě tady v Česku, vite. Já jsem porodila v březnu a on odletěl v prosinci, pak už jsme se neviděli, to si jenom voláme.

A můžete mi ještě něco povědět o rodině?

Tak já jsem sama, já nemám sourozence. Bydlela jsem jenom s mamkou a taťkou v O ... (název města), ale taťka s náma moc nebyl, on byl zavřenej. Mamka teď má novýho přítele, se kterým žije. S ní mám dobrej vztah, telefonujeme si a já za ní jezdím, taky mě navštěvuje tady v ústavu.

A co škola?

Já mám teďka samé jedničky na vysvědčení. Jsem ve druhém ročníku, kuchař-číšník. Ted'ka v srpnu mi padne osmnáct vite, tak přemýšlím, jestli si to tady mám dodělat nebo ne. Musela bych se domluvit, ještě nevím, když tady zůstanu, tak si školu dodělám, ale když bych odešla, tak to nevím. Zatím jsem si jen dala žádost, ještě nejsem rozhodnutá.

Kam půjdete po odchodu z ústavu?

To pojedu za taťkou do K ... (název země).

Zdá se, že v tom máte jasno.

Jo.

A co říká mamka, že jí utečete do K ... (název země)?

Tak ona ta je ráda, ona říká, že tam budu mít lepší život, vite, že mi tam bude líp.

Jak se vidíte třeba za deset let.

Já nevím, tak třeba v té K ..., to malej bude chodit do školy, budu bydlet u tat'ky. Najdu si práci, já nevím, jaký to tam bude, to se všechno teprve uvidí.

Děkuji vám za rozhovor a ať vám vše vyjde, jak si přejete.

Děkuji.

Příloha č. 4 - Kazuistika 1, B. narozena 2003, dcera 2 roky, porod před 15 rokem

Sociální prostředí – původní rodina

B. vyrůstala s rodině se třemi nevlastními a dvěma vlastními sourozenci. Rodiče žijí jako druh a družka. Matka je invalidní důchodce, otec nezaměstnaný, mladší bratr autista – umístěn v ústavu pro mentálně postižené. Starší sourozenci již s rodinou nežijí. Rodina žije v bytě 1+1, pobírá sociální dávky.

Od roku 2007 byla rodina šetřena pro nevyhovující rodinné prostředí, plné alkoholu, fyzického násilí, narušení mravní výchovy, nezajištění pravidelné školní docházky. Rodina se nacházela ve špatné nejen bytové ale i materiální situaci. V té době navštěvovala B. speciální školu, pro učení neměla v rodině podporu. V současné době se učí na Středním odborném učilišti, obor kuchař-číšník.

V roce 2016 se zhoršilo B. chování, začala utíkat z domu. Jako důvod uváděla, že nechce být doma pro otcovo hrubé chování. Mimo domov se zdržovala v nebytových prostorách, v nevyhovujících hygienických podmínkách, bez vody a elektřiny. V téže době byla B. i matka napadena vlastním otcem a podstoupila lékařské ošetření. Zamilovala se do romského chlapce a čas trávil s ním a jeho rodinou v romském prostředí.

Mezi další B. rizikové chování patří záškoláctví, toulání ve večerních hodinách, opakované útky z domova. B. je chronický útekář, utíká nejen z domova, utekla i z nemocnice, dětského domova, diagnostického ústavu, i ze současné výchovného ústavu. V útěcích jí nezabránilo ani těhotenství, ani čerstvě narozená dcera. Nejčastěji utíká za svojí rodinou a přítelem. Dle psychologického vyšetření je od úteků neodklonitelná a lze očekávat i útěk od dítěte. V současné době je B. se svojí původní rodinou v pravidelném každodenním telefonickém kontaktu, jezdí za rodinou na pravidelné dovolenky.

Přehled výchovných opatření

2007 (4 roky) OSPOD, rodina řešena pro nefunkční rodinné prostředí, alkoholismus, nezvládání rodičovských kompetencí, nedostatečná péče. Nařízen dohled. Sanace rodiny – otec nastoupil protialkoholní léčeni, tím se situace v rodině trochu zlepšila.

- 2016 (13 let) umístění do DD z důvodu špatné bytové situace, špatných materiálních podmínek, alkohol, rodiče nebyli schopni zajistit pravidelnou školní docházku.
- 2016 (13 let) pro opakované útoky a výchovné problémy byla na základě soudního rozhodnutí přemístěna do vhodnějšího zařízení DDÚ.
- 2017 (14 let) z důvodu gravidity přemístění VÚDDŠ na oddělení pro těhotné nezletilé matky.

Osobní anamnéza

B. má omezenou kapacitu vnitřních zdrojů, intelektu, emocí. Je permanentně přetížena svým okolím, na což reaguje neuroticky kýváním těla, zadržáváním v řeči, vyhybavým stylem chování, sebepoškozováním, trpí epilepsií.

Je nerealistická, je schopna obětovat vlastní pohodlí a zdraví. Má závislé jednání ve vztazích. Vlivem rodinného modelu je zvyklá na vysokou agresivitu v mezilidském jednání. Je snadná oběť násilí ve vztahu. Ve svém životě potřebuje pomoc zvenčí, proto se nepřiměřeně váže na partnery. Je citově vázaná na nefunkční prostředí rodiny i na přítele. Při svých útěcích zjistila, že dokáže přežít i bez podpory rodiny i v nevyhovujících podmínkách. Odborníci se přímo vyjadřují, že prognóza B. je nejistá.

Těhotenství a mateřství

Sexuální život

Sexuální život zahájila již ve třinácti letech s tehdy již dospělým partnerem – šetřeno jako sexuální zneužívání na podnět otce dívky. Od té doby je stále se stejným partnerem, se kterým má i svoji dceru. Antikoncepci neužívala, ani neuvažuje, že by ji začala užívat. Těhotenství zjistila na dlouhodobém útěku, v té době byla již na počátku pátého měsíce. V současné době, ve svých necelých 18 let plánuje druhé dítě.

Otec dítěte

V roce 2016, tedy ve věku 13 let se seznámila otcem svého dítěte. Otec B. podal trestní oznámení na dospělého partnera dcery za pohlavní sexuální zneužívání. Přítel se k B. choval a chová hrubě. Byl šetřen i za její fyzické napadení. Jeho fyzické střety však sama B. vnímá jako projevy lásky. Otec dítěte je v současné době

nezaměstnaný, užívá NL, byl také umístěn do DDŠ, navštěvoval speciální školu. Otec dítěte projevuje o B. zájem, navštěvuje ji ve výchovném ústavu.

Vztah matka a dítě

Na svoji dceru je velmi fixovaná. B. ji miluje. Její nevyzrálost se však odráží v každodenním přístupu k dítěti, který má značné rezervy. Střídá se u ní zahrnováním dítěte láskou, pusinkováním s odmítáním a ignorací dítěte. B. má nízkou frustrační toleranci a vztek dcery nezvládá, je poté sama hysterická a na dítě vulgární. Byla již výchovně šetřena za to, že dítě uhodila.

Osobnostní rozvoj

Výchovné působení je zaměřené na zvládání mateřství, dlouhodobý cíl je dokončení školy a úkoly pro ni – prospěch v souladu s dcerou.

Příloha č. 5 - Kazuistika 2, K. narozena 2002, syn 3 roky, porod v 15 letech

Sociální prostředí – původní rodina

K. narozena sezdáním rodičům. Má dvě starší sestry a jednoho bratra (sourozenci jsou starší o 8, 9, 10 let). V současné době má otec se svojí přítelkyní dvě děti (syn 13 let, dcera 4 roky). Původní rodina žila v 1 + 1 bytě, byla nefunkční, objevovalo se v ní rizikové chování rodičů, které měly za následek, že rodina byla pod dohledem pracovníků příslušného odboru OSPOD. V rodině byla nekvalitní péče o děti, alkohol, hraní na automatech, navštěvování restaurací v nočních hodinách. Nad nezletilými dětmi byl stanoven dohled. V roce 2007 se rodiče rozvedli. Mezi rozvedenými rodiči nefungovaly dobré vztahy. Děti žily po rozvodu s matkou na ubytovnách, často se stěhovaly.

Dvě starší sestry byly matce odebrány v roce 2008 a umístěny do výchovného ústavu se školou, shodou okolností do téhož, ve kterém se nyní nachází K. V té době byli všichni tři starší sourozenci řešeni pro záškoláctví. V roce 2010 byla matka odsouzena k podmíněčnému trestu za ohrožování mravní výchovy svých dětí, nevhodný výchovný přístup k dětem. Matka provozovala prostituci. Otec byl v roce 2014 odsouzen k podmíněčnému trestu za neplacení výživného na děti.

K. byla matce v tomto roce odebrána pro nevyhovující prostředí a neadekvátní chování vůči dceři ze strany přítele matky. Ten ji i matku hrubě fyzicky napadl. Toto prostředí bylo plné alkoholu, fyzických trestů a nevhodného chování. Od roku 2015 se o K. staral otec se svojí přítelkyní. Mezi K. a přítelkyní otce však vznikaly rozpory. V témže roce byla stanovena kuratelka pro výchovné problémy a rizikové chování K., která přestala chodit do školy, chovala se velmi rizikově, provozovala sex s dospělými muži, žila nočním životem. Mezi další rizikové chování bylo požívání alkoholických nápojů, kouření, záškoláctví, opoziční, drzé chování, užívání NL. Právě v této době se stala pro Kláru velkým vzorem starší sestra, která právě takový život plný rizikového chování žila. Obě starší sestry i matka často jezdily do zahraničí, kde se seznamovaly s cizinci, převážně afghánského původu a živily se prostitucí.

V současné době je K. v kontaktu s otcem, sestrou. Telefonují si a pravidelně je navštěvuje. O přízeň otce K. velmi stojí. O dalších členech rodiny ví, ale není s nimi v kontaktu. S matkou se výslovně odmítá setkávat. Po ukončení ústavní výchovy se bude stěhovat do již pronajatého bytu se sestrou. Pro průpravu pro výstup ze zařízení

byly K. umožněny pravidelné víkendové dovolenky, které tráví právě v tomto pronajatém bytě se svojí sestrou a jejím synem.

Přehled výchovných opatření

2008 (6 let) stanoven dohled OSPOD.

2015 (13 let) odebrána matce pro nevyhovující podmínky, kuratela, SVP.

2017 (15 let) umístěna v druhém trimestru těhotenství do VÚDDŠ na oddělení pro nezletilé matky na základě usnesení o předběžném opatření, v současné době zůstává v ústavu dobrovolně na základě smlouvy mezi ní a ústavem, důvodem je dokončení studia učebního oboru kuchař-číšník. Ve škole má dobré výsledky.

Osobní anamnéza

V vlivem nedůsledné výchovy a špatných rodinných poměrů v původní rodině K. trpí úzkostnými stavy, kolísáním nálad, špatně snáší zátěžové situace, má vyhýbavé chování, nerespektuje hranice, chybí ji pravidla, dobrý vzor a kvalitní zájmy. Svého chování si je však vědoma. Je vedena na psychiatrii. Pro střídání nálad, jí byla předepsána medikace.

Co se školního prospěchu týče, tak ten má uspokojivý. V současné době navštěvuje učební obor Kuchař číšník, je v závěrečném třetím ročníku. Jako jedna z mála se rozhodla studium dokončit a na základě dobrovolné smlouvy uzavřené mezi ní a ústavem, jí bylo umožněno v ústavu setrvat po dobu dokončení studia.

Těhotenství a mateřství

Sexuální chování

Dívka uvádí, že první nedobrovolné sexuální chování (znásilnění) bylo roce 2010, tedy ve věku jejích 8 let. O sexuálním zneužívání však nikomu neřekla, až do této doby, kdy se s tímto traumatem svěřila psychologce, a to v době, kdy násilník je již ve vězení pro sexuální zneužití sestřenice K. Ve věku 13 let, kdy byla K. odebrána matce a žila s otcem a jeho přítelkyní se dobrovolně sexuálně stýkala se staršími muži. Starší sestra K. ji také seznámilav zahraničí s kamarádem svého partnera afghánského původu, se kterým měla 4 syna, o kterého se ale v té době nestarala. Syn sestry byl v péči dědečka. V roce 2017, kdy K. zjistila těhotenství (4 měsíc) otec usiloval o

umístění K. do ústavu, protože nezvládá její výchovu a v té době ani nevěděl, kde se nachází.

Otec dítěte

Jak uvádí K., otec dítěte je afgánského původu a uvádí je „vyučení“ lékař. Styk byl mezi nimi dobrovolný, a došlo k němu v zahraničí, kam ona i sestry často jezdily navštívit své příbuzné. Těhotenství bylo náhodné, neplánované, antikoncepci nepoužívala. Při oznámení těhotenství byl údajně otec dítěte rád, měl zájem. V té době s ním byla v telefonickém kontaktu. Otec dítěte byl však souzen za pohlavní zneužití na oznámení otce K. Záhy K. opustil, začal zpochybňovat otcovství, v současné době nejví o dítě zájem, s matkou se nestýká. Byla podána žaloba na určení otcovství a od roku 2018 bylo soudem stanoveno výživné na dítě a jako otec bude zapsán do rodného listu dítěte. V současné době však na dítě neplatí a K. čeká na soud z důvodu neplacení výživného na dítě.

Vztah matka dítě

Dle informací od vychovatelů, i přes to, že je K. na svého syna fixovaná a stará se o něj, má její péče rezervy. V nočních hodinách nemá o dítě zájem, nereaguje na pláč, zvyšuje na něj hlas. Upřednostňuje své zájmy, mobil a nad synem má nedostatečný dohled. Je zvyklá na pomoc a podporu pracovníků ústavu. Nicméně každodenní činnosti v domácnosti zvládá a je v tomto ohledu samostatná. Své dítě podle svých slov miluje, ráda s ním tráví svůj čas.

Osobnostní rozvoj

Výchovné působení je zaměřené na zvládání situací, jako dlouhodobý cíl má stanovený dokončení školy a úkoly pro ni jsou zaměřené na dítě.

Příloha č. 6. - Kazuistika 3 - S. narozena 2002, syn 1,5 roku, porod 16,5 let

Sociální prostředí - původní rodina

S. pochází z rodiny nesezdaných rodičů. Je jedináček. S matkou má pěkný vztah, telefonují si. Matka S. ve VÚ navštěvuje, ale na dovolenku S. však nechce, protože v domácím prostředí S. nezvládá. Otec S. s rodinou prakticky nežil, často byl se výkonu trestu a v současné době žije v zahraničí, kam utekl před nástupem do vězení. V současné době matka žije se svým přítelem.

Matka nezvládala S. chování. S. se ráda toulala, užívala NL, nechodila do školy. V té době se zamilovala do nevhodného partnera, se kterým matka nesouhlasila, a který v ní toto chování podporoval a pod jehož vlivem chování S. vykazovalo známky páčání trestných činů.

Mezi rizikové chování S. patřily již závažnější přestupky, trestné činy, za které byla podmíněčně dosouzena. Jednalo se o napadení, krádeže, vloupání, výtržnosti na veřejnosti, úmyslné ublížení na zdraví, vyhrožování, útoky. Napadla svoji vrstevnici v ústavu a způsobila jí poranění hlavy. Dopustila se vloupání a krádeže kreditní karty, ze které vybrala peněžní obnos.

Přehled výchovných opatření

- 2016 (14 let) umístěna do SVP pro závažné výchovné problémy, užívání návykových látek, protiprávní jednání, trestný čin – loupež, zde byla diagnostikována socializovaná porucha chování, disharmonický rozvoj.
- 2017 (15 let) DDŠ na základě rozhodnutí soudu pro páčání provinění – nerespektování autorit, agresivita, vulgarita, drogy.
- 2018 (16 let) nařízena ochranná výchova.
- 2018 (16 let) umístěna z důvodu zjištěné gravidity do VÚDDŠ na oddělení pro těhotné dívky a nezletilé matky.

Osobní anamnéza

S. byla diagnostikována socializovaná porucha chování, disharmonický rozvoj, trpí disociální poruchou osobnosti. S. je však velmi inteligentní (má na vysvědčení samé jedničky, učitelům ve vyučování bývá oporou) a své chování má promyšlené a

manipulativní. I když ví, jak se správně chovat, neumí své chování kontrolovat, je impulzivní, má nízkou frustrační toleranci. Je emočně deprivovaná, citově oploštěná, na ostatní nebere ohled. Výchovně je velice náročná, na zklidnění jí byla předepsána medikace. Pro harmonizaci S. osobnostního vývoje je zapotřebí stanovit pevná hranice chování, pravidla a režim.

Těhotenství a mateřství

Sexuální zkušenosti

První sexuální zkušenosti měla ve 13 letech. Ve čtrnácti poprvé otěhotněla, i přes to, že brala antikoncepci. Jednalo se však o mimoděložní těhotenství, proto musela podstoupit interrupci. Ze zdravotních důvodů si pak nemohla antikoncepci nasadit a byla na počátku 15 let podruhé těhotná. Těhotenství bylo chtěné a očekávané.

Otec dítěte

Otec dítěte je dlouholetý partner S. Pro svoji kriminální činnost je v současné době ve výkonu trestu a matkou dítěte není v kontaktu, ani se nijak nezajímá o svého syna. S tímto partnerem byla S. těhotná již dříve, ale jednalo se o mimoděložní těhotenství, a to bylo ukončeno interrupcí. Z následného těhotenství byl rád, jednalo se o těhotenství plánované, to mu však nebránilo v pokračování trestné činnosti.

Vztah matka a dítě

Péči o syna zvládá dobře. Je samostatná. Vzhledem ke své disociální poruchy osobnosti a nízké frustrační toleranci, je však potřeba vést nad ní dohled i při každodenní péči o syna. Agresivní chování S. je však většinou namířeno na dospělé osoby, matky ze stejného oddělení nebo vychovatele, za což jí bylo již několikrát uděleno výchovné opatření.

Osobnostní rozvoj

Výchovné působení je zaměřené v souladu s mateřstvím, dlouhodobý cíl je dokončení školy a zvládání agresivního chování.